

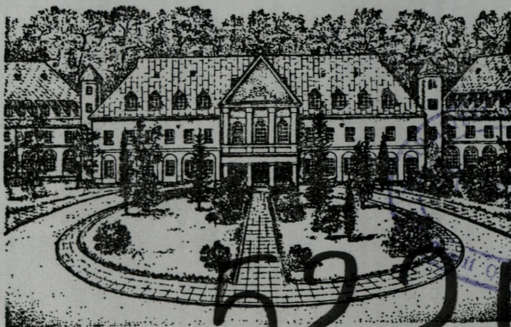
6/4040



AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYŻSZA SZKOŁA HUMANISTYCZNA

Stanisław E. DWORECKI
Marek Z. KULISZ
Jan BERNY

WPLYW
WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH
NA POLITYKĘ BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA
(Aspekt prognostyczny)



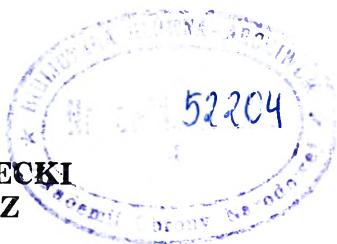
52204

WARSZAWA

1999

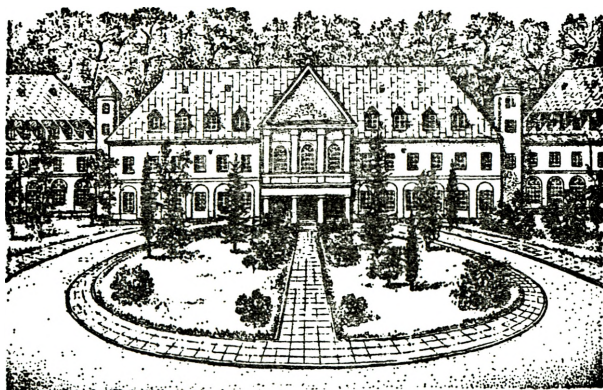


AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYŻSZA SZKOŁA HUMANISTYCZNA



Stanisław E. DWORECKI
Marek Z. KULISZ
Jan BERNY

**WPLYW
WSFÓLCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH
NA PGLITYKĘ BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA
(Aspekt prognostyczny)**



WARSZAWA

1999



Niniejszy materiał studyjny jest przeznaczony do wykorzystania na Wyższych Kursach Obronnych dla kierowniczej kadry administracji państwowej.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
1. Prognostyczne badanie zjawisk konfliktogennych	10
1.1. Uwagi ogólne	10
1.2. Badanie zjawisk konfliktogennych występujących w stosunkach międzynarodowych	13
1.2.1. Diagnozowanie	17
1.2.2. Dozorowanie	20
1.2.3. Genezowanie	22
1.2.4. Prognozowanie	23
1.3. Wnioski	24
2. Analiza współczesnych konfliktów zbrojnych	27
2.1. Typologia konfliktów zbrojnych	27
2.2. Badania liczebne współczesnych konfliktów zbrojnych	38
2.3. Badanie czasu trwania współczesnych konfliktów zbrojnych	45
2.4. Badanie celów konfliktów zbrojnych i wojen	49
2.5. Związki przyczynowo-skutkowe wybranych konfliktów zbrojnych	56
2.6. Charakterystyka współczesnych konfliktów zbrojnych	63
2.7. Wnioski	73
3. Konsekwencje rozwoju stosunków międzynarodowych w aspekcie prognostycznym	75
3.1. Ocena rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu RP	75
3.2. Przyczyny i symptomy zagrożeń militarnych oraz miejsce konfliktu zbrojnego w stosunkach międzynarodowych	83
3.2.1. Ekonomiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	85
3.2.2. Społeczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	90
3.2.3. Ekologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	97
3.2.4. Polityczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	102
3.2.5. Wojskowe przyczyny powstawania zagrożeń militarnych	105

3.3. Fazy rozwoju stosunków międzynarodowych	115
3.4. Wnioski	128
4. Pogląd na koncepcję obronną Polski	130
4.1. Uwagi ogólne	130
4.2. Hipotetyczne zagrożenia Polski	130
4.3. Możliwe warianty agresji	131
4.4. Możliwe reakcje otoczenia międzynarodowego i ich znaczenie dla koncepcji obronnej Polski	134
4.5. Istotne cechy koncepcji obronnych Polski	135
4.6. Wnioski	137
Podsumowanie	138
Bibliografia	144

WSTĘP

Sytuacja polityczno-militarna, w jakiej znalazła się obecnie Europa Środkowa, spowodowała zwiększone zainteresowanie sprawami bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Chociaż zanikł podział na dwa antagonistyczne bloki, odsunięto niebezpieczeństwo wybuchu konfliktu globalnego, zahamowano spiralę zbrojeń oraz zacieśnia się integracja państw dawnego bloku wschodniego z państwami Unii Europejskiej, nie eliminuje to jednak automatycznie zaszłości historycznych, ekonomicznych, kulturowych i narodowościowych. Rozwój stosunków międzynarodowych, głównie wewnątrz nowo powstałych państw po rozpadzie ZSRR, nie zawsze zgodny jest z oczekiwaniami państw sąsiadujących. O trudnościach ich prognozowania świadczyć może fakt, że amerykański politolog Francis Fukujama głosił, iż *po upadku komunizmu narody będą żyły w pokoju, harmonii i szczęściu*. Tak się jednak nie stało. Niezależnie od zmian politycznych nadal będą istnieć w Europie i na świecie potencjalne źródła napięć. Nie usunięcie ich prowadzić może do sytuacji kryzysowych, a nawet do konfliktów zbrojnych. Koniec okresu „zimnej wojny” usunął kontrolę nad problemami: terytorialnymi, narodowościowymi, religijnymi i etnicznymi. Do tej pory były one wewnętrzną sprawą państw hegemonistycznych, w strefie wpływów których znajdowały się te państwa.

Dążenia niepodległościowe narodów zamieszkujących na obszarze byłego ZSRR doprowadziły do wybuchu konfliktów zbrojnych od Mołdowy po Kaukaz i Azję Centralną¹. W wyniku zmian geopolitycznych w latach 1990-1992 w Europie i na terenie byłego ZSRR powstało 23 nowe państwa² (tabela 1). Skutkiem tych procesów, przy niezmienionej całkowitej długości granic Polski, liczba państw z którymi RP posiada granice lądowe wzrosła z 3 do 7. Sytuacja taka w zupełnie innym świetle stawia zagadnienia związane

¹ V. Dimitri Trenin, *Powiązania bezpieczeństwa transatlantyckiego i europejskiego*, Wyd. AON, Warszawa 1993, s. 3, oraz S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie*, Wyd. DBM MON, Warszawa 1996.

² Było to więcej niż liczba nowych państw powstałych w jednym roku w czasie procesu dekolonizacji. W 1960r. uformowało się i zostało przyjętych do ONZ 17 nowych państw.

Tabela 1

ZESTAWIENIE PAŃSTW, KTÓRE PROKLAMOWAŁY NIEPODLEGŁOŚĆ PO 1990 R.

Państwo Region	Położenie geograficzne	Proklamowanie niepodległości	Uwagi
Krajina	Chorwacja	26.03.1991 r.	b. Jugosławia
Słowenia		25.06.1991 r.	b. Jugosławia
Chorwacja		25.06.1991 r.	b. Jugosławia
Macedonia		17.09.1991 r.	b. Jugosławia
Kosowo	Federacyjna Republika Jugosławii	19.10.1991 r.	albańska ludność prowincji ogłasza niepodległość
Serbska Republika Bośni i Hercegowiny	Bośnia i Hercegowina, była Jugosławia	21.12.1991 r.	bośniaccy Serbowie proklamują SRBiH ze stolicą w Banja Luce
Bośnia i Hercegowina	b. Jugosławia	29.02.1992 r. 6-7.04.1992 r.	referendum niepodległościowe. USA i EWG uznają niepod- ległe państwo Bośni
Federacyjna Repu- blika Jugosławii (FRJ)	Serbia i Czarnogóra	27.04.1992 r.	połączenie się w tzw. „Nową Jugosławię”
Herceg-Bośnia	Bośnia i Hercegowina	3.07.1992 r.	bośniaccy Chorwaci prokla- mują własne państwo, stolica Mostar
Armenia	b. ZSRR	23.09.1991 r.	ormiańska enklawa Nagorno Karabach na terenie azerskim
Azerbejdżan	b. ZSRR	18.10.1991 r.	jest obszarem spornym między tymi państwami
Abchazja	autonomiczny okręg Gruzji	23.07.1992 r.	jednostronne proklamowanie niepodległości
Tadżykistan	b. ZSRR	9.09.1991 r.	
Mołdawia	b. ZSRR	27.08.1991 r.	

z bezpieczeństwem naszego kraju. Pomimo tego, że Polska zawarła traktaty pokojowe ze wszystkimi sąsiadami, a stosunki z Zachodem są tak dobre jak nigdy dotąd, nie można powiedzieć, że zagrożenie bezpieczeństwa państwa nie istnieje. Żaden ze scenariuszy rozwoju sytuacji międzynarodowej nie zakładał tak wielkiego wybuchu nacjonalizmów i tak dramatycznych konfliktów etnicznych, jak to się w rzeczywistości stało.

Chęć samostanowienia, jako hasło mniejszości etnicznych żądających suwerenności, powoduje próby tworzenia państw na bazie etnicznej, narodowościowej i religijnej. Rezultaty takich skłonności obserwujemy w wojnach m.in.: w byłej Jugosławii i byłym ZSRR, w Strefie Gazy, Jemenie, Rwandzie, Turcji, Iraku, Iranie, RPA i wielu innych. Jesteśmy świadkami wzrostu zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego, narastania dążeń i aspiracji niepodległościowych, konfliktów etnicznych i wyznaniowych, sporów granicznych itp. Wszystko to sprawia, że świat staje się coraz mniej bezpieczny. Dyrektor Instytutu Studiów Obronnych w Londynie, Michael Clark, twierdzi, że *zasada samostanowienia narodów o swoim losie, jedna z naczelných norm regulujących współżycie międzynarodowe, może stać się przekleństwem XXI wieku*. Dążenie wielu narodów do autonomii czy niepodległości okazuje się silniejsze niż deklarowanie przez te kraje przywiązanie do wartości demokratycznych i praw człowieka. Korygowanie granic siłą, masowe łamanie praw człowieka w bestialsko prowadzonych czystkach etnicznych były atrybutem wszystkich stron konfliktu w Bośni i Hercegowinie oraz w Chorwacji. Problem nie przestrzegania międzynarodowego prawa wojennego wystąpił w działaniach armii rosyjskiej w Czeczenii. Okazuje się, że niedorozwój cywilizacyjny i gospodarczy oraz zatargi powodowane różnicami etnicznymi i kulturowymi są wprost proporcjonalne do zjawiska nacjonalizmu. Często przechodzi on w skrajny szowinizm w krajach dążących do niepodległości zarówno w Europie, jak i na świecie.

Nasilenie ruchów narodowowyzwoleńczych, fundamentalizmów religijnych, dążenia do samostanowienia spowodowały w Europie i w świecie wzrost napięć i ostrą walkę skierowaną w szczególności przeciwko rządóm dyktatorskim. Z początkiem lat 90. doszło do międzynarodowej ekspansji islamu, co objawiło się wzrostem napięć wewnętrznych, próbami zamachów stanu, walkami między narodowościami różnych wyznań i akcjami terrorystycznymi na terenie wielu państw. Dlatego z pewnością podłoże religijne było i będzie przyczyną wielu konfliktów.

Jeżeli weźmiemy jeszcze dodatkowo pod uwagę możliwość niekontrolowanego rozprzestrzeniania się broni jądrowej, to zrozumiałym się stanie zainteresowanie współczesnymi konfliktami zbrojnymi w świecie, a szcze-

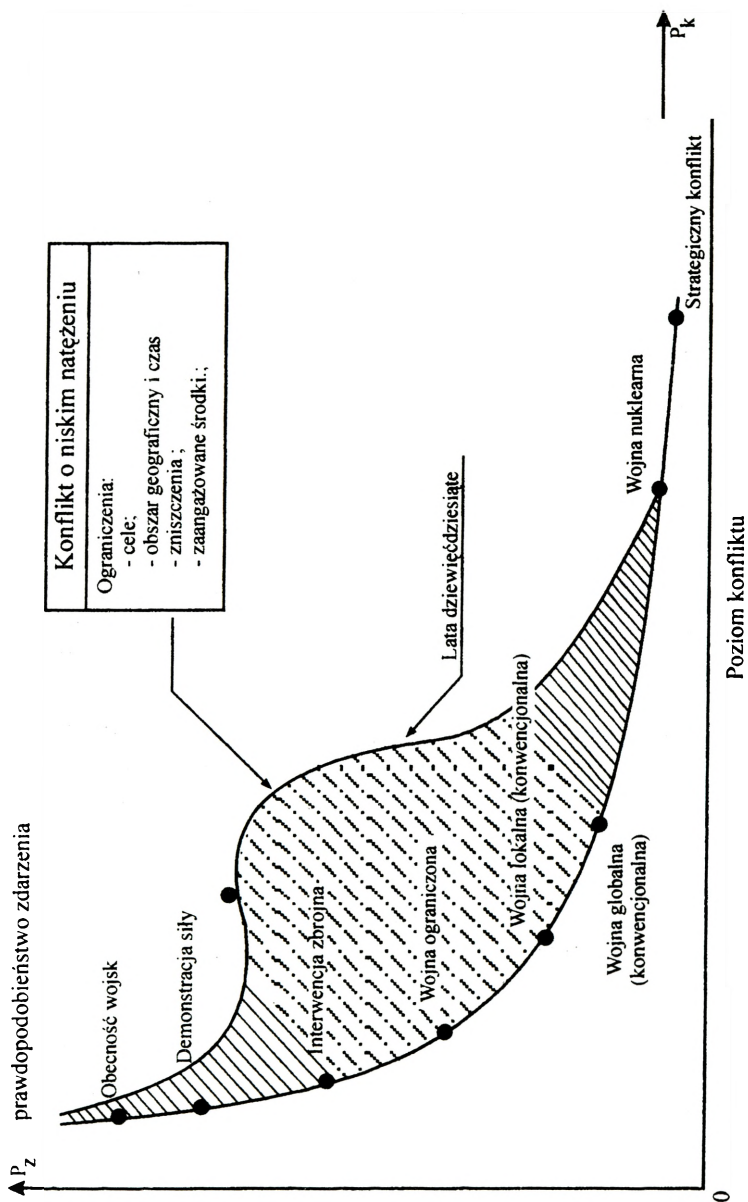
gólnie w naszym otoczeniu. Nie można bowiem lekceważyć żadnych procesów, zjawisk czy faktów konfliktotwórczych, gdyż mogą one bezpośrednio lub pośrednio wpływać na zagrożenie naszej suwerenności, integralności terytorialnej oraz bezpieczeństwa.

Pomimo tego, że przy maksimum dobrej woli można próbować doszukiwać się tendencji stabilizowania się sytuacji w geopolitycznym otoczeniu Polski, to jednak należy pamiętać, że w Europie istnieje wiele czynników konfliktotwórczych. Ich połączenie z ruchami narodowościowo-etniczno-religijnymi będzie powodować powstawanie nowych ognisk zapalnych i konfliktów zbrojnych.

Uważa się, że istnieje znacznie większe prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów lokalnych, których dawniej supermocarstwa nie mogłyby tolerować. Prawdopodobne spektrum konfliktów zbrojnych przełomu XX/XXI wieku przedstawia rysunek 1³.

Wszelkie przejawy destrukcyjnych ruchów społecznych, destabilizujących równowagę polityczną, ekonomiczną i kulturową poszczególnych regionów świata oraz państw i narodów wskazują na konieczność dokładnego poznania genezy, właściwości i form cechujących powstawanie zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych. Ma to istotne znaczenie dla oceny rozwoju stosunków międzynarodowych i stanu bezpieczeństwa Polski oraz prognozowania potencjalnych zagrożeń militarnych mogących skutkować konfliktem zbrojnym.

³ Opracowano na podstawie: V. A. Meyer, *Naval surface - War fighting vision - 2030*, [w:] *Naval Engineers Journal*, May 1992 r.



rys. 1. prawdopodobne spektrum konfliktów zbrojnych przełomu XX/XXI w.

1. PROGNOSTYCZNE BADANIE ZJAWISK KONFLIKTOGENNYCH

1.1. Uwagi ogólne

Przeobrażenia, jakie mają ostatnio miejsce w Europie, w zasadniczy sposób zmieniają polityczną mapę naszego kontynentu, a co za tym idzie - ocenę zjawisk im towarzyszących.

Zatem, jednym z podstawowych celów polityki państwa jest poszukiwanie i tworzenie warunków współdziałania podmiotów stosunków międzynarodowych na płaszczyźnie zgodnych lub przynajmniej niesprzecznych interesów oraz dążenie do łagodzenia i neutralizowania sprzeczności, aby nie przekształciły się one w konflikt wewnętrzny, międzypaństwowy lub międzynarodowy. Tylko wówczas można mówić o zaistnieniu warunków do zagwarantowania bezpieczeństwa narodowego i integralności terytorialnej kraju oraz partnerskiego traktowania na arenie międzynarodowej.

Przemiany polityczne w Europie i w świecie, w zasadzie nieodwracalne w swoim zasadniczym kierunku, oraz dążenie państw byłego bloku wschodniego do integracji z państwami Unii Europejskiej i wejścia do NATO, gwarantują brak możliwości powrotu Polski do strefy wpływów mocarstwowej Rosji i odtworzenie dwubiegunowego podziału świata. Sytuacja taka stawia więc przed siłami zbrojnymi nowe zadania. Warunkiem „*sine qua non*” jest rozpoznawanie, określenie przyczyn i podłoża powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych oraz wypracowanie skutecznych strategii działania, w celu ich eliminowania. Toczące się obecnie na świecie konflikty zbrojne nie posiadają tylko jednej bezpośredniej przyczyny. Współistnienie wielu nakładających się na siebie czynników konfliktotwórczych doprowadziło do odrzucenia przez walczące strony pokojowego sposobu rozwiązywania problemów i wejście na drogę rozwiązań siłowych.

Analiza sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski, w tym symptomów wskazujących na możliwość powstawania ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa, prowadzi do wniosku, że to sytuacje kryzysowe i lokalne konflikty zbrojne o małej lub średniej intensywności,

a nie wojny będą prawdopodobnie podstawową formą realizacji celów politycznych i ekonomicznych w postępowaniu państw, narodów czy grup etnicznych w geopolitycznym otoczeniu Polski. Jednocześnie uwzględniając czynnik prawdopodobieństwa urzeczywistnienia się któregoś z zagrożeń oraz możliwości przeciwdziałania, dochodzimy do przekonania, że w Europie, w tym również w Polsce, w ciągu najbliższych lat raczej nie ma możliwości wybuchu wojny o dużej intensywności, zbliżonej charakterem do dotychczasowych wojen między państwami, koalicjami czy blokami wojskowymi. Zważywszy jednak na skalę, charakter oraz szanse urzeczywistnienia się zagrożeń, należy zrobić wszystko abyśmy byli w stanie się im przeciwstawić.

Zdarzenia i zjawiska występujące w rozwoju stosunków międzynarodowych będą rozpatrywane pod kątem teoretycznej możliwości i praktycznie prawdopodobnego stania się faktami determinującymi bezpieczeństwo państwa⁴. Celem takich badań jest prognozowanie zagrożeń, a w konsekwencji - wypracowanie strategii zapobiegania im, przeciwdziałania lub likwidowania skutków (tabela 1.1).

Tabela 1.1

Rodzaj zjawiska		Chwila		Polityka działania	Chwila
		t_0	t_p		
Statyczne	Destrukcyjne	1	0	Przeciwdziałanie i likwidowanie	t_p
					t_0
	Konstruktywne	1	0	Zapobieganie profilaktyczne	$t_0; t_p$
		0	0	Sprzyjanie	t_0
		1	1		t_p
Dynamiczne	Destrukcyjne	1	0	Likwidowanie	t_0
		1	0	Przeciwdziałanie	t_p
	Konstruktywne	0	1	Sprzyjanie	t_0
		1	0		t_p

1 - stwierdzona lub prognozowana obecność cech zjawiska;

0 - brak cech lub małe prawdopodobieństwo ich wystąpienia.

⁴ S. Dworecki, *Zagrożenia suwerenności państwa*, [w:] Wojsko i Wychowanie, 1994, nr 1, s. 80-82.

Oznacza to, iż przedmiotem badań stosunków międzynarodowych będą zjawiska destrukcyjne, w których zaistniały lub mogą zaistnieć fakty doprowadzające do zagrożenia stabilności i bezpieczeństwa państwa. Można o nich powiedzieć, że są to zjawiska kryzysowe i konfliktogenne. Jakże zatem należy podjąć działania, aby ich uniknąć?

Zjawiska konstruktywne mogą być przedmiotem badań tylko w celu uniknięcia działań mogących spowodować zanik warunków do ich trwania.

Nie bez znaczenia jest tu przedstawienie interpretacji działania (polityki działania). W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z różnymi podejściami⁵. Przyjmujemy, że polityka działania traktowana będzie jako predykat sześćcioargumentowy:

$D(x, y, z, v, w, s),$

gdzie:

D - działanie (polityka działania);

x - sprawca (kto podjął działania?);

y - operacja (co wykonał?, rodzaj czynności);

z - modalność działania (w sensie konieczności i możliwości):

a) modalność sposobu działania (w jaki sposób?);

b) modalność środków (jakich środków użyto?);

v - umiejscowienie działania (w kontekście, co było „przed” i „po”?):

a) aspekt czasowy (kiedy podjęto działanie?);

b) aspekt przestrzenny (gdzie działano, na jakich płaszczyznach?);

c) aspekt okolicznościowy (w jakich uwarunkowaniach wewnętrznych i zewnętrznych podjęto działanie?);

w - uzasadnienie działania (w sensie racjonalności):

a) przyczyny (z jakich powodów podjęto działanie?);

b) celowość (w jakim celu działano?);

c) intencjonalność (w jakim stanie wiedzy o relacjach przyczynowo-skutkowych działano?);

s - efekt działania (jakie są lub mogą być skutki podjętego działania?).

⁵ Por.: T. Pszczołowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1978, s. 56-59.

Zapis ten można zinterpretować na przykład w ten sposób: w związku z nasilającymi się ostatnio działaniami bojówek na granicy (v), w celu zapobieżenia tym akcjom (w), minister spraw zagranicznych (x) wezwał odpowiedniego ambasadora (y) i wręczył mu notę protestacyjną (z), uzyskując zapewnienie (s), iż jego kraj w sprawie tego faktu podejmie stosowne decyzje.

Z przedstawionego przykładu wynika, iż zjawisko powinno być dokładnie rozpoznane w aspekcie związków przyczynowo-skutkowych i sprzężeń zwrotnych, aby można było podjąć racjonalne działania - w wypadku powodowania, faktycznego zagrożenia lub - w wypadku przeciwnym - zaniechać działania. Wiąże się z tym eliminowanie pseudoproblemów i peryferyjnych zjawisk oraz hierarchizacja zjawisk konfliktogennych w stosunkach międzynarodowych.

1.2. Badanie zjawisk konfliktogennych występujących w stosunkach międzynarodowych

Badanie stosunków międzynarodowych, a ściślej - zjawisk kryzysogennych i konfliktogennych występujących w obszarach: społeczno-politycznym, ekonomiczno-gospodarczym, narodowościowo-etnicznym, religijnym, ekologicznym, bezpieczeństwa publicznego czy militarnym jest bardzo trudne, gdyż nie dają się one jednoznacznie zdefiniować i ilościowo opisać (zmierzyć). Podjęcie takich badań jest jednak konieczne, aby można było ustalić stan stosunków międzynarodowych (tabela 1.2), występujące zjawiska i relacje między nimi.

O jakości wyników badań i ich przydatności praktycznej (użyteczności) do prognozowania rozwoju sytuacji (zjawisk konfliktogennych) w wyżej wymienionych obszarach decydują takie elementy, jak:

- wiarygodna identyfikacja zjawisk (zdarzeń, procesów ⁶);
- określenie mechanizmów i uwarunkowań sprawiających, że tak, a nie inaczej działo się w przeszłości;

⁶ *Tamże*, s. 185. Proces to spłot albo pasmo zdarzeń permutacyjnych przebiegające w czasie, ujmowane jako całość ze względu na jakieś wyróżnione cechy.

- ustalenie przesłanek i związków przyczynowo-skutkowych wskazujących na to, jak może działać się w przyszłości;
- określenie obszarów i narzędzi (stymulatorów) sterowania rozwojem zjawisk;
- ustalenie współrzędnych rozsądnego układu odniesienia, tzw. otoczenia bliższego i dalszego, badanych zjawisk i ich związków (relacji) z tym otoczeniem;
- precyzyjne określenie celów zamierzonych i przewidywalnych oraz skutków ubocznych.

Tabela 1.2

MOŻLIWE STANY W STOSUNKACH MIĘDZYPANSTWOWYCH
I MIĘDZYNARODOWYCH (WARIANT)

Lp.	Klasa stanu	Charakterystyczne cechy
1	2	3
1.	Bezpieczeństwo	- suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej; - partnerska współpraca wielodziedzinowa (polityczna, społeczna, ekonomiczna, wojskowa itp.); - stabilność konstruktywnych stosunków międzynarodowych i międzypaństwowych; - wola politycznego i pokojowego rozstrzygania wszelkich spornych problemów; - zawieranie sojuszy (umów, porozumień, traktatów itp.); - integralność (spójność) społeczeństwa,
2.	„Zimny” pokój	- suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej; - ograniczanie współpracy (przynajmniej w niektórych dziedzinach); - niechęć do nawiązywania lub kontynuowania współpracy; - brak zaangażowania (neutralność lub obojętność); - niechęć lub odmowa zawierania porozumień itp.)
3.	Kryzys	- suwerenne traktowanie podmiotów we wzajemnych stosunkach międzypaństwowych i międzynarodowych; - poszanowanie integralności terytorialnej;

Lp.	Klasa stanu	Charakterystyczne cechy
1	2	3
		- zawieszenie współpracy; - zawieszenie wcześniej zawartych porozumień; - odmowa negocjacji w spornych problemach; - „nagłaśnianie” (upowszechnianie) sprzecznych interesów, dążeń i aspiracji; - nasilanie nieprzyjaznych działań i zachowań; - stawianie ультимatywnych warunków;
4.	„zimna” wojna	- ograniczanie suwerenności we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach oraz izolowanie na arenie międzynarodowej; - nierównoprawne traktowanie podmiotów we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach (ograniczanie współpracy, zwiększanie zobowiązań, wymuszanie ustępstw, stosowanie restrykcji itp.); - ingerowanie w wewnętrzne sprawy innego podmiotu pod dowolnym pretekstem; - brak woli do partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych; - odmowa poszukiwania kompromisowych rozstrzygnięć w spornych problemach; - „zamrożenie” współpracy oraz wcześniej zawartych porozumień i umów; - nasilenie dywersji politycznej; - podsycanie sprzeczności narodowościowych, etnicznych i religijnych; - podtrzymywanie napięcia i poczucia zagrożenia militarnego; - dążenie do uzyskania przewagi militarnej (wymuszony wyścig zbrojeń); - izolacja gospodarcza (embargo na dostawy surowców, nowoczesnych technologii, myśli technicznej itp.); - zawarcie rozejmu (czasowe i warunkowe zawieszenie działań zbrojnych); - nieformalne wspieranie „ruchów” destabilizujących sytuację wewnętrzną;
5.	Zagrożenie pozamilitarne ⁷	- ograniczanie suwerenności we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach; - nierównoprawne traktowanie podmiotów we wzajemnych i międzynarodowych stosunkach (ograniczanie współpracy, zwiększanie

⁷ Zob.: S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op.cit., s. 49.

Lp.	Klasa stanu	Charakterystyczne cechy
1	2	3
		zobowiązań, wymuszanie ustępstw, stosowanie restrykcji, wycofanie klauzuli najwyższego uprzywilejowania, zwiększanie opłat celnych, zerwanie wymiany handlowej itp.); - ingerowanie w wewnętrzne sprawy innego podmiotu pod dowolnym pretekstem; - brak woli do partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych; - odmowa poszukiwania kompromisowych rozstrzygnięć w spornych problemach; - zerwanie współpracy i wcześniej zawartych porozumień sojusznicznych; - eskalacja żądań, wymuszanie ustępstw kosztem interesów drugiej strony; - incydentalne stosowanie przemocy fizycznej (zbrojnej) niezinstytucjonalizowanej;
6.	Zagrożenie militarne	- jednostronne wypowiedzenie lub zerwanie wcześniej zawartych porozumień i traktatów międzypaństwowych; - akty naruszenie suwerenności i integralności terytorialnej innego podmiotu (państwa); - zastraszanie militarne (demonstrowanie siły militarnej, manewry wojskowe w strefie przygranicznej, blokada militarna, szantaż militarny itp.); - napady, akcje i incydenty zbrojne na obiekty graniczne i w strefie przygranicznej; - sabotaż i dewastacja obiektów strategicznych na obszarze innego podmiotu, akty dywersji i napady bojówek, prowokacja militarna itp. formy fizycznego wywierania nacisku; - zbrojne wspieranie przez siły innego państwa, w formie niezinstytucjonalizowanej, konfliktu wewnętrznego (przewrotu, puczu, zamachu stanu, wojny domowej itp.);
7.	Konflikt zbrojny	- konflikt wewnętrzny (wojna domowa) o podłożu społecznym, ekonomicznym, politycznym, narodowościowym, etnicznym, religijnym itp.; - interwencja zbrojna obcych wojsk na obszarze suwerennego państwa w celu udzielenia pomocy władzom legalnym lub wsparcia działań podmiotów nielegalnych (przewrót, pucz, zamach stanu itp.);

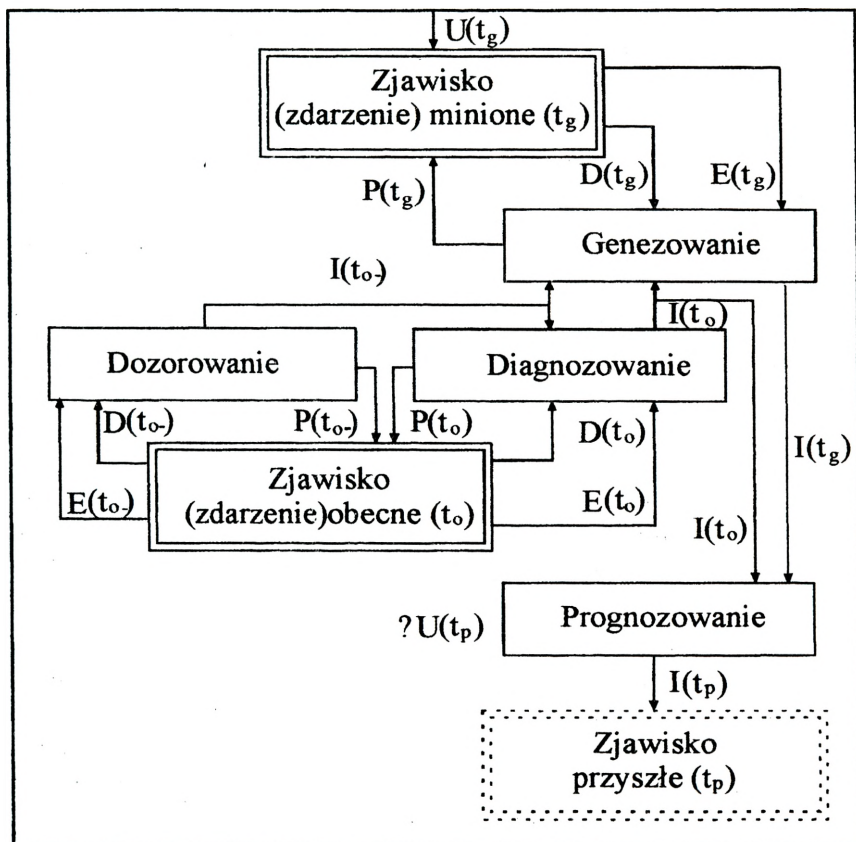
L.p.	Klasa stanu	Charakterystyczne cechy
1	2	3
		- napaść zbrojna na państwo suwerenne z zamiarem wyegzekwowania swoich zażeń; - konflikt zbrojny graniczny lub w strefie przygranicznej na tle praw mniejszości narodowościowych lub roszczeń terytorialnych sąsiedniego państwa; - konflikt międzypaństwowy o podłożu ekonomicznym, terytorialnym, etnicznym, narodowościowym itp.; - konflikt regionalny o podłożu jw;
8.	Wojna	- działania zbrojne międzypaństwowe, regionalne, kontynentalne lub światowe, o podłożu jw, w których jest zaangażowana gospodarka narodowa przynajmniej jednej ze stron.

Łatwo zauważyć, iż prawidłowo prowadzone badania powinny, obok określenia zjawiska w chwili badania (diagnoza), ustosunkować się do nich w przeszłości (retrospekcja) oraz obserwować bieżące zmiany (dozorowanie) zachodzące w tych procesach (rys. 1.1). Tylko w takim wypadku będzie możliwe określenie teoretycznie możliwych i praktycznie prawdopodobnych zmian (prognoza), czyli udzielenie odpowiedzi na pytanie: jak może być?

Dla jasności należy zaznaczyć, iż w tego rodzaju badaniach nie będzie rozważane przewidywanie, które jest domeną jasnowidzów, proroków czy też wróżbitów. Przewidywanie, a ściślej przepowiednia daje odpowiedź na pytanie - jak będzie? bez uwzględnienia racjonalnych podstaw, naukowo uzasadnionych związków przyczynowo-skutkowych i sprzężeń zwrotnych. Ma to szczególne znaczenie w zjawiskach trudnych do zalgorytmizowania oraz gdy badane wielkości nie są kwantytatywne.

1.2.1. Diagnozowanie

Diagnozowanie polega na określeniu (rozpoznaniu) wyróżnionego zjawiska w chwili t_0 , to jest w chwili, w której prowadzone jest badanie. W wyniku diagnozowania zjawiska (zdarzenia) formułowana jest diagnoza, czyli odpowiedź na pytanie - jak jest? Badacz na podstawie stwierdzonych faktów, wyników analizy identyfikacyjnej zastanego stanu rzeczy (objawów)



U - uwarunkowania (okoliczności, sytuacje);
 P - pytanie dlaczego tak?
 D - zbiór informacji identyfikującej objawy;
 E - zbiór opisujący stan badanego zjawiska;
 I - uzasadnienie stanu zjawiska (dlatego, że...);
 t - chwila odnosząca się do: o - diagnozowania;
 o - dozorowania; g - genezowania; p - prognozowania.
 t - chwila obserwacji;
 t_p - chwila prognozowania.

Rys. 1.1. Idea metody badania zjawisk kryzyso- i konfliktotwórczych

i relacji między objawami a stanem faktycznym wypowiada się o domniemanym stanie badanego zdarzenia. Stąd dla diagnozowania zjawisk konfliktotwórczych słuszną jest następująca implikacja:

$$R[\{D\}, \{E\}] \Rightarrow \{D(t_0) \Rightarrow I_{t_0}[E(t_0)]\}$$

gdzie:

R - relacje wzajemnego odwzorowania między objawami a stanem faktycznym badanego zdarzenia;

{D} - rodzina zbioru objawów D (wyników analizy identyfikacyjnej);

{E} - rodzina zbioru opisującego stan zdarzenia E;

$D(t_0)$ - zbiór objawów zarejestrowanych w chwili t_0 ;

$E(t_0)$ - zbiór opisujący stan zdarzenia w chwili t_0 ;

$I[E(t_0)]$ - diagnoza o stanie zdarzenia w chwili t_0 ;

I_{t_0} - diagnoza stanu zdarzenia w chwili t_0 ;

Co czytamy: jeżeli znane są relacje R, to znając objawy $D(t_0)$ w chwili t_0 , można postawić diagnozę I_{t_0} stanu zdarzenia w tej samej chwili, przy czym czas między uzyskaniem wyników badania a postawieniem diagnozy jest tu pomijany.

Stan domniemany pokrywa się ze stanem rzeczywistym tylko wtedy, gdy relacje R są prawidłowo i jednoznacznie określone, a zbiór wyników $D(t_0)$ odpowiada rzeczywistości. Wówczas:

$$I_{t_0}[E(t_0)] \equiv E(t_0)$$

Stąd w diagnozowaniu tak ważne jest ustalenie wszystkich (możliwych) związków przyczynowo-skutkowych i wzajemnych sprzężeń zwrotnych R, występujących w badanym zdarzeniu (np. strajk generalny, demonstrowanie siły, konflikt graniczny), rzetelne i wiarygodne odwzorowanie stanu faktycznego E (jak został zorganizowany strajk, gdzie i w jakiej liczbie przegrupowano siły zbrojne lub przekroczono granicę, jakie są skutki tych zdarzeń itp.)

oraz co spowodowało taki stan rzeczy D (np. wzrastające zubożenie społeczeństwa, dążenia i aspiracje narodowościowe, obrona suwerenności lub bezpieczeństwa państwa).

1.2.2. Dozorowanie

Dozorowanie polega na bieżącej ciągłej lub dyskretnej obserwacji zdarzeń składających się na badany proces w stosunkach międzynarodowych (np. ww.). Można więc przyjąć, że dozorowanie polega na ciągłym lub dyskretnym odnawianiu (uaktualnianiu) diagnozy albo generowaniu diagnoz chwilowych z dostatecznie małą zwłoką. Dostarcza ono informacji o każdej zmianie zachodzącej w badanym procesie. Przy czym, jeżeli wszystkie badania potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej w trakcie dozorowania są realizowane w ten sposób, iż ich wyniki otrzymuje się w tej samej chwili t_0 , to taki sposób dozorowania można nazwać dozorowaniem równoległym. Dla dozorowania równoległego słuszna jest następująca implikacja:

$$R[\{D\}, \{E\}] \Rightarrow \bigwedge_{t'_0 \in T_d} \{ D(t'_0) \Rightarrow I_{t'_0 + \tau} [E(t'_0)] \}$$

oraz nierówność:

$$\tau \leq \lambda \leq \tau + T,$$

gdzie:

T_d - czas dozorowania;

T - okres dozorowania (powtarzania się operacji dozorujących);

λ - zwłoka w dostarczeniu informacji o zmianie stanu zdarzenia (między zbadaniem, a poinformowaniem);

τ - zwłoka w dostarczeniu diagnozy chwilowej (suma czasu potrzebnego na wygenerowanie diagnozy chwilowej i czasu potrzebnego na jej przesłanie analitykowi);

$D'_1, D'_2, D'_3, \dots, D''_1, D''_2, D''_3, \dots$ - zbiory objawów stwierdzonych w chwilach t'_0 i t''_0 (prowadzenia badań dozorujących);

I_0 - diagnoza chwilowa dostarczona analitykowi w chwili $t'_0 + t$.

Dozorowanie prowadzone jest równocześnie i obejmuje zdarzenia składające się na badany proces. Mogą one dotyczyć np. narastania aspiracji i dążeń mniejszości narodowościowych, występowania agresji i napadów; niszczenia obiektów lub ich przejmowania, samowolnej zmiany nazw ulic, burzenia pomników itp. Na podstawie wypracowanych diagnoz chwilowych można uaktualnić (uściślić) diagnozę postawioną dla chwili t_0 .

Jeżeli badania potrzebne do postawienia diagnozy chwilowej realizuje się w taki sposób, iż wyniki otrzymuje się w kolejnych przedziałach czasowych, to taki sposób dozorowania można nazwać dozorowaniem sekwencyjnym. Oznacza to, że diagnozę chwilową opracowuje się na podstawie wyników $D(t'_j)$ uzyskanych w chwilach t'_j poprzedzających chwilę t_0 oraz wyników $D(t_0)$ uzyskanych w chwili t_0 .

Występuje tu niebezpieczeństwo, że w chwili t_0 wyniki $D(t'_j)$ staną się nieaktualne (objawy odpowiednich zdarzeń uległy zmianie). Wpływa to oczywiście na wiarygodność diagnozy chwilowej. Dlatego należy dążyć do tego, aby czas realizacji cyklu sprawdzeń był możliwie krótki.

Dla dozorowania sekwencyjnego słuszna jest następująca implikacja:

$$R[\{D\},\{E\}] \Rightarrow \bigwedge_{t'_0 \in T_d} \{ \{ [D(t'_j) \wedge D(t'_0)] \Rightarrow I_{t_0+\tau}[E(t'_0)] \} \\ t'_j < t'_0$$

oraz nierówność:

$$\tau \leq \lambda \leq \tau + T + \theta,$$

Diagnozowaniem sekwencyjnym mogą być objęte zarówno zdarzenia, jak i pasmo zdarzeń⁸. W zasadniczy sposób przyczynia się ono do uwiarygodnienia diagnozy szczególnie w tak złożonych zjawiskach, jak: społeczno-polityczne, ekonomiczno-gospodarcze, etniczne itp. Umożliwia ono precyzyjniejsze uwzględnienie skutków wszelkich zmian wynikających z sytuacji i okoliczności, w jakich realizowane jest zdarzenie (pasmo zdarzeń lub proces).

⁸ Zob. T. Pszczółowski, *Mała...*, op. cit., s. 157. Pasma zdarzeń to zespół zdarzeń (czynów) następczych, zazębiających się kolejno częściami swych chwil.

1.2.3. Genezowanie

Genezowanie (retrospekcja) polega na określeniu zdarzenia, które zaistniało w chwili t_g poprzedzającej chwilę t_o , w której prowadzone jest badanie tego zdarzenia. Jest to więc odtworzenie historii zdarzenia, czyli retrospektywne spojrzenie na nie.

Genezę powinno się opracowywać na podstawie:

- dostępnej diagnozy dla chwili t_o , to jest na podstawie znajomości $I[E(t_o)]$;

- znajomości przynajmniej niektórych stanów $I[E(t_x)]$ w chwilach poprzedzających t_o , to znaczy $t_x < t_o$, ale jednocześnie: $t_x \neq t_g$;

- znajomości uwarunkowań (sytuacji, okoliczności) $U_{t_j}^{t_o}$, w jakich odbywało się zdarzenie w czasie poprzedzającym chwilę t_o , przy czym $t_j < t_o$;

- znajomości prawdopodobieństw zmiany stanu zdarzenia, tj. macierzy prawdopodobieństw przejść $\|P_g(E)\|$.

Dla genezowania słuszna jest następująca implikacja:

$$\{I[E(t_o)], I[E(t_x)], U_{t_j}^{t_o}, \|P_g(E)\|\} \Rightarrow I[E(t_g)]$$

Genezowanie ma szczególne znaczenie w badaniu procesów w ww. obszarach zjawisk, głównie dla racjonalnego ich prognozowania. Może to dotyczyć zarówno budowania struktur organizacyjnych oraz funkcjonalnych organów administracji państwowej i samorządowej, jak i systemu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego - koniecznych sił i środków do jego zapewnienia.

Genezowanie może dotyczyć przebiegu zdarzeń mających miejsce w bliższej lub dalszej perspektywie czasowej, np. w operacji lub walkach w rejonie Zatoki Perskiej, na Bliskim Wschodzie, w Jugosławii, Wietnamie bądź w wojnach lub konfliktach militarnych wcześniej prowadzonych, czy też konfliktach społecznych w Polsce, Czechosłowacji lub na Węgrzech.

Materiałem źródłowym do prowadzenia genezowania może być dokumentacja operacyjna, wspomnienia uczestników i inne udokumentowane zapisy dotyczące badanego zdarzenia.

1.2.4. Prognozowanie

Prognozowanie polega na określeniu przebiegu zdarzeń, które teoretycznie mogą zaistnieć w przyszłości w chwilach t_p , następujących po chwili t_0 i jest duże prawdopodobieństwo, że tak może być. Oznacza to, że $t_p \neq t_0$ i $t_p > t_0$.

Prognoza powinna być opracowana na podstawie:

- diagnozy dla chwili t_0 , tzn. $I\{E(t_0)\}$;
- znajomość wyników genezowania $I\{E(t_g)\}$ stanu zdarzenia w możliwej d+o zbadania perspektywie czasowej T_g , przy czym $t_g < t_0$, lub (i);
- znajomości przynajmniej niektórych stanów zdarzenia w chwilach t_x , poprzedzających chwilę t_0 , tzn. $I\{E(t_x)\}$, przy czym $t_x < t_0$;
- prognozowanych uwarunkowań (sytuacji, okoliczności) U , jakie mogą zaistnieć (wystąpić) w przedziale od chwili t_0 do chwili t_p , której dotyczy prognozowany stan zdarzenia;
- znajomość prognozowanej macierzy prawdopodobieństw przejść zmiany stanu zdarzenia w różnych sytuacjach, tzn. $\|P_p(E)\|$.

Dla prognozowania można zatem zapisać następującą implikację:

$$\{I[E(t_0)], I[E(t_g)] \vee [I(E_{t_x})], U_{t_0}^{t_p}, \|P_p(E)\|\} \Rightarrow I[E(t_p)]$$

Prognoza jest tym bardziej wiarygodna, im dokładniejsze są i szerszego zakresu dotyczą informacje, na których się opiera oraz im krótszy jest okres prognozowania t_p .

Prognozowanie rozwoju zjawisk w aspekcie ich potencjalnego skutkowania zagrożeniem stabilności bezpieczeństwa państwa może być różnie oceniane, o czym była mowa we wstępie. Zjawiska mające miejsce w naszym otoczeniu (u sąsiadów) mogą zawierać znamiona wskazujące na po-

wstawanie zagrożenia lub konfliktu. Z kolei procesy zachodzące w Polsce mogą być ignorowane przez nasze społeczeństwo, czy władze państwowe, natomiast stanowić zagrożenia z punktu widzenia sąsiadów.

1.3. Wnioski

Z przedstawionych rozważań wynika, iż wszystkie zaprezentowane formy (fazy) metody badania⁹ stosunków międzynarodowych są ze sobą ściśle powiązane i każda z nich zawiera diagnozę jako przynajmniej jeden z elementów składowych. Potwierdza to wcześniejsze stwierdzenie, iż rzetelne rozpoznanie i prawidłowe zidentyfikowanie tych zjawisk w momencie ich badania ma decydujący wpływ na wiarygodność prognozy. Równocześnie bardzo ważny jest zbiór informacji i dostępność do niego, co umożliwia pełniejszą i wieloaspektową analizę i syntezę procesów, poznanie i zrozumienie ich istoty, ustalenie prawidłowości oraz związków i relacji przyczynowo-skutkowych. Jest to konieczne do racjonalnego wnioskowania, jako że nie zawsze to co bywa (bywało) musi mieć też miejsce w przyszłości.

Dla uniknięcia subiektywnych wniosków należy przeprowadzić pogłębione studia identyfikacyjne zjawisk i ich retrospektywną ocenę. Wiąże się z tym potrzeba zbudowania banku informacji oraz wyposażenia analityków w nowoczesne narzędzia wspomagające proces zbierania, przetwarzania i analizowania informacji. Nie bez znaczenia dla wiarygodności wyników badań jest możliwość zweryfikowania ich za pomocą symulacji komputerowej. Ta ostatnia umożliwia symulowanie różnych zdarzeń, sytuacji i uwarunkowań, jakie im towarzyszyły i mogą w przyszłości towarzyszyć. Rozpatrzenie wielu wariantów zdarzeń, w krótkim czasie i przy małych nakładach finansowych, poza wyciąganiem konstruktywnych wniosków, ułatwia określenie i dobór dostatecznie precyzyjnych kryteriów oceny oraz wartościowania przyjętych rozwiązań, w sensie wartości liczbowych, czy choćby treści merytorycznej. Uwiarygodnione w ten sposób wyniki badań

⁹ Por. T. Rozwadowski, *Diagnostyka techniczna obiektów złożonych*, WAT, Warszawa 1974, s. 22-27.

powinny stanowić podstawę do podejmowania naukowo uzasadnionych decyzji sprawczych.

Dla podejmowania strategicznych decyzji politycznych, w zakresie tworzenia systemu bezpieczeństwa państwa, istotny wpływ ma stopień prawdopodobieństwa określenia prognozowanych uwarunkowań, jakie mogą zaistnieć między innymi w obszarze stosunków społeczno-politycznych, rozwoju ekonomiczno-gospodarczego, dążeń mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, degradacji środowiska naturalnego w Polsce i naszym otoczeniu oraz prestiż, zakres i skuteczność oddziaływania organizacji i stowarzyszeń międzynarodowych (ONZ, OBWE, Wspólnota Europejska, NATO itp.). Równie ważne jest sformułowanie przez decydentów (elity polityczne) wymagań i ograniczeń. Mogą one wynikać np. z polskiej racji stanu, ograniczeń doktrynalnych, unormowania prawa konstytucyjnego, międzynarodowych umów dwustronnych i wielostronnych oraz innych obwarowań.

Wszelkie działania wojenne oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemianie polityczne i społeczne w krajach w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednolicenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Nie można również powiedzieć, że odniesienie zwycięstwa przez którąkolwiek ze stron rozwiąże do końca sprzeczności, które do niej doprowadziły. Najczęściej stwarza jedynie możliwości uregulowania traktatowego lub w innej formie, wzajemnych pretensji. Również odniesienie porażki nie oznacza dla tego państwa ostatecznego rozstrzygnięcia sprzeczności. Porażka bowiem sprzyjać może kształtowaniu warunków, w których zaszłości historyczne mogą zostać spotęgowane przez chęć rewanżu, czy rodzące się poczucie krzywdy. Ostatnim etapem każdego konfliktu jest okres w którym strony w nim uczestniczące bądź ich reprezentanci przechodzą do poszukiwania możliwych wyjść z dotychczasowej sytuacji. Rozpoczyna się okres rozwiązywania konfliktu. W rozwiązywanie konfliktu często angażowany jest prestiż organizacji międzynarodowych, regionalnych, mocarstw posiadających interesy w rejonie toczącego się konfliktu, a także Organizacja Narodów

Zjednoczonych. Na strony nie podporządkowujące się rezolucjom podjętym w celu zakończenia konfliktu, Rada Bezpieczeństwa ONZ nakłada sankcje ekonomiczne i polityczne.

Dla podjęcia racjonalnych działań, zgodnie z tym co zostało wcześniej powiedziane, konieczna jest wiarygodna ocena sytuacji - rozpoznanie uwarunkowań. Im większa wiarygodność rozpoznania sytuacji, tym lepsze są podstawy do podejmowania trafnych decyzji. Dlatego w dalszej części zostanie przedstawiona diagnoza sytuacji w otoczeniu RP.

2. ANALIZA WSPÓŁCZESNYCH KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

2.1. Typologia konfliktów zbrojnych

Proces analizowania zjawiska konfliktu zbrojnego identyfikowania jego struktury, związków przyczynowo-skutkowych wiąże się z problemem jego typologii i kryteriów klasyfikacji. *Podobnie jak wiele jest w literaturze podejść do definicji konfliktu, tak wiele jest kryteriów klasyfikacji*¹⁰.

Ze względu na zmianę różnorodnych czynników pośrednio lub bezpośrednio oddziałujących na podłoże współczesnych konfliktów zbrojnych zmieniają się również kryteria ich klasyfikacji, a w zależności od założonych celów oraz posiadanych i użytych środków walki, strony konfliktów zbrojnych dobierają formy i sposoby prowadzonych działań zbrojnych. Różny jest zasięg, zaangażowanie stron, przestrzeń i intensywność prowadzonych działań. Podstawowa trudność tworzenia charakterystyk i wyznaczania współczynników korelacji przyczyn powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych polega na złożoności ich podłoża (etniczno-narodowościowych, etniczno-religijnych, ekonomiczno-politycznych, narodowościowo-wyzwoleńcze...). Różne też są symptomy pojawiania się zagrożeń militarnych w trakcie rozwoju sytuacji polityczno-militarnej na drodze od zaistnienia sprzeczności do wojny. Wieloaspektowość stosunków międzynarodowych oraz przeobrażenia polityczno-militarne powodują ewolucję celów działań zbrojnych. Jednoczesne występowanie wielu cech identyfikacyjnych, złożoność ich natury, powodują, że dokonanie klasyfikacji współczesnych konfliktów zbrojnych lub określenie ich charakterystyk może się odbywać po przyjęciu niezbędnych kryteriów podziału lub oceny.

Analiza literatury przedmiotu badań nad typologią i teorią przyczyn powstawania wojen (etiologią wojen) wskazuje, że te dwa obszary badane są oddzielnie, chociaż wiadomo że, wzajemnie uzupełniające się teorie pozwalają szybciej i z większą dozą pewności (dokładniej) ustalać zasadnicze związki przyczynowo-skutkowe występowania wszelkich form agresji oraz

¹⁰ Cytowane za S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 104.

budować algorytmy przechodzenia od sytuacji pojawienia się sprzeczności interesów do konfliktów zbrojnych. Zestawienie najczęściej występujących w literaturze teorii powstawania konfliktów przedstawiono w tabeli 2.1.

Przedstawione w tabeli teorie, przyjęta typologia i prowadzone badania konfliktów nie zawsze pozwalają jednoznacznie ustalić wszystkie przyczyny wybuchu konfliktu. Szczególnie konflikty końca XX wieku wskazują a wieloaspektowość i złożoność problemu. Bardzo istotnym elementem prowadzenia analizy konfliktów zbrojnych jest stosowany system pojęć i definicji.

W zachodniej literaturze przedmiotu badań podstawę prowadzonej analizy stanowi typologia konfliktów opracowana przez Istvana Kendego¹¹, rozszerzona następnie, dla potrzeb pełniejszego zobrazowania typów współczesnych konfliktów zbrojnych, w pracach innych badaczy tego problemu¹².

Na potrzeby analizy przyjęto tam następujące typy wojen:

- typ A - wojny antyreżimowe, których celem jest utrzymanie lub zmiana czy też obalenie istniejącego rządu lub obowiązującego systemu społecznego;

- typ B - inne (pozostałe) wojny wewnątrzpaństwowe, w których uczestniczy w zasadzie rząd sprawujący władzę na terytorium gdzie toczy się wojna - jako jedna ze stron, atakująca bądź zaatakowana - w których nie jest on, czy kontrolowany przez niego system bezpośrednim obiektem sporu, lecz prowadzona wojna ma na celu realizację partykularnych interesów plemiennych, panowania religijnego (za wyjątkiem gdy kontekst religijny ma ogólnonarodowe znaczenie, np.: rewolucja islamska w Iranie w latach 1978-1982), lokalnych dążeń autonomicznych, secesjonistycznych, ograniczonych roszczeń terytorialnych i politycznych ambicji hegemonistycznych;

- typ C - wojny międzypaństwowe, w których siły zbrojne ustanowionych rządów, dwóch lub więcej państw prowadzą działania zbrojne, bez względu na ich prawnomiędzynarodowy status;

¹¹ I. Kende, *Kriege nach 1945. Eine empirische Untersuchung*, Militärpolitik Dokumentation, Heft 27, Frankfurt 1982, s. 4 - 7.

¹² K. J. Gantzel, J. Meyer-Stamer, *Die Kriege nach dem Zweiten Weltkrieg bis 1984. Daten und erste Analysen*, Weltforum Verlag, München-Köln-London 1986, s.17.

WZAJEMNIE UZUPEŁNIAJĄCE SIĘ TEORIE WYSTĘPOWANIA KONFLIKTÓW

tabela 2.1

Nazwa teorii	Przedstawiciele teorii	Podstawowe założenia	Uwagi
1	2	3	4
Biologiczna	Vaccaro, Navikow, Ratzehofer, Gumpłowicz	Człowiek jako istota żywa, aby zapewnić sobie byt musi eliminować inne słabsze istoty żywe.	Przecenia instynkty, nie docenia sfery intelektualnej człowieka.
Przeludnienia	Malthus, Vogt, Pearson, Harysow, Bouhoul	Lawinowy przyrost naturalny i nadmierna ilość ludzi na danym obszarze powoduje głód, migrację, zaburzenia wewnętrzne funkcjonowania państwa, co w konsekwencji prowadzi do wojny.	Nie w pełni uzasadniona bo wojny nie toczą się tylko wyłącznie w przeludnionych obszarach naszego globu.
Ras	Spencer, Nietzsche, Chamberlein, Morgan	Istnieją rasy wyższe, bardziej eksponowane, które mają prawo do panowania nad niższymi. <i>Istota rasy nie leży w biologii, lecz w grupach kulturowych, a konflikty powstają na tle obiektywnych przeciwstawnych potrzeb tych grup (Gumpłowicz).</i>	Nie do przyjęcia ze względów moralnych. Teorię tą wykorzystywał faszyzm do zagłady Słowian, Cyganów i Żydów.
Psychologiczna	Rachman, Beerman	Wojny biorą początek w tkwiących w psychice człowieka instynktach rywalizacji i agresji. rodzą się w umysłach ludzi. Instynktów tych nie da się wykorzystać. Rozkładują się one przez walkę.	Potwierdza zachowania patologiczne, zwraca uwagę na niebezpieczeństwo rozbudzania zachowań agresywnych i upowszechniania form przemocy (skrajny nacjonalizm).

Nazwa teorii	Przedstawiciele teorii	Podstawowe założenia	Uwagi
1	2	3	4
Socjologiczna		W każdym społeczeństwie występują sprzeczności na tle nierówności ekonomicznych, uznawania za nadrzędne różnych wartości nietolerancji, prowadzących do dezintegracji społecznej, rozpadu więzi psychospołecznych, napięć i konfliktów w tym również zbrojnych. Ostre konflikty społeczne występują gdy po stadium dłuższego rozwoju następuje okres krótkiego regresu.	
Etyczna	Spengler, Mussolini Bouhoul,	Wojna jest największym świętem, trwałe pokój prowadzi do zastoju, chorób moralnych społeczeństw i zagłady narodów. Jedynie wojna prowadzi do najwyższego napięcia energii ludzkiej i nadaje cechę szlachetności narodom, które mają odwagę ją podjąć.	Mieszczący się w tej teorii „fasyzm” nie wierzy w możliwość ani użyteczność wiecznego pokoju. Odrzuca „pacyfizm”, który jest ucieczką przed walką i bojaźnią przed ofiarą ¹³

— ¹³ Por. W. Sikorski, *Przyszła wojna*, Warszawa 1934, s. 14.

Nazwa teorii	Przedstawiciele teorii	Podstawowe założenia	Uwagi
1	2	3	4
Geopolityczna	Haushofer, Mac Kinder, adm. Mahon	W świecie występują regiony szczególnie narażone na przemoc zbrojną, na walkę o przestrzeń życiową, która jest podstawowym prawem natury i ludzkości. Są to regiony znajdujące się „na styku” różnych się kulturowo, cywilizacyjnie i ekonomicznie narodów.	Historyczne badania polemologów potwierdzają istnienie tzw. „frontów agresywności”. Również obecnie istnieją regiony, w których konflikty są częstsze niż w innych.
Ekonomiczna		Przyczyną wybuchów konfliktów są: - korzyści materialne; - podporządkowanie sobie innych narodów jako taniej siły roboczej; - obszarów jako rynków zbytu lub źródeł surowców. Współcześnie na tym tle mogą wybuchać konflikty mające na celu narzucenie korzystnych systemów ekonomicznych, bądź wyeliminowanie nieefektywnych.	Konflikty na tym tle często usprawiedliwane są względami prawnymi, religijnymi i moralnymi
Ideologiczna		Przyczyną wybuchu konfliktów są różnice ideologiczne i ustrojowe. Wojny mogą wybuchać zwłaszcza przy rozszerzaniu stref wpływów wrogich ideologii.	

- typ D - wojny dekolonizacyjne, w których jedną ze stron jest klasyczne mocarstwo kolonialne, a strona atakująca dąży do obalenia podległości kolonialnej, za wyjątkiem wojen, których celem jest zabezpieczenie lub przeciwstawienie się neokolonialnemu wpływowi byłych mocarstw kolonialnych państwa, oraz wojen w których dawne państwo kolonialne dąży do zdobyczy terytorialnych przez przyłączenie całości lub części obszaru państwa sąsiadującego, które wcześniej było obszarem kolonialnym, lecz obecnie nie może uzyskać własnej państwowości (np.: indyjsko-pakistańskie wojny o Kaszmir, marokańsko-algierska wojna o Saharę Zachodnią, brytyjsko-argentyński spór o wyspy falklandzkie, czy problem Tybetu i Tajwanu).

Nie wszystkie jednak współczesne i byłe wojny dają się jednoznacznie zakwalifikować do ww. typów. Problem ten wynika nie tylko z trudności jednoznacznego wyselekcjonowania przyczyn wystąpienia wojny, ale przede wszystkim z powodu, iż w toczącej się lub byłej wojnie jednocześnie występują cechy charakterystyczne dla kilku typów wojen. W literaturze zachodniej takie typy wojen klasyfikowane są jako typ mieszany, określane kombinacją typów A, B, C, D.

Dodatkowo wyróżnia się konflikty z uczestnictwem sił obcych, w których w walce bierze udział co najmniej jedna, trzecia siła (państwo lub koalicja państw) zagraniczna. Uczestnictwo trzeciej siły oznaczane jest symbolem „1”, brak uczestnictwa trzeciej siły oznacza się symbolem „2”.

Typy wojen wynikające z przyjętej metodologii przedstawia tabela 2.2.

Tabela 2.2

PODSTAWOWE TYPY WOJEN WEDŁUG I. KENDEGO

Typ wojny	Z uczestnictwem sił obcych	Bez uczestnictwa sił obcych
Wojny antyreżimowe	A - 1	A - 2
Pozostałe wojny wewnętrzpaństwowe	B - 1	B - 2
Wojny międzypaństwowe	C - 1	C - 2
Wojny dekolonizacyjne	D - 1	D - 2
Typy mieszane	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 1	Kombinacja typów: A, B, C, D, - 2

W pracach A. Charisiusa, R. von Dingemanna, K. Gantzela, rozwijanych w oparciu o typologię konfliktów Kendego analizie poddano 4 grupy konfliktów zawierające 14 grup konfliktów. Są to następujące grupy konfliktów zbrojnych:

1. **Konflikty systemu** - przedmiotem których jest system społeczny, porządek społeczny kraju, czy co najmniej jedna z jego istotniejszych części (system polityczno-administracyjny, system socjalny i gospodarczy, system ideologiczny i kulturowy), a jego zmiana oddziałuje na cały porządek społeczny. W grupie tej wyróżniono konflikty których celem są:

a) *Przeobrażenia systemu* - konflikt toczy się o przekształcenia strukturalne systemu lub zapobieganie im;

b) *Reformy systemu* - obiektem konfliktu nie jest zasadnicze przekształcenie całego systemu, lecz jego poprawa, bądź tylko zreformowanie najważniejszych (elementarnych) jego części - w ramach istniejącego porządku społecznego, lub zapobieganie takim reformom;

c) *Restauracja systemu* - obejmuje konflikty które następują wówczas, gdy cały proces przekształcania systemu czy jego poprawa, bądź reformowania zasadniczych jego części lub rozpoczętych już zmian - zostaje cofnięty lub zatrzymany i system jest przywracany do poprzedniego (wyjściowego) stanu w ramach kontrrewolucji lub reakcji. Nieistotne jest tutaj czy odtwarzany system był „konserwatywny” czy „postępowy”.

2. **Konflikty władzy** - postrzegane jako te spory, w których określona władza czy stan dominujący dąży do zajęcia miejsca innej, która je utrzymuje i przechodzi do obrony, (np.: kiedy wyniku wojny dochodzi do wymiany rządu i nie podważa się systemu). W grupie tej wyróżniamy konflikty których celem są:

a) *Konflikty panowania (dominacji)* - obalenie rządu, wykluczenie opozycji, walka między różnorodnymi frakcjami czy osobami dominującej grupy czy warstwy, walka o orientację polityczną, o „właściwą religię” czy „właściwą strategię” w urzeczywistnianiu określonych celów (o ile takie spory nie mają konstruktywnego znaczenia dla systemu społecznego), dążenie do dominacji itp.;

b) *Konflikty sterowane* - dotyczą sytuacji w których rząd względnie grupa dominująca usiłuje ratować swoje zagrożone pozycje poprzez wewnętrzno-polityczne czy społeczno-ekonomiczne napięcia, wskazując jako zagrożenie np. mniejszości narodowe lub inne państwo (niezależnie od tego czy zagrożenie rzeczywiście istnieje i jak jest silne), następnie wzywa do obrony czy nawet do agresji przeciwko „nieprzyjacielowi”, by sterować wewnętrznym napięciem i złagodzić nastawienie opozycyjnej czy rebelianckiej części ludności;

c) *Konflikty o interesy partykularne* - należą do nich te przypadki w których są realizowane określone interesy, przeważnie ekonomiczne, jak np.: opanowanie obszaru bogatego w zasoby surowcowe, wykorzystanie określonych szlaków komunikacyjnych, objęcie stanowisk w aparacie państwowym i administracyjnym, aż do blokady czy sterowania strumieniem uchodźców z kraju sąsiadującego, obciążającego własne położenie społeczno-ekonomiczne - nastawione głównie na uzyskanie korzyści i możliwości korupcyjnych. Takie „konflikty władzy” nie zawsze są wyraźnie wyodrębnione, zwłaszcza w krajach rozwijających się i Trzeciego Świata);

d) *Konflikty plemienne* - są to konflikty w których dwie, bądź więcej, ściśle wydzielone grupy, względnie ich przywódcy - walczą o określone korzyści w systemie polityczno-administracyjnym, bądź o hegemonię, lub zwalczają się z powodu uprzedzeń ideologicznych, kulturowych czy przynależności etnicznych.

W takim rozumieniu „konfliktu plemiennego” może nastąpić trudność określenia jednoznacznej różnicy między nim, a „konfliktem panowania”, czy też „konfliktem o interesy partykularne”, zwłaszcza że wchodzące w skład tych pierwszych konflikty religijne, podobnie jak konflikty plemienne wynikają często z problemów materialnych, społecznych lub strukturalnych. Pozornie proste do przyporządkowania do określonego typu konflikty plemienne i etniczne będące domeną Trzeciego Świata, przy głębszej analizie przyczyn ich wystąpienia następczą określonych problemów w procesie ich klasyfikacji. W konfliktach tych bardzo często dochodzą do głosu zaszłości historyczne, dysproporcje między pozycjami społecznymi poszczególnych plemion ugruntowane w czasach kolonialnych potęgowane przez społeczno-

ekonomiczne i polityczne rozbieżności. Właśnie te czynniki kryją się pod powierzchnią etnicznej wrogości i przede wszystkim one powinny być zauważane przed bezkrytycznym zakwalifikowaniem danego konfliktu jako plemiennego¹⁴.

e) **Konflikty militarno-strategiczne** - do tej grupy zalicza się działania, względnie prewencyjne postępowanie w obliczu poczucia zagrożenia ze strony przeciwnej, strategię bezpieczeństwa, która powinna zapobiec wplątaniu się w konflikt między stronami trzecimi (wojna w Jordanii 1970-1971), groźbę czy zaatakowanie sił zbrojnych rządu, który jest w stanie wojny ze stroną trzecią, by tę ostatnią wyeliminować poprzez związanie walką wojsk nieprzyjaciela (np. wojna chińsko-wietnamska 1978-1980 r. w związku z interwencją Wietnamu w Kambodży), kontrola nad ważnym obszarem z powodów militarno-strategicznych (wojna brytyjsko-argentyńska o wyspy Falklandzkie 19 III - 15 VI 1982 r.).

3. **Konflikty terytorialne** - w grupie tej znajdują się konflikty które dotyczą terytorialnych roszczeń zaangażowanych stron. Spory graniczne oraz roszczenia wobec terytorium (lub jego części) innego państwa w związku z dążeniami mniejszości narodowych przyłączenia zamieszkiwanego przez nich terytorium do innego państwa, do większej samodzielności, czy autonomii. Klasyfikując je, K. Gantzel i J. Meyer-Stamer, wyróżniają następujące ich rodzaje:

a) **Ekspansję** - działania dążące do rozszerzenia terytorium w wyniku zdobycia lub aneksji całości terytorium czy części obszaru innej społeczności bez względu na to czy społeczność ta zorganizowana jest pod względem państwowym czy znajduje się w procesie tworzenia własnej państwowości;

b) **Restaurację terytorialną** - odtworzenie poprzedniego stanu, najczęściej ponowne odzyskanie byłego obszaru państwowego utraconego na korzyść innego państwa;

c) **Rewizję terytorialną** - zmiana lub dążenie do zmiany przebiegu granic, wynikające z niejasności ich wytyczenia w historycznym procesie kształto-

¹⁴ Por. B. Moser, *Etnischer Konflikt und Grenzkriege Ursachen innen-und außenpolitischer Konflikte in Afrika*, Verlag Rüdiger, Diessenhofen 1983.

wania państwa lub arbitralnego wytyczenia granic przez byłe mocarstwa kolonialne, narzucenia granic przez umowy (układy) graniczne (min. Traktat Wersalski 28 VI 1919, Układ z Tranion - 1920, Układ Jałtański - II 1945 i Poczdamski - VII/VIII 1954). W tej grupie znajdują się wojny wynikłe w wyniku zamierzonego usiłowania przyłączenia terytorium jednego państwa do drugiego;

d) *Autonomię/Secesję* - przedmiotem konfliktu jest dążenie ludności (grup ludności - najczęściej chodzi tutaj o mniejszości narodowe) na części obszaru państwa - wobec władzy centralnej, o uzyskanie większej samodzielności (wewnętrznej autonomii) pod względem polityczno-administracyjnym (własnej administracji), gospodarczym (uzyskanie większego udziału w dostępie do surowców, względnie większych inwestycji na części terytorium), pod względem społecznym (ochrona przed dyskryminacją), pod względem kulturalnym (zachowanie etnicznej bądź lokalnej tradycji czy odrębności religijnej). Wysiłki secesjonistyczne/separatystyczne dotyczą również odłączenia części terytorium danego państwa w celu utworzenia własnego państwa bądź przyłączenia się do innego państwa.

W odróżnieniu od ekspansji, restauracji i rewizji terytorialnej, konflikty o autonomię/secesję nie dążą do zmian terytorialnych, lecz o panowanie na części terytorium państwa i wyniku tego plasują się one najczęściej w pobliżu „konfliktów o panowanie”.

4. **Panowanie obce** - określenie to dotyczy dwóch rodzajów konfliktów, rozumianych jako:

a) *Panowanie kolonialne* - w grupie tej znajdują się konflikty między mocarstwem kolonialnym, a tymi którzy dążą do obalenia bezpośredniego uzależnienia kolonialnego i do stworzenia własnej suwerenności państwowej (dekolonizacja, wyzwolenie narodowe) oraz walki narodowo-wyzwoleńcze, w których kraj nie jest co prawda kolonią a zorganizowany ruch oporu dąży do wyzwolenia kraju spod władzy grupy panującej, czy spod wpływów zagranicznych.

b) *Wpływ/Hegemonia* - do tej grupy zaliczamy konflikty o ustanowienie, utrzymanie lub rozszerzenie pośredniej dominacji jednego państwa czy grupy państw nad innym państwem lub państwami całego regionu.

Konflikty zbrojne są dynamicznymi zjawiskami społecznymi, stąd też w jednym konflikcie może wystąpić jednocześnie kilka z przyjętych w zachodniej literaturze przedmiotu badań 14 rodzajach konfliktów zbrojnych i mogą one być klasyfikowane do więcej niż jednej grupy konfliktów. Moim zdaniem, przedstawiona typologia konfliktów, pomimo zalety jaką jest niewątpliwie łatwość ogólnej identyfikacji i kwalifikowanie danej wojny do poszczególnych typów wojen, nie daje jednak możliwości jednoznacznego rozgraniczenia konfliktów typu „B”, toczących się w obszarze przeobrażeń systemu sprawowania władzy, a reform systemu sprawowania władzy, czy też konfliktów których celem są interesy partykularne sfer rządzących lub grup społecznych. Szczególna trudność polega na tym, że w grupie konfliktów typu „B” następuje przenikanie i nakładanie się na siebie wielu form konfliktów, a jednocześnie tak szeroko pojmowana grupa utrudnia wskazanie ogólnych przyczyn i celów konfliktów zbrojnych. Również przyjęty podział konfliktów nie zawsze umożliwia jednoznaczne zakwalifikowanie konfliktu do danego typu wojen (A, B, C, D). Konflikt systemu, czy konflikt władzy może być zarówno przedmiotem wojny międzypaństwowej, a także antyreżimowej. Klasyfikacja wojen może nie pokrywać się z przyjętymi formalnie definicjami typów wojen. Konflikty systemu mieszczą się bowiem w wojnach typu „A”, konflikty władzy w wojnach typu „A” i „C”, konflikty terytorialne w wojnach typu „B” i „C”, konflikty o panowanie obce przede wszystkim w wojnach typu „D”, ale również w wojnach typu „A” i „C”.

Zjawisko to stawia przed badaczem konieczność przyjęcia kompromisowych rozwiązań, utrzymania niezbyt rozbudowanej typologii konfliktów, albo znacznego rozbudowania systemu pojęciowego i kryteriów klasyfikacji (co nie zawsze prowadzi do przejrzystości stosowanej metody).

W polskojęzycznych opracowaniach spotykamy różnorodne typologie podziału konfliktów zbrojnych. Dostępne są również opracowania dotyczące teorii powstawania wojen. Nie ma natomiast opracowań poświęconych badaniom przyczyn konfliktów zbrojnych i wojen, zarówno w ujęciu retrospektywnym, czy też prognostycznym. Nie przeprowadzono też ich hierarchizacji, ani badań ilościowych.

2.2. Badania liczebne współczesnych konfliktów zbrojnych

W wyniku zmian polityczno-militarnych w Europie Środkowo-Wschodniej i rozpadu ZSRR został zakończony okres konfrontacji dwóch wielkich obozów: Wschodu i Zachodu. Przesunęło to w bliżej nie określoną przeszłość niebezpieczeństwo wybuchu konfliktu zbrojnego na skalę wojny kontynentalnej lub światowej. Absolutnie nie oznacza to, że świat pozbawiony został groźby wybuchu konfliktów na większą skalę niż konflikty lokalne o małej intensywności. Ich źródła mogą tkwić w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych); religijnych (fundamentalizm religijny); ekonomicznych lub politycznych (wewnętrznych lub światowych). Zmiany charakteru i form konfliktów zbrojnych wymuszają konieczność poszukiwania nowych sposobów ich prognozowania i zapobiegania im. Poznanie związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych cech charakteru i właściwości konfliktów w zależności od kryterium celów może okazać się skutecznym narzędziem m.in. do formowania wymagań dla budowy systemu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie i na świecie.

Statystycy twierdzą, że praktycznie od momentu zakończenia II wojny światowej nie było dnia ani godziny, by na naszym globie nie trwały walki. Mimo przemian, jakie miały miejsce pod koniec lat osiemdziesiątych, od początku lat dziewięćdziesiątych nie obserwuje się zmniejszenia liczby konfliktów zbrojnych na świecie a raczej ich wzrost.

Prowadzenie badań ilościowych konfliktów zbrojnych i wojen nie jest możliwe bez przyjęcia ich definicji i typologii, dlatego też, badania współczesnych konfliktów zbrojnych przeprowadziłem w oparciu o przyjęte wcześniej definicje konfliktu zbrojnego i wojny¹⁵ oraz podział ze względu na przyczyny wystąpienia, realizowane cele i czas ich trwania.

W zależności od przyjętych przez badaczy problemu definicji konfliktów zbrojnych i wojny w literaturze przedmiotu badań pojawia się różna liczba

¹⁵ T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w aspekcie prognozowania zagrożeń Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 1996, s. 30-31.

konfliktów zbrojnych przyjętych do badań. Zestawienie liczby konfliktów zbrojnych i wojen analizowanych w pracach różnych badaczy problemu przedstawia tabela 2.3.

Tabela 2.3

LICZBA KONFLIKTÓW ZBROJNYCH I WOJEN WEDŁUG RÓŻNYCH BADACZY PROBLEMU¹⁶

Lp.	Badacz problemu	Rok ogłoszenia badań	Przedział lat	Liczba konfliktów i wojen
1	Sorokin	1959	1100 – 1925	862
2	Wright	1965	1480 – 1941	278
3	Richardson	1960	1820 – 1949	317
4	Butterworth/Scraton	1976	1945 – 1974	310
5	Kende	1978	1945 – 1974	120
6	Kende/Gantzel/Fabig	1982	1945 – 1982	148
7	Small/Singer	1982	1816 – 1980	224
8	Gantzel/ Meyer-Stamer	1986	1945 – 1894	159
9	Kęsoń	1996	1900 – 1995 1946 – 1995	475 375

Zestawienie liczby wojen i ofiar w latach 1900-1995 (według definicji SIPRI) z podziałem na podokresy przedstawiono w tabeli 2.4.

Okres lat 1900 - 1995 podzielono na trzy podokresy, mające wg autora, decydujące znaczenie dla procesu zmian współczesnego świata:

- podokres I - lata 1900 - 1945 (do zakończenia II wojny światowej);
- podokres II - lata 1946 - 1989 (istnienie dwubiegunowego układu sił na świecie);
- podokres III - lata 1990 - 1995 (po rozpadzie dwubiegunowego układu sił).

Przyjęte podokresy historii podzielono na pięcioletnie przedziały lat i wyznaczono średnie wielkości poszukiwanych wartości charakterystycznych.

¹⁶ A. Ferdowsi, G. Greindl i inni, *Macht und Ohnmacht der Vereinten Nation*, Weltforum Verlag München, Köln, London 1987, s. 4; poz. 9 - wyliczenia własne.

Szczegółowe analizy przeprowadzono dla konfliktów zbrojnych toczących się w II i w III podokresie. Podokres I wykorzystano jedynie dla porównania i zobrazowania pojawiających się trendów.

Tabela 2.4

LICZBA WOJEN I OFIAR W LATACH 1900 - 1998

LATA	Ilość konfliktów		Ilość konfliktów na 5 lat		II. wojen światow.	Ilość ofiar w milionach osób	
	Świat	Europa	Świat	Europa	Ogółem	Ogółem	Europa
1900-1945	ok. 100	ok. 30	11,11	5,00	2	> 100	ok. 50
1946-1989	ok. 275	10	32,40	1,18	-	25- 35,6	ok. 0,018
1990-1995	54	6	54,00	5,00	-	1,2-1,5	0,082-0,10
1996-1998	27	2	-	-	-	b.d.	b.d.
Razem	ok. 456	48	32,5*	3,73*	2	126,2- -137,1	50,097- -50,115
Ogółem	475		36,56**		2	176,297-187,215	

* - średnia liczba konfliktów w rozpatrywanym okresie;

** - średnia liczba konfliktów w roku w latach 1990-1995.

Analiza konfliktów zbrojnych przeprowadzona dla tego samego przedziału czasowego i przy takich samych założeniach, ale dla Europy, ukazuje inny przebieg zmiany wartości charakterystycznych (liczby konfliktów i liczby ofiar).

Z analizy wynika, że średnia liczba konfliktów w Europie minimum (równa 1,18 konfliktów na pięciolatkę) przypada w drugim podokresie, tj. na lata 1946-1988, czyli okresu dwubiegunowego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. Za stosunkowo stabilną sytuację międzynarodową w Europie w latach 1945-1989 państwa dawnego bloku wschodniego musiały jednak zapłacić wysoką cenę polityczną, ekonomiczną, gospodarczą i społeczną.

Od zakończenia II wojny światowej obserwujemy na świecie ciągły wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych. Od 23 konfliktów w 1946 r., do 34 w 1956 r., 42 w 1966 r. Widzimy więc, że średnio w latach 1946-1966 liczba konfliktów toczących się na świecie wzrastała o 10 na dekadę.

W latach siedemdziesiątych nastąpiło zwiększenie ich liczby i w 1973 r. osiągnęły liczbę 50. Kolejny wzrost liczby konfliktów - do 53 nastąpił w 1978 r., a w 1980 r. do 56. W 1992 r. toczyło się już 57 konfliktów zbrojnych. O ile w latach 1946-1990 zwiększenie liczby konfliktów zbrojnych na świecie następowało głównie za sprawą wzrostu ich liczby poza kontynentem europejskim, to wzrost w latach dziewięćdziesiątych nastąpił głównie w Europie i w Azji. Spowodowane to było wzrostem dążeń niepodległościowych po rozpadzie ZSRR i upadkiem systemu socjalistycznego w Europie Wschodniej. Wybuchła trójstronna wojna w b. Jugosławii. Serbowie, Muzułmanie, Chorwaci ustanowili odrębne państwa na terenach, gdzie stanowili etniczną większość.

Do najostrzejszych walk doszło w Bośni i Hercegowinie, która zróżnicowana etnicznie stała się terenem na którym te trzy narodowości dążyły do dominacji prowadząc bestialską wojnę i czystki etniczne na kontrolowanych przez siebie terenach. Również proces kształtowania nowych państw z republik b. ZSRR nie zawsze odbywał się w sposób pokojowy, bez użycia siły, czego przykładem może być Litwa i Mołdowa oraz państwa azjatyckie (Gruzja, Azerbejdżan, Armenia, Tadżykistan, Czeczenia, Osetia).

Jedynym pozytywnym aspektem tej tendencji wzrostowej jest to, iż część z nich była i jest konfliktami o małej intensywności i nie pociąga za sobą dużej liczby ofiar (nie spełnia parametru SIPRI - 1000 ofiar) i nie są klasyfikowane jako wojny.

W latach 1980-1984 na świecie nastąpił największy spadek dynamiki wzrostu liczby konfliktów wybuchających (z 13 w 1980 r. do 5 w roku 1981 r.), a w 1984r. wybuchł tylko 1 konflikt zbrojny (kurdyjskie powstania w Turcji). Na przełomie lat 1980/1981 zakończyło się również 25 toczących się konfliktów zbrojnych.

W Europie natomiast w latach 1975-1988 nie wybuchł żaden konflikt zbrojny. Fakt ten jest potwierdzeniem wyliczeń i spostrzeżeń, że istnienie akceptowanych przez mocarstwa stref wpływów ogranicza liczbę wybuchających konfliktów zbrojnych.

Liczbę konfliktów wybuchających i toczących się w świecie i w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich zestawiono w tabeli 2.5, a na rys. 2.1 i 2.2 przedstawiono graficzną dynamikę ich zmiany.

Tabela 2.5

LICZBA KONFLIKTÓW ZBROJNYCH WYBUCHAJĄCYCH I TOCZĄCYCH SIĘ
W ŚWIECIE I W EUROPIE W LATACH 1946-1995 W OKRESACH PIĘCIOLETNICH

Lata Region	1946- -1950	1951- -1955	1956- -1960	1961- -1965	1966- -1970	1971- -1975	1976- -1980	1981- -1985	1986- -1989	1990- -1994	od 1995
Świat - W/T	38/50	24/42	38/62	47/74	44/77	36/73	46/86	17/69	20/64	32/77	6/50
Europa W/ T	1/4	2/3	3/4	2/3	3/6	2/4	0/3	0/3	1/4	6/9	2/5

Analiza liczby konfliktów toczących i wybuchających w świecie w latach 1946-1998 w okresach pięcioletnich wykazuje występowanie trzech fali wzrostowych (f) liczby konfliktów zbrojnych (zob. rys. 2.1):

1) f_1 - dwudziestoletnia lata 1951-1970:

- konflikty toczące się - wzrost od 42 do 77;
- konflikty wybuchające - wzrost od 24 do 47;

2) f_2 - dziesięcioletnia lata 1971-1980:

- konflikty toczące się - wzrost od 73 do 86;
- konflikty wybuchające - wzrost od 36 do 46;

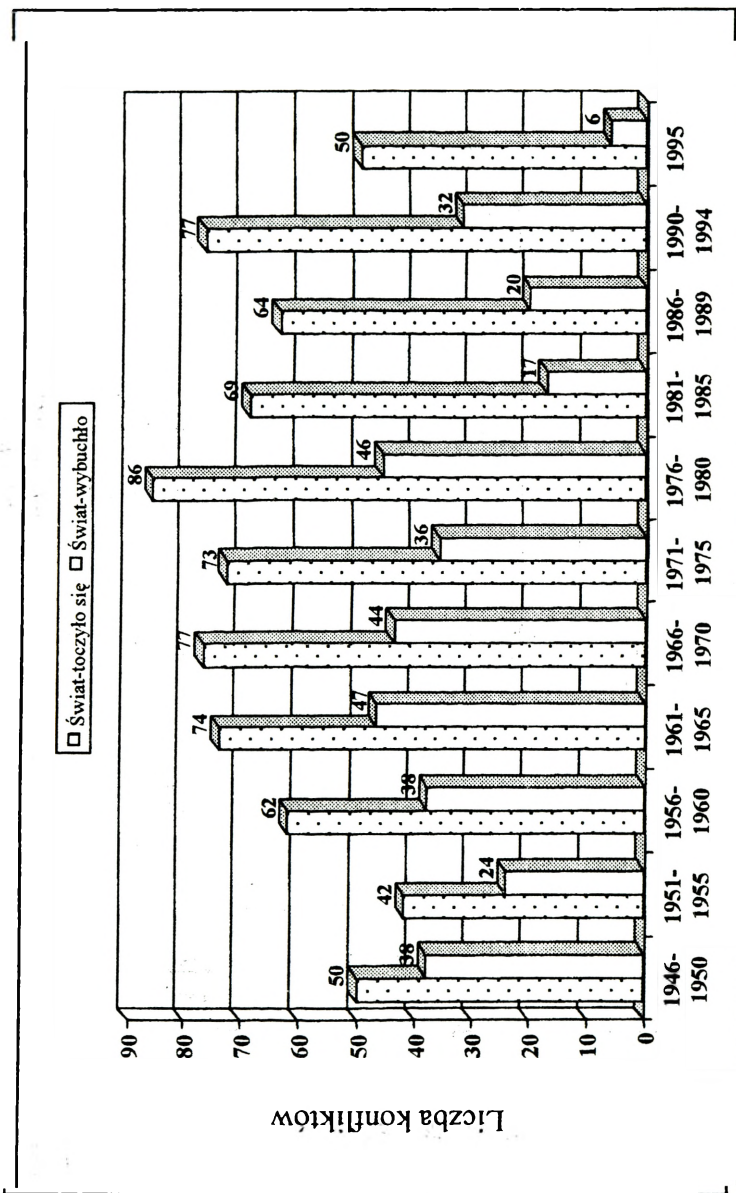
3) f_3 - dziesięcioletnia lata 1985-1994:

- konflikty toczące się - wzrost od 64 do 77;
- konflikty wybuchające - wzrost od 20 do 32.

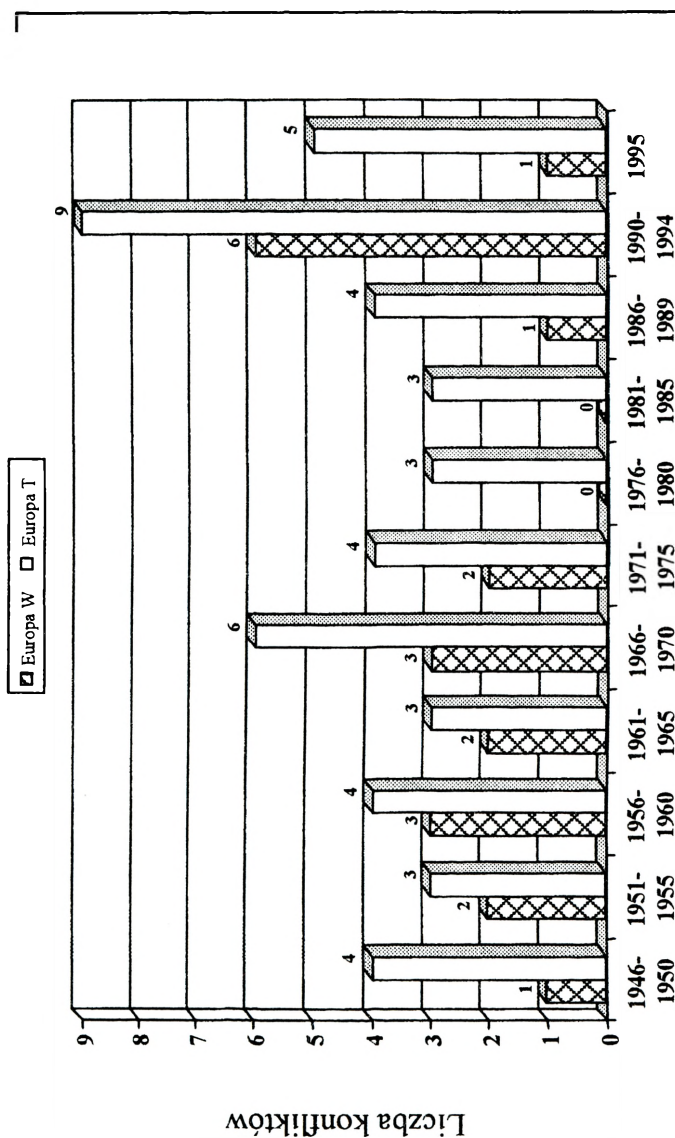
Z analizy wartości przyrostów ilości konfliktów zbrojnych „ Δ ” (tabela 2.6) wynika, że są one w zasadzie na stałym poziomie i wynoszą:

- dla konfliktów toczących się $\Delta_t \approx 13$;
- dla konfliktów wybuchających $\Delta_w \approx 11,5$.

Analizując przebieg zmiany liczby konfliktów zbrojnych toczących i wybuchających w świecie oraz uwzględniając, że przyrost liczby konfliktów toczących się jest większy od przyrostu liczby konfliktów wybuchających



Rys. 2.1. Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich



Rys. 2.2. Dynamika zmiany liczby konfliktów toczących się i wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich

$\Delta_t > \Delta_w$, można zauważyć, że od zakończenia II wojny światowej następuje systematyczny wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych na świecie, a liczba konfliktów wybuchających jest większa od liczby zakończonych.

Tabela 2.6

PRZYROSTY LICZBY KONFLIKTÓW TOCZĄCYCH SIĘ Δ_t I WYBUCHAJĄCYCH Δ_w

Przyrost	Fala		
Δ	f_1	f_2	f_3
Δ_t	35/(17,5)*	13	13
Δ_w	23/(11,5)*	10	12

()* - przyrost sprowadzony - przyrost ilości konfliktów zbrojnych toczących się i wybuchających fali (f_1) sprowadzony do długości fal (f_2 i f_3).

Również w Europie widzimy, że liczba konfliktów wybuchających jest większa od liczby zakończonych (zob. tab. 2.5 i rys. 2.2). Wzrost liczby konfliktów wybuchających następuje tutaj skokowo i brak jest prawidłowości jej zmiany. Uzyskane wyniki i wynikające z nich wnioski są zbieżne z wynikami uzyskanymi przez Dietricha Junga, Klaus Schlichte i Jensa Siegelberga z Arbeitsgemeinschaft Kriegsursachenforschung¹⁷.

2.3. Badanie czasu trwania współczesnych konfliktów zbrojnych

Czas trwania konfliktów zbrojnych w znacznej mierze zależy od różnorodnych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych towarzyszących sytuacjom konfliktowym. Wpływ na to mają realizowane cele, potencjał militarny i ekonomiczny zaangażowany w konflikt, wykorzystywany sprzęt, poziom wykształcenia bojowego zarówno żołnierzy jak i dowódców. Przebieg trwających na świecie i w Europie konfliktów pozwala stwierdzić, że konflikty o małej intensywności mają tendencję do przedłużania się. Potwierdzeniem tej tezy są przebiegi konfliktów w b. Jugosławii, Gruzji, Czeczenii, Na-

¹⁷ K. Schlichte, *Das Kriegsgeschehen 1995*, Duisburg - Bonn 1996, s. 11 - 13.

ciowe i autonomiczne: Basków (walka baskijskiej Organizacji ETA) i Irlandii Północnej (konflikt Wielka Brytania - Irlandzka Armia Republikańska). Istotą konfliktów zbrojnych o dużej intensywności jest natomiast krótkotrwałość i duże tempo działań (konflikt brytyjsko-argentyński o Falkandy-Malwiny, konflikt w Zatoce Perskiej)¹⁸.

Najczęściej spotykanym w typologii wojen kryterium identyfikacji konfliktów zbrojnych w zależności od kryterium czasu jest podział na konflikty krótkotrwałe i długotrwałe.

W celu uszczegółowienia badań kryterium w którym za podstawę podziału przyjęto parametr czasu, nazwano podziałem konfliktów na rodzaje i oznaczono symbolem „R”. Analizę konfliktów zbrojnych toczących się w latach 1900-1995, przeprowadzono dzieląc je na:

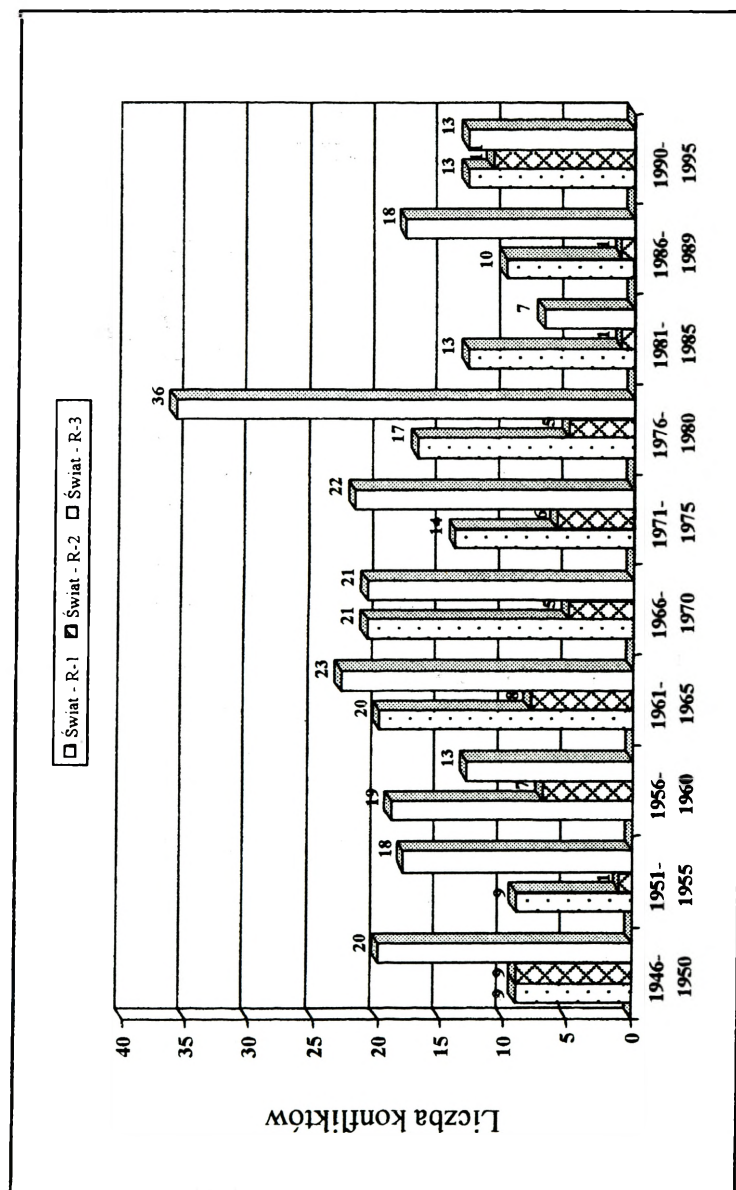
- krótkotrwałe (do 6 miesięcy) - „R-1”;
- średniotrwałe (do 12 miesięcy) - „R-2”;
- długotrwałe (powyżej 12 miesięcy) - „R-3”.

Podział ilościowy konfliktów zbrojnych wybuchających w latach 1945- - 1995 na świecie i poszczególnych kontynentach (regionach świata) w okresach pięcioletnich, według ich rodzaju zaprezentowano na rys. 2.3 i 2.4 (porównanie dynamiki ich zmiany).

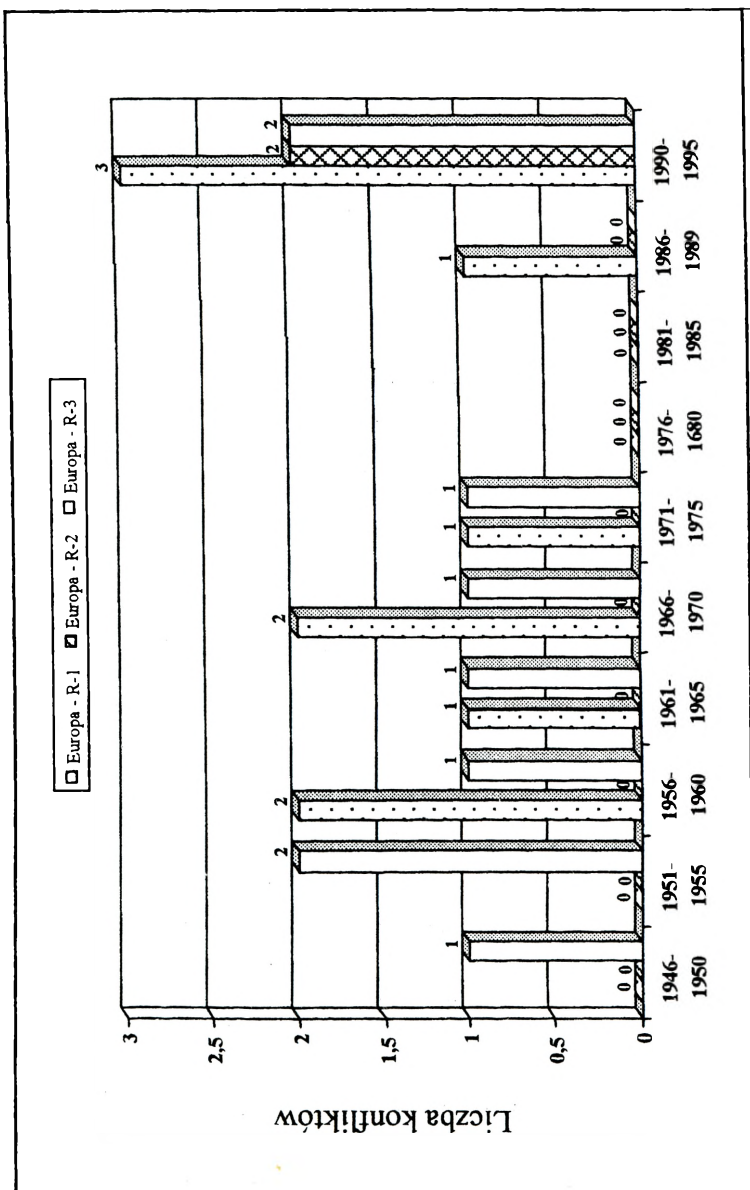
Z analizy danych liczbowych i charakteru wykresów wynika, że dominującą rolę w świecie odgrywają konflikty długotrwałe. Spadek ich ilości następował w latach 1946-1960, (z 20 do 13). Kolejne dwadzieścia charakteryzuje wzrost liczby wybuchających konfliktów „R-3”, aż do 36 w okresie 1976-1980.

Tak duży wzrost liczby wybuchających konfliktów spowodowany był niewątpliwie nasileniem się mocarstwowej polityki ZSRR i USA mającej na celu utrzymanie stref wpływów na świecie, co zaowocowało konfliktami w Azji, Afryce i na Bliskim Wschodzie.

¹⁸ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i komentarze*, WLOP, Warszawa 1996.; S. Dworecki, T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze*, Wyd. AKTA, Warszawa 1996.



Rys. 2.3. Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w świecie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich



Rys. 2.4. Dynamika zmiany poszczególnych rodzajów konfliktów wybuchających w Europie w latach 1946-1995 w okresach pięcioletnich

Najmniej konfliktów zbrojnych, tylko 7, wybuchło w latach 1981-1985. Tłumaczyć to można ograniczeniem oddziaływania mocarstw, odprężeniem w polityce między Wschodem i Zachodem, a także i chyba głównie, pogłębianiem się recesji ekonomicznej państw bloku wschodniego. Upadająca gospodarka ZSRR nie była w stanie wspierać rządów komunistycznych wielu krajów Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu. Wraz z pogarszaniem się sytuacji ekonomicznej w Europie, Azji, Afryce, i na Bliskim Wschodzie nastąpił wzrost tendencji narodowościowych, dążeń do autonomii, a w krajach muzułmańskich wzrost fundamentalizmów religijnych.

Lata 1986-1995 to kolejny wzrost liczby wybuchających konfliktów zbrojnych. Spowodowane to zostało głównie budowaniem państwowości nowych państw powstałych po rozpadzie bipolarnego układu sił w świecie. Do głosu doszły tłumione przez lata różnice etniczne i narodowościowe. W b. Jugosławii rozpoczęto tworzenie państw „jednolitych” etnicznie. Spowodowało to wybuch walk w Słowenii, Chorwacji, Bośni i Hercegowinie i Krajinie.

Podobną tendencję wzrostową do konfliktów długotrwałych „R-3” mają konflikty krótkotrwałe „R-1”. Ilość wybuchających konfliktów krótkotrwałych „R-1” i konfliktów długotrwałych „R-3” jest porównywalna na Bliskim Wschodzie (28 - „R-1” i 28 - „R-3”). W Azji i w Afryce ilość konfliktów krótkotrwałych jest mniejsza od konfliktów długotrwałych (odpowiednio w Azji 48 - „R-1”, 73 - „R-3”; w Afryce 35 - „R-1”, 57 - „R-3”). Jedynie na kontynencie amerykańskim i w Europie ilość konfliktów krótkotrwałych jest większa od ilości konfliktów długotrwałych (odpowiednio w Ameryce - 26 - „R-1”, 25 - „R-3”; w Europie 10 - „R-1”, 9 - „R-3”).

2.4. Badanie celów konfliktów zbrojnych i wojen

Źródła konfliktów zbrojnych mogą tkwić w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych); religijnych (fundamentalizm religijny); ekonomicznych lub politycznych (wewnętrznych lub światowych). Zmiany charakteru i form konfliktów wymuszają konieczność konstruowania nowych rodzajów sprzętu uzbrojenia, których

ewentualne zastosowanie może zapewnić skuteczne realizowanie celów konfliktu. Prowadząc badania ilościowe konfliktów zbrojnych i wojen nie sposób pominąć analizę konfliktów według kryterium celów. Poznanie związków przyczynowo-skutkowych, podstawowych cech charakteru i właściwości konfliktów w zależności od kryterium celów jest niezbędne do zbudowania algorytmu monitorowania rozwoju sytuacji polityczno-militarnej. Poznanie prawidłowości, częstości występowania kolejnych przyczyn i stopnia ich konfliktogenności ułatwi wykrywanie symptomów sygnalizujących powstawanie zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Może również okazać się skutecznym narzędziem do formowania wymagań taktyczno-technicznych dla nowo projektowanych środków walki, być pomocne przy wyznaczaniu kierunków rozwoju i modernizacji sprzętu uzbrojenia, czy opracowywaniu nowego modelu SZ RP.

Stosując przyjęte kryterium celów (E) dzielące konflikty zbrojne na dwie grupy, (których celem jest: E1 - przejęcie władzy; E2 - przejęcie terytorium), analizie poddano konfliktu zbrojne toczące się w latach 1989-1995¹⁹, identyfikowane jako wojny (zgodnie z definicją wojny przyjętą przez SIPRI).

Podział współczesnych konfliktów zbrojnych (wojen) według tych dwóch podstawowych celów (przejęcie władzy, przejęcie terytorium) przedstawia tabela 2.7, natomiast rys. 2.5 i 2.6 ilustrują dynamikę zmiany tych celów konfliktów na świecie i w Europie. Warto przy tym zauważyć, że liczba konfliktów zbrojnych w świecie ma tendencję malejącą²⁰.

Z analizy przedstawionych danych wynika, że w Europie toczą się tylko konflikty, których celem jest przejęcie terytorium, przy czym ich szczyt przypada na lata 1992-1994, co wynika z przemian politycznych w Europie, zapoczątkowanych w Polsce w 1989 r. Z kolei w Azji, i na Środkowym Wschodzie dominują konflikty, których celem jest przejęcie kontroli nad spornym terytorium. Z kolei w Afryce, Ameryce Południowej i Środkowej dominują konflikty których celem jest przejęcie władzy.

¹⁹ Dane statystyczne wg *Yearbook SIPRI*, Oxford University Press, Londyn, (Roczniki 1989-1995).

²⁰ Wg wstępnych danych w 1998r. ponownie zarejestrowano wzrost liczby toczących się w świecie konfliktów zbrojnych. Odnotowano ich 29.

Tabela 2.7

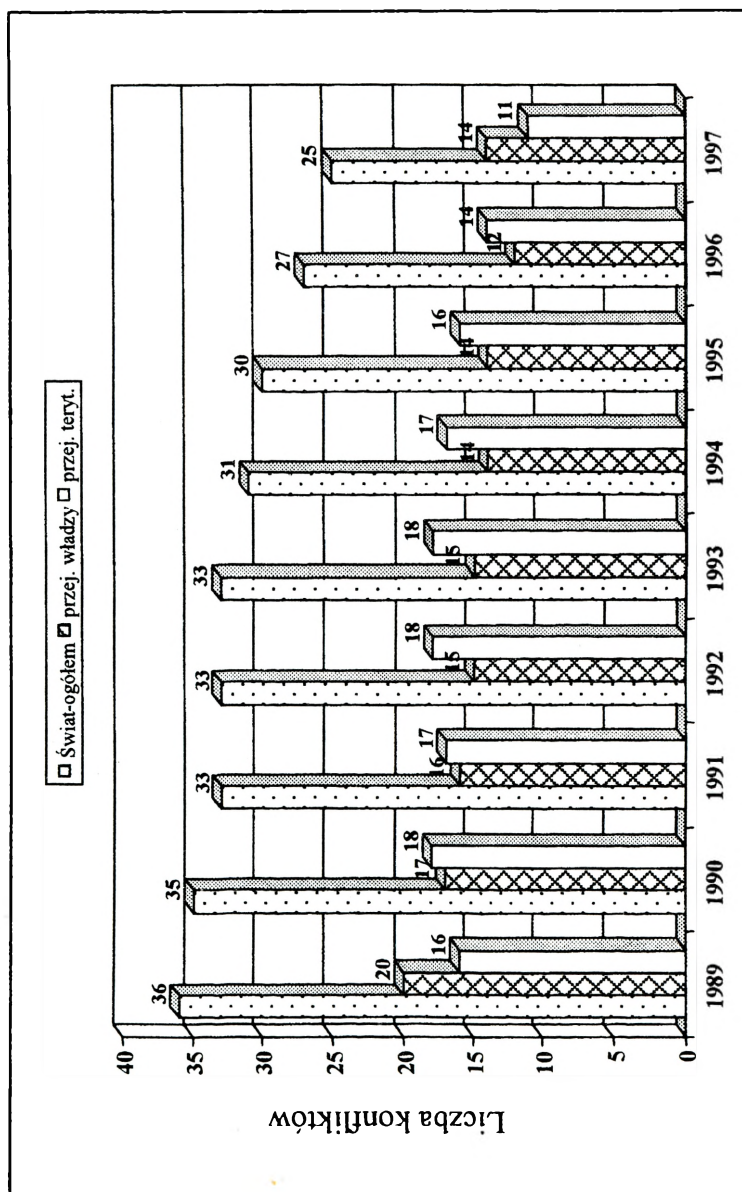
REGIONY, LICZBA I CELE WOJEN W LATACH 1989-1997

REGION	1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny		cel wojny	
	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.	p. wł.	p. ter.
Afryka	7	3	8	3	8	3	6	1	6	1	5	1	5	1	4	1	7	1
Azja	6	8	5	10	3	8	5	9	4	7	4	7	4	8	4	7	3	7
Ameryka Środk. i Płd.	5	-	5	-	4	-	3	-	3	-	3	-	3	-	3	-	2	-
Europa	1	1	-	1	-	2	-	4	-	6	-	5	-	3	-	2	-	1
Środk. Wschód	1	4	1	4	2	5	2	3	2	4	2	4	2	4	2	4	2	2
Razem	20	16	19	18	17	18	16	17	15	18	14	17	14	16	13	14	14	11
Razem w roku	36		37		35		33		33		31		30		27		25	

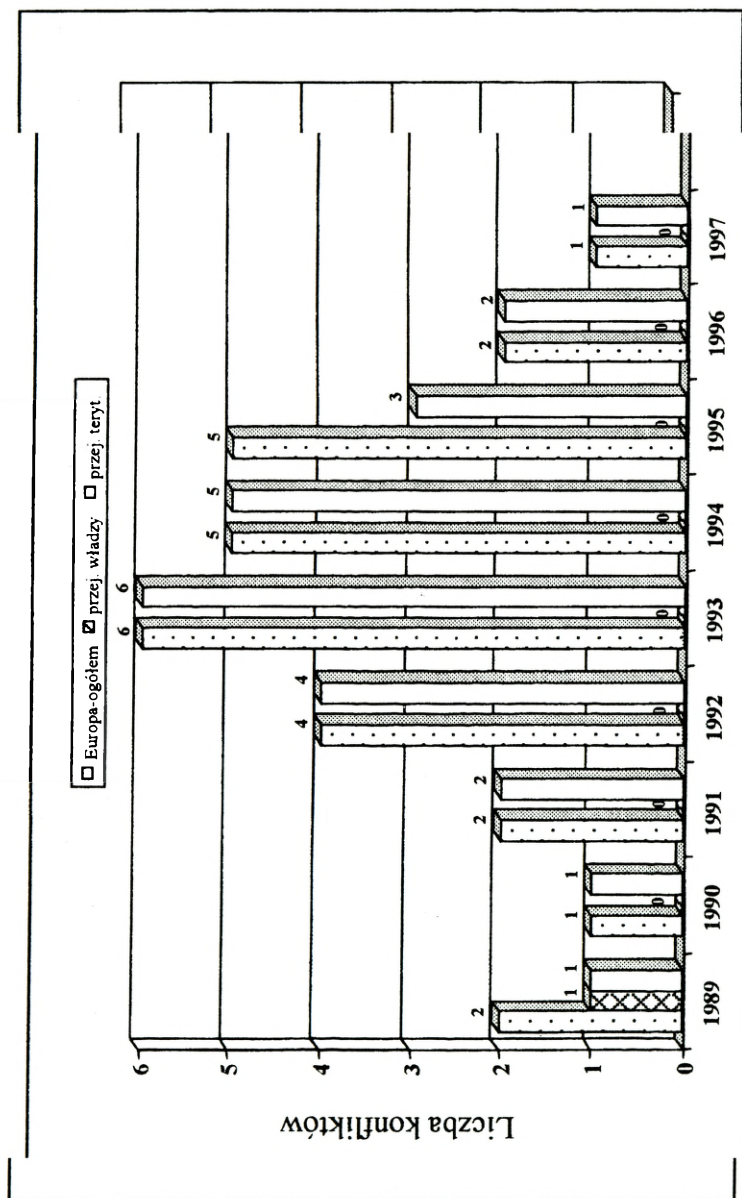
p. wł. - przejęcie władzy; p. ter. - przejęcie terytorium.

Ogółem w latach 1989-1990 w świecie toczyło się więcej konfliktów których celem jest przejęcie władzy. W latach 1991-1996 nastąpiło odwrócenie trendu celów konfliktów zbrojnych, więcej konfliktów toczyło się w celu przejęcia określonego terytorium. W roku 1997 ponownie zaobserwowano przewagę konfliktów na tle przejęcia władzy²¹ (rys. 2.7).

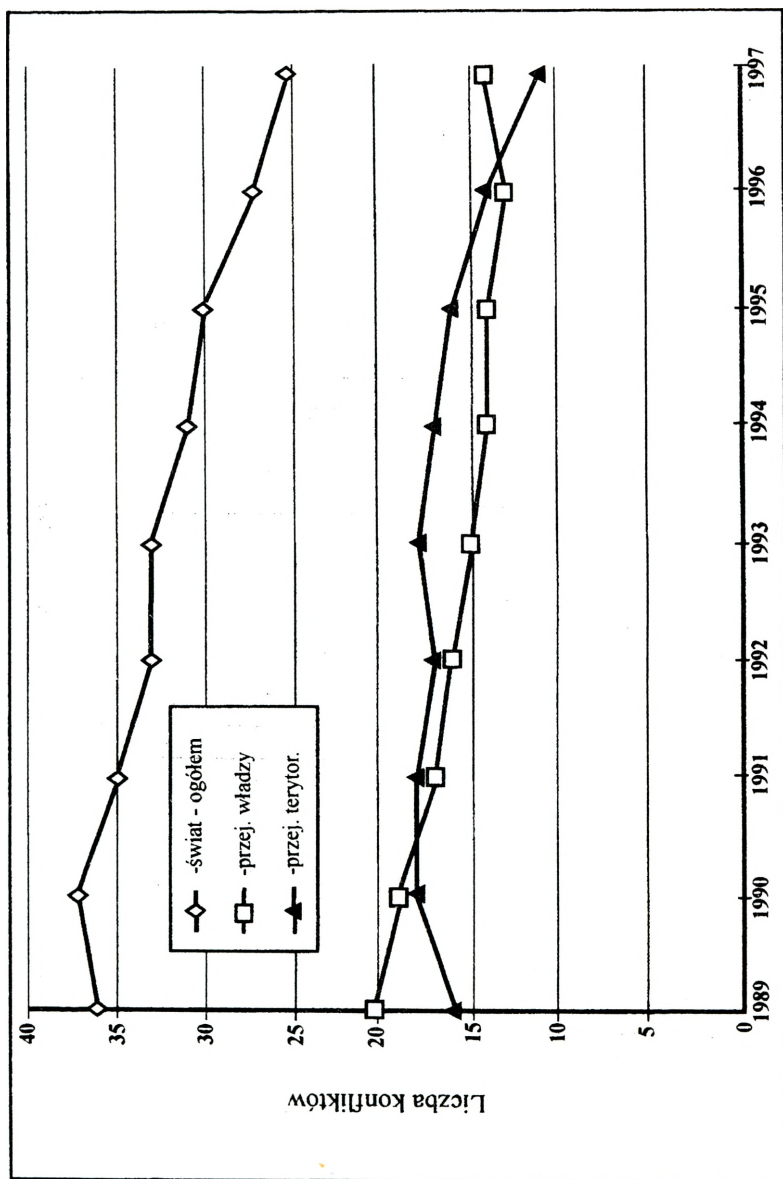
²¹ Do danych tych należy podchodzić z pewną rezerwą. Przyjęty system podziału wydaje się być mało precyzyjnym, gdyż cel przejęcia władzy łączy się najczęściej z wyodrębnieniem terytorium jako realizacja aspiracji samostanowienia (niezależności danej narodowości). Wyraźnie to daje się zauważyć w Europie Środkowej i Wschodniej (republiki byłego ZSRR czy była Jugosławia).



Rys. 2.5. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1989-1997



Rys. 2.6. Dynamika zmiany celów konfliktów zbrojnych w Europie w latach 1989-1997



Rys. 2.7. Odwrócenie trendu celów konfliktów zbrojnych na świecie w latach 1989-1997

Większość trwających obecnie konfliktów zbrojnych nie rozpoczęło się jako klasyczna napaść zbrojna jednego państwa na drugie. Rozwinęły się one „wpelzając w konflikt” na tle dążeń narodowościowych, różnic etnicznych i religijnych. Jest to typowe dla konfliktów zbrojnych zwanych potocznie wojnami domowymi.

W działaniach bojowych tego typu biorą udział oprócz formacji wojskowych, grupy nieformalne kierowane przez lokalnych watażków, nie przestrzegających prawa i nie kierujących się zasadami sztuki wojennej. Lokalni przywódcy nie podporządkowują się żadnej władzy zwierzchniej, nie przestrzegają zawieranych porozumień o wstrzymaniu walk.

Często w miarę upływu czasu i organizowania się nowych władz państwowych, uzbrojone formacje nieformalne stają się zalążkami sił rządowych. Przykładem tego typu działań są toczące się w latach dziewięćdziesiątych konflikty pomiędzy Chorwatami, Serbami i Muzułmanami na obszarze Bośni i Hercegowiny, konflikt zbrojny pomiędzy ludnością mołdowską a zamieszkującymi Naddniestrze Rosjanami, konflikt w Nagorno-Karabachu pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem, konflikt w Gruzji pomiędzy Gruzinami i dążącymi do autonomii Abchazami, konflikt w Tadżykistanie, Osetii Północnej, Czeczenii, Afganistanie, czy konflikty pomiędzy protestantami i katolikami w Irlandii Północnej oraz konflikt etniczny z nacjonalistami baskijskimi w Hiszpanii.

Konflikt w byłej Jugosławii oraz konflikty na terenie Wspólnoty Niepodległych Państw (gdzie uczestniczy armia rosyjska) nie potwierdzają tezy, że państwa silniejsze stosować będą w konfliktach wysoce wyspecjalizowane, inteligentne nowoczesne środki walki, czy też przeprowadzać błyskawiczne, skuteczne uderzenia na newralgiczne i strategiczne punkty „bez klasycznego” wkraczania wojsk na terytorium. Nie można też jednoznacznie twierdzić, że tezie tej zaprzeczają. U podstaw takiego a nie innego sposobu prowadzenia działań wojennych, przez rosyjskich decydentów, leżą bowiem zasady działania wojsk byłego Układu Warszawskiego oraz poziom rozwoju ekonomicznego i kulturowego państwa i narodu prowadzącego wojnę.

Wśród przyczyn wybuchu wszystkich tych konfliktów leży spłot czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych. Nie wybuchwały one jednak

w wyniku samych różnic etnicznych i religijnych, a w wyniku manipulacji uczuciami narodowymi w celu realizacji określonych celów politycznych. Odpowiednio sterowane dążenia narodowościowe i religijne powodują często, że inne przyczyny powstawania konfliktów (ekonomiczne i polityczne) są trudno dostrzegalne.

Z analizy konfliktów zbrojnych wybuchających na bazie różnic etnicznych wynika, że najczęściej udaje się je rozwiązać w wyniku:

- ustalenia sposobów komunikowania się przedstawicieli zwaśnionych stron, w formach możliwych do zaakceptowania przez zainteresowanych;
- stworzenia możliwości, by nagromadzona złość i nienawiść znalazły ujście w innych, pozytywnych dla własnego bytu i rozwoju, formach;
- znalezienia mediatorów (neutralnych) potrafiących przekazywać posłania zwaśnionych stron, rozwiewać wzajemne uprzedzenia, odpowiednio interpretować zamiary, przekonywać i przedstawiać skuteczne, kompromisowe rozwiązania, akceptowalne przez strony konfliktu;
- odczytywania gestów pojednania i dobrej woli.

Konflikty na podłożu etnicznym toczą się na wszystkich kontynentach. Cechują się one tym, że pociągają za sobą bardzo duże ilości ofiar, gdyż strony dążą do ograniczenia znaczenia drugiej strony głównie przez fizyczną jej eksterminację, prześladowania i wysiedlenia²².

We współczesnych konfliktach zbrojnych toczących się na świecie oddziaływanie czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych jest szczególnie silne i ma szczególny wpływ na rozmach, charakter i sposób prowadzenia działań.

2.5. Związki przyczynowo-skutkowe wybranych konfliktów zbrojnych

Konflikty współczesnego świata mają różne przyczyny i często przebiegają w specyficznych warunkach, charakterystycznych dla danego regionu. Specyfika ta, to nie tylko warunki geograficzne, polityczne, klimatyczne i terenowe, ale również posiadane siły i środki, uwarunkowania historyczne,

²² Patrz R. Hliwa, R. Wieruszewski (red.), *Raporty Tadeusza Mazowieckiego z byłej Jugosławii*, Fundacja „Promocja Praw Człowieka Badania i Nauczanie”, Poznań-Warszawa 1993.

zróżnicowanie etniczne i kulturowe, poziom wykształcenia wojsk, stopień akceptacji prowadzenia działań zbrojnych przez społeczeństwo (gotowość ponoszenia ofiar) i wiele innych. Jeżeli do tego dodamy jeszcze zróżnicowane cele jakie stawiają sobie strony konfliktów zbrojnych (np. dla jednych zdobycie terytorium, czy też władzy, a dla drugich groźba fizycznej eksterminacji, bądź utrata niepodległości, to widzimy, że znalezienie charakterystycznych cech możliwych do zweryfikowania przy badaniu innych konfliktów jest zadaniem trudnym.

Konflikty zbrojne są zazwyczaj rezultatem nakładania się na siebie sprzeczności gospodarczych, politycznych, społecznych, militarnych, zarówno w skali lokalnej, regionalnej jak i globalnej. Zaangażowanie stron, cechy przywódców, zaszłości historyczne, oddziaływanie propagandy utrudniają określenie rzeczywistych przyczyn konfliktu i wyeliminowanie źródeł sprzeczności. Dlatego też określając przyczyny konfliktów zbrojnych musimy analizować go w całokształcie uwarunkowań, które do niego doprowadziły, w jakich się rozwijał, toczył i był rozwiązywany. Wyizolowanie konfliktu z obiektywnych przesłanek i otoczenia międzynarodowego, traktowanie jako obiektu statycznego bądź na gruncie tylko jednej teorii prowadzić może do niepełnych wniosków.

Jeżeli zaś chodzi o konflikty zbrojne i miejsca ich występowania to na 21 konfliktów zbrojnych, które wybuchły w Europie 30 % z nich wybuchło w latach 1990-1997, a więc w okresie transformacji ustrojowej. Takiego przyrostu ilości konfliktów zbrojnych nie notuje się nigdzie na świecie. Procentowy udział ilości konfliktów na świecie i w poszczególnych regionach w latach 1990-1997 w stosunku do lat 1946-1997, przedstawia tabela 2.8.

Widzimy więc, że po rozpadzie dwubiegunowego układu sił, z pozoru stabilny po II wojnie światowej kontynent europejski stał się obszarem który wyzwolił największą dynamikę wzrostu ilości konfliktów w świecie.

Chociaż zmiany polityczne w Europie Wschodniej były przewidywane przez analityków zachodnich, to szybkość i konsekwencje jakie one wywoływały zaskoczyły wszystkich. Okazało się, że Europa Zachodnia i Stany Zjednoczone nie dysponowały żadnymi środkami, aby zapobiec i przeciwdziałać uwolnionym spod kontroli sprzecznościom natury politycznej, etniczno-narodowościowej i historycznej.

Tabela 2.8

PROCENTOWY UDZIAŁ KONFLIKTÓW WYBUCHAJĄCYCH W LATACH 1990-1997
W OGÓLNEJ LICZBIE KONFLIKTÓW W POSZCZEGÓLNYCH REGIONACH ŚWIATA
W LATACH 1946-1997

Procentowy udział konfliktów wybuchających w latach 1990-1995 w ogólnej liczbie konfliktów wybuchających w latach 1946-1997					
Świat	Europa	Azja	Afryka	Bliski Wschód	Ameryka
9,16 %	30 %	11,7 %	12,13 %	7,57 %	10 %

Podobne zmiany zachodziły w świecie w latach 50. i 60. gdy nastąpiło przyspieszenie procesu dekolonizacyjnego. Nastąpił wzrost konfliktów głównie na obszarach Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej. Nie można jednak twierdzić, że proces dekolonizacji był przyczyną toczących się w tych regionach konfliktów. Źródeł ich należy szukać wśród sprzeczności natury politycznej, ekonomicznej oraz ideologicznej współczesnego świata, w dążeniu do dominacji ze strony niektórych państw regionalnych oraz przesłankach historycznych i gospodarczych. Konflikty te toczyły się w określonej sytuacji międzynarodowej, która charakteryzowała się rozszerzaniem stref wpływów Moskwy i Waszyngtonu. Ponadto ze względu na położenie geograficzne lub posiadane złoża surowcowe, posiadały one ważne strategicznie położenie oraz stanowiły poważne zaplecze gospodarcze dla przeciwstawnych ideologicznie mocarstw. Potwierdza to twierdzenie, że czynniki ekonomiczne mają wpływ na rozwój politycznych stosunków wewnętrznych i międzynarodowych. Innym znamionym dla tego okresu czynnikiem była bezpośrednia obecność militarna, sprzedaż broni dla krajów rozwijających się, które leżały w strefie wpływów i uzależnianie funkcjonowania gospodarki i armii od dostaw z państw mocarstwowych. Uzależnienie to było następnie wykorzystywane do tworzenia w tych krajach podporządkowanych sobie rządów, ideologicznie nie mających nic wspólnego z tradycją i uwarunkowaniami historycznymi. Tego typu zależności widzimy wśród związków przyczynowo-skutkowych konfliktu w Afganistanie.

Lata osiemdziesiąte i pogarszająca się sytuacja ekonomiczna ZSRR oraz rozszerzenie kontaktów politycznych Wschód-Zachód doprowadziły do

narastającej krytyki radzieckiego zaangażowania w Afganistanie i ostatecznego wycofania się wojsk rosyjskich z tego kraju (15.02.1989 r.). Po wycofaniu się wojsk radzieckich z Afganistanu rozpoczęła się tam trwająca do dzisiaj wojna plemienna. Rozpadły się również reżimy marksistowskie w Somalii, Mozambiku i Etiopii i następnie kraje te zostały zrujnowane w bratobójczych wojnach domowych. Podobny scenariusz wydarzeń miały wydarzenia w Angoli.

Problemem o zasięgu światowym staje się fundamentalizm religijny. Wojujący islam zdobywa wpływy w Afryce, na Płw. Arabskim (zagrożają postępowym rządów w Kairze i Algierze), w azjatyckich państwach byłym ZSRR. W Europie i w Ameryce wykonywane są przez członków fundamentalistycznych ugrupowań islamskich zamachy terrorystyczne. Pomimo, że w Polsce na dzień dzisiejszy nie występują tego typu zagrożenia nie można jednak uznawać ich za nierealne. Ewentualną konsekwencją przystąpienia Polski do Unii Europejskiej będzie swoboda przemieszczania się obywateli na terytorium naszego kraju. Polska może stać się siedzibą instytucji i przedstawicielstw firm międzynarodowych, a te z kolei mogą stać się obiektami zamachów terrorystycznych, destabilizujących sytuację wewnętrzną, jak to ma miejsce we Francji czy Niemczech.

Rozpad ZSRR potwierdził brak spójności wewnętrznej tego wielonarodowego państwa. Zróżnicowanie etniczne, kulturowe, brak stałych więzi ekonomicznych między poszczególnymi regionami, destabilizacja struktur wewnętrznych, zaszłości historyczne, dążenia niepodległościowe, żądania autonomii, spory terytorialne oraz chęć przejęcia władzy w nowo formujących się państwach b. ZSRR, bądź spornego terytorium doprowadziły do wybuchu konfliktów zbrojnych w Armenii i Azerbejdżanie, Osetii Płn., Gruzji, Inguszetii, Czeczenii, Naddniestrzu²³.

Konflikty wśród genezy których znajdują się przesłanki etniczne i narodowościowe mają z reguły bardzo brutalny charakter, szczególnie wobec innych grup etnicznych. W ich przebiegu i mających miejsce wydarzeniach

²³ T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne i wojny w Europie i Azji*, AON, Warszawa 1995, s. 88 - 138.

znajduje bardzo często odzwierciedlenie narastająca w ciągu poprzednich lat niechęć, nienawiść i wszelkiego rodzaju uprzedzenia. Ewidentne przykłady ludobójstwa na tym tle widzimy w wojnach w Rwandzie oraz Bośni i Hercegowinie i w problemie kurdyjskim²⁴.

Interesy narodowe, etniczne i religijne niosą w sobie niezwykle silny potencjał konfrontacji czego przykładem są również 3 wojny domowe w Gruzji (połączenie się Osetii Południowej z Północną, konflikt abchaski i walka wojsk rządowych prezydenta Eduarda Szewardnadze z obalonym prezydentem Zwiadem Gamsachurdia i jego zwolennikami).

W konflikcie w Nagorno-Karabachu toczącym się od 1988 r., zasada samookreślenia (dotycząca armeńskiej większości w Karabachu) koliduje z zasadą nienaruszalności granic Azerbejdżanu. Podłożem konfliktu jest dążenie Ormian zamieszkujących Górny Karabach do oderwania się od Azerbejdżanu i połączenie z Armenią. Podłoże etniczne jest więc również przyczyną ruchów secesyjnych i niepodległościowych. Konflikt ten oprócz dążeń secesyjnych ma też uwarunkowania historyczne. Wiąże się z ludobójstwem dokonanym przez Turków, którzy w 1916 r. wymordowali 1,5 mln. Ormian. Bojownicy ormiańscy walczący przeciwko Azerom nazywają ich Turkami i uważają te walki za kontynuację konfliktu sprzed 75 lat.

Cechą charakterystyczną konfliktów jakie wybuchały na terenie byłego ZSRR jest brak etapu zapobiegania konfliktom²⁵. W pierwszym etapie narastania sprzeczności Rosja pozostawia zwaśnione strony samym sobie, a następnie gdy kraje te są zrujnowane gospodarczo oferuje stronom pomoc w rozwiązaniu konfliktu. Ceną jest najczęściej przystąpienie do WNP i stacjonowanie na terytorium tych państw wojsk rosyjskich.

W konfliktach tych elementem ułatwiającym dostęp do wszelkiego rodzaju uzbrojenia był proces dezintegracji Armii Radzieckiej.

Również wojna w byłej Jugosławii ukazała wśród jej przyczyn splot czynników, ekonomicznych, politycznych, etniczno-narodowościowych i społecznych. Źródła przyczyn tej wojny należy poszukiwać w dalekiej przeszłości.

²⁴ Tamże; s. 20-66.

²⁵ T. Kęsoń, *Współczesne konflikty zbrojne i wojny na świecie*, AON, Warszawa 1995, s. 14-21, 39 - 76.

Faktem jest, że Jugosławia stanowiła zlepek społeczeństwa o różnej narodowości, kulturze, wyznaniach i mentalności. Po II wojnie światowej Jugosławia sprawiała wrażenie kraju wewnętrznie stabilnego i spokojnego. Działo się to za sprawą autorytetu J. B. Tito, który surowo tępił wszelkie przejawy nacjonalizmu i separatyzmu. Jednak wkrótce po jego śmierci (1980 r.) zaczęły się pojawiać symptomy wskazujące na odradzanie się dążeń i aspiracji do samodzielności i samostanowienia poszczególnych grup etniczno-narodowościowych i wyznaniowych. Jednak dopiero do zmianach ekonomiczno-polityczno-militarnych w krajach Europy Wschodniej, w Jugosławii zaczęły pojawiać się problemy etniczne i wyznaniowe. Pogarszająca się sytuacja ekonomiczna pogłębiała tylko te sprzeczności. Wewnętrzne napięcia społeczno-polityczne powodowały, że w regionach zróżnicowanych etnicznie przywódcy czołowych partii politycznych kierowali zainteresowania lokalnych społeczności w kierunku podnoszenia prestiżu poszczególnych republik, nacjonalizmu i rewizji zawartych uprzednio porozumień politycznych, na bazie których funkcjonowała Federacyjna Socjalistyczna Republika Jugosławii. Chorwacja i Słowenia dążyły do przekształcenia Jugosławii w konfederację²⁶. Dążenia te napotkały stanowczy sprzeciw Serbii, której przywódca S. Miloszević, starał się zaciesniać więzy pozostałych republik z Serbią, znosząc m. in. samodzielność jej prowincji autonomicznych - Kosowa i Wojwodiny. Równocześnie żądając rewizji granic wewnętrznych kraju przyczynił się do czystek etnicznych na terenie Serbii oraz Bośni i Hercegowiny. Mozaika etniczna oraz podobnie jak w Chorwacji i Słowenii odmienne koncepcje budowania państwowości Bośni (Chorwaci opowiadali się za niepodległą lub Bośnią w konfederacji z ówczesną SFRJ, Serbowie byli zdania, że Bośnia powinna pozostać w SFRJ, Muzułmanie natomiast skłaniali się ku suwerenności republiki w ramach luźnej federacji²⁷). Zjawisko podziału etnicznego doprowadziło do roszczeń terytorialnych Serbów, Chorwatów

²⁶ Konfederacja (przymierze, sojusz, liga), to związek suwerennych państw utworzonych dla realizacji pewnych (określonych) celów politycznych. Patrz: W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1971, s. 397.

²⁷ Federacja (liga, unia), to państwo związkowe (będące zjednoczeniem państw, krajów, stanów, kantonów), w którym państwa federalne przekazują część praw suwerennych władzom centralnym. Patrz: W. Kopaliński, op. cit., s. 240.

i Muzułmanów zamieszkujących Bośnię i Hercegowinę. Ogłoszenie przez Chorwację i Słowenię niepodległości rozpoczęło rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii. Interwencją armii federalnej w Słowenii (27.06.1991) rozpoczęła się wojna w b. Jugosławii, która następnie na gruncie zróżnicowania etnicznego i dążeń niepodległościowych rozszerzyła się na Chorwację oraz Bośnię i Hercegowinę. Konflikt w tym rejonie wciąż trwa (pozostaje do rozwiązania problem Kosowa).

Podobnie więc jak rozpad ZSRR spowodował wybuch konfliktów zbrojnych na tle polityczno-niepodległościowo-etnicznym w azjatyckiej jego części, tak rozpad byłej Federacyjnej Republiki Jugosławii przyczynił się do powrotu zjawiska wojny do Europy.

Generalnie porównując sytuację w świecie po zniesieniu systemu kolonialnego oraz w Europie po upadku systemu socjalistycznego i rozpadzie ZSRR możemy stwierdzić, że **każda zmiana systemu politycznego, w tym również zmiana systemów dyktatorskich na demokratyczne, przyczynia się do negatywnego rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, który wadzić może do wybuchu konfliktów zbrojnych.** Prawdopodobnie tą możemy nazwać **paradoksem zmiany.** Potwierdza ona bezsilność organizacji międzynarodowych (OBWE, ONZ, UE) oraz brak skutecznych metod przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie proces rozwiązywania konfliktów zbrojnych w b. Jugosławii i Czeczenii pozwala stwierdzić, że współczesne konflikty zbrojne nie poddają się politycznym sposobom zażegnania.

Z analizy toczących się w latach dziewięćdziesiątych konfliktów zbrojnych wynika, że nie można wskazać tylko jednej przyczyny (płaszczyzny) powstawania zagrożeń i wybuchu konfliktów. Ich źródła tkwią w sprzecznościach narodowościowych (nacjonalizmy); problemach terytorialnych (granicznych), religijnych (fundamentalizmy religijne) lub politycznych (wewnętrznych lub światowych), które bardziej lub mniej oddziałują na rozwój sytuacji polityczno-militarnej.

Zazwyczaj jest to wieloaspektowy spłot czynników konfliktogennych, do jakich możemy zaliczyć:

- podłoże historyczno-narodowościowe i nacjonalistyczne, które należy do najstarszych przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych (np. w Afryce i Azji czy Europie Południowo-Wschodniej);

- podłoże religijno-kulturowe, które jest bardzo często powiązane z aspektem narodowym czy nacjonalistycznym, a nawet terrorystycznym, jak w przypadku fundamentalistów islamskich;

- podłoże polityczne, które uzasadnia działania państwa, (narodu, grupy etnicznej czy środowiska) zmierzające do osiągnięcia własnego celu;

- podłoże ekonomiczno-ekologiczne, gdzie źródłem konfliktów są dysproporcje w rozwoju ekonomicznym, dostępności do zasobów surowców, czy postępujący proces degradacji środowiska naturalnego;

- wojskowym, a głównie militaryzację niektórych regionów, niekontrolowany handel bronią, dostępność do broni jądrowej oraz terroryzm organizacji religijnych i anarchistycznych.

Z tych to względów od prawidłowej oceny symptomów pojawiających się zagrożeń, istoty, celu konfliktu, możliwych do przyjęcia wariantów rozwiązań przez strony zaangażowane w konflikt zależy skuteczność przeciwdziałania im oraz normalizowania stosunków tak wewnętrznych jak i międzynarodowych.

Konieczność poznania sposobów przechodzenia od sprzeczności do konfliktu zbrojnego szczególnie dla polikauzalnych zjawisk, takich jakim są współczesne konflikty zbrojne, jest niezbędna tym bardziej, że konflikty okresu zmian ustrojowych są mało podatne na rozwiązywanie ich metodami politycznymi, co przy braku skutecznych, zdecydowanych przeciwdziałań militarnych społeczności międzynarodowej powoduje że mają one tendencję do przedłużania się.

2.6. Charakterystyka współczesnych konfliktów zbrojnych

Na podstawie prowadzonych prac naukowo-badawczych AON pk.: „Konflikt”, „Zagrożenia”, „Opcja” i analizy wybranych konfliktów zbrojnych i punktów zapalnych w świecie przedstawionej w opracowaniach „Współczesne konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza

i Komentarze” „Konflikty zbrojne w Afryce i Ameryce. Analiza i Komentarze” oraz „Współczesne konflikty zbrojne w Azji. Analiza i komentarze” można stwierdzić, że:

- najważniejsze konflikty dzisiejszego świata mają swoje źródło w pogwałceniu praw człowieka i braku reguł demokratycznych;

- następuje zmiana charakteru konfliktów zbrojnych; przejście od wojen do ograniczonych operacji wojskowych;

- wojny o podłożu nacjonalistycznym, powstania narodowe, wojny o wpływy polityczne, terroryzm religijny fundamentalistów i wojny graniczne to ewentualne rodzaje konfliktu, który może być udziałem Polski;

- konflikty lokalne początkowego okresu lat dziewięćdziesiątych potwierdzają ich ograniczoną skalę, i są odbiciem niektórych współczesnych poglądów na przygotowanie i prowadzenie wojny. Doświadczenia tych konfliktów potwierdzają konieczność przygotowania sił zbrojnych do prowadzenia wojny w różnych warunkach, nie tylko do wypracowania zawczasu sprawdzonych i przygotowanych sposobów działań;

- wojny o małej intensywności mają tendencję do przedłużania się, podczas gdy istotą wojen o dużej intensywności jest krótkotrwałość i intensywność, jak miało to miejsce w Zatoce Perskiej. Nie można jednak wykluczyć, że i te ostatnie będą się przedłużały i doprowadzą do wojny np. kontynentalnej;

- konflikty z elementami operacji powietrzno-lądowych, a więc głównie o dużej intensywności wymagają niezawodnych systemów rozpoznania „swoj-obcy”, wczesnego ostrzegania oraz sprawnego systemu kierowania obronności państwa;

- powodzenie wojny lub serii wojen sprawia, że strona przegrywająca przejmuje taką taktykę ich prowadzenia, aby nie pozwolić swym przeciwnikom na ponowne odniesienie zwycięstwa np. palestyńska Intifada, taktyka taka wynika z instynktu przetrwania narodu;

- nowoczesna technologia wykorzystana w wojnie w Zatoce Perskiej pokazała, że bronie inteligentne mogą być skutecznie wykorzystywane do niszczenia szczególnie ważnych celów punktowych;

- duża dokładność tych broni sprawia, że stają się one poszukiwanym produktem przez kraje słabo uprzemysłowione i organizacje terrorystyczne;

- w warunkach szerokiego zastosowania zautomatyzowanych systemów dowodzenia wojskami i uzbrojeniem, rośnie zaciętość walki w eterze i rośnie różnorodność zastosowania środków walki radioelektronicznej;

- w krajach wysoko rozwiniętych, w których toczą się konflikty o małej intensywności (np. Wlk. Brytania - Irlandia Płn.) duży nacisk w szkoleniu wojsk kładzie się na inteligencję ludzką. Im niższy jest szczebel, na którym siły zbrojne muszą walczyć w ramach konfliktu, tym większa jest odpowiedzialność jaką ponosi zwykły żołnierz. Konflikt o małej intensywności wymaga tu żołnierzy profesjonalistów;

- charakter wojen, w których będzie musiał walczyć żołnierz zmieniają się (np. walka z przestępcami organizacji mafijnych lub narkotykowych; udział w nasilających się incydentach zbrojnych w strefach przygranicznych - w których zagrożone są prawa mniejszości etnicznych). Niezależne bezstronne siły obronne będą musiały odegrać rolę czynnika zapewniającego bezstronność w rozwiązywaniu takiego konfliktu;

- przypadku, gdy bezstronność miejscowych sił zbrojnych nie będzie istniała (Jugosławia, Kambodża) zachodzi konieczność wprowadzenia takich sił pod flagą ONZ;

- jako pozytywny czynnik należy uznać coraz większy wpływ wielu organizacji międzynarodowych, starających się zażegnać powstałe ogniska zapalne na świecie. Dużym mankamentem w działalności tych organizacji jest nadal brak zdecydowanych form presji, które umożliwiłyby szybkie i skuteczne, a przede wszystkim bezpośrednie likwidowanie wszystkich punktów zapalnych i konfliktów zbrojnych już w początkowej fazie ich powstawania. Do dnia dzisiejszego ani ONZ, OBWE czy UZE, pomimo że są powołane m.in. do rozwiązywania konfliktów międzynarodowych, nie wypracowały skutecznych, uniwersalnych metod przezwycięzania kryzysów militarnych i dlatego bardzo często międzynarodowa opinia publiczna, organizacje międzynarodowe, starające się pomóc w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych, najczęściej są bezradne.

Zakończenie okresu „zimnej wojny” i rozpad dwubiegunowego systemu bezpieczeństwa sprawiły, że w Europie Wschodniej i Środkowej powstał chaos interesów politycznych. Rozpad Układu Warszawskiego sprawił, że dawne państwa socjalistyczne znalazły się poza formalnym parasolem bezpieczeństwa, jaki tworzyły przeciwstawne bloki NATO i UW. Brak zdecydowania ze strony państw zachodnich w kwestii czy NATO, UZE oraz OBWE ma być gwarantem bezpieczeństwa w Europie, sprzyja odradzającym się w Rosji aspiracjom odbudowywania przez WNP strefy wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej. Nie bez znaczenia na ogólną ocenę rozwoju stosunków międzynarodowych ma skuteczny sprzeciw Rosji wobec planowanego rozszerzenia NATO na Europę Środkowo-Wschodnią, czy też jej dążenie do renegocjowania Układu CFE. Wymownym i niepokojącym tu powinien być również wydany swego czasu dekret prezydenta Jelcyna o ochronie ludności rosyjskojęzycznej w dawnej strefie wpływów ZSRR. Według Jelcyna *Rozszerzenie NATO nie rozwiąże ani bezpieczeństwa, ani nie ustabilizuje sytuacji polityczno-militarnej w Europie, wprowadzi tylko nową linię podziału na tym kontynencie*. Wypowiedź ta wskazuje na to, że Rosjanie wciąż pozostają w starym podziale na my - dobrzy, i oni - źli. Należy więc brać pod uwagę intensyfikowanie się działań Rosji zmierzających do odbudowania jej mocarstwowości oraz stania się w sprzyjających warunkach „żandarmem” regionu. Kolejnym celem polityki zdominowanej przez Rosję Wspólnoty Niepodległych Państw może być chęć przywrócenia swoich wpływów w Europie Środkowej, traktowanej jako naturalna strefa ich wpływów lub „bliska zagranica”. Analizując te wszystkie zachodzące w WNP procesy, uzasadnionym wydaje się rozważanie zagrożenia suwerenności i bezpieczeństwa Polski ze strony mocarstwowej Rosji. Dopóki w rejonie Europy Środkowej i Wschodniej nie zakończy się proces budowania demokracji i stabilności gospodarczej, Polska nie może czuć się w pełni bezpieczna. Wszelkie więc sygnały, fakty, zdarzenia i zjawiska wskazujące na możliwość powstania realnego, lub choćby hipotetycznego zagrożenia bezpieczeństwa Polski należy rejestrować, wnikliwie analizować i podejmować właściwe dla ich skali działania zapobiegające i przeciwdziałające już na samym początku ich pojawiania się. Łatwiej jest natychmiast reagować i zapobiegać

wszelkim zjawiskom na początku ich pojawiania się, niż przeciwdziałać i likwidować ich skutki. Szczególnie ważne jest szybkie i zdecydowane reagowanie dyplomacji na nieprzyjazne wystąpienia i nieodpowiedzialne wypowiedzi niektórych przedstawicieli elit politycznych. Nie można dopuścić do realizowania polityki metodą drobnych ale konsekwentnych faktów dokonanych.

Sytuacja w byłej Jugosławii, pomimo zawartego porozumienia w Dayton, jest nadal na tyle złożona, że w żaden sposób nie może być bagatelizowana z wojskowego spojrzenia na zapewnienie bezpieczeństwa Polsce. Rozwój sytuacji może się tam tak potoczyć, że doprowadzi do ponownego wzrostu napięcia, a nie można wykluczyć, że powstanie znowu sytuacja konfliktowa. Sprzyja temu również sytuacja na Półwyspie Bałkańskim (np. wypowiedzi Radovana Karadzicia, w których żąda renegocjacji porozumień z Dayton). Mała skuteczność ONZ, OBWE czy innych organizacji lub państw (głównie ze względu na sprzeczne interesy lub aspiracje polityczno-militarne), wobec rozwoju sytuacji w wielu rejonach świata może utwierdzić skonfliktowane strony w przekonaniu, że najlepiej dochodzić swoich racji własnymi siłami.

Z przebiegu konfliktów w byłej Jugosławii i w Kuwejcie widać, że im dłużej odlekane jest militarne przeciwdziałanie agresji oraz rozbudowywanie kolejnych niemilitarnych alternatyw tym trudniejsze jest powstrzymanie ataków stron walczących. Dyskusyjna jest również efektywność sankcji ekonomicznych nakładanych na byłą Jugosławię i walczące strony przez ONZ, nie popartych działaniami militarnymi.

Jacques Delors, Przewodniczący Komisji Europejskiej uważa, że obecnie mamy do czynienia z epidemią nacjonalistycznego szaleństwa. Stajemy przed faktem, że konflikty na tle narodowościowym terytorialnym i wyznaniowym są i będą jednym z najpoważniejszych wyzwań XX i XXI w. Spośród wielu najczęściej ujawniających się przyczyn (źródeł, celów) konfliktów, dominują: dążenia do uzyskania suwerenności i niepodległości, przejęcia władzy, przejścia kontroli nad spornym terytorium.

Przenikanie się narodowości w ciągu wieków, migracje i przemieszczanie się ludności, ustanawianie nowych granic po I i II wojnie światowej,

spowodowało, że odsetek ludności rodzimej w wielu krajach Europy Wschodniej jest stosunkowo niewysoki. Jedynie w Albanii, Armenii, na Słowacji, na Węgrzech i w Polsce wynosi on ponad 90 proc., a przecież zdarzają się i w tych krajach problemy z mniejszościami narodowymi. W Bułgarii, Chorwacji, w Rumunii i w Rosji, na Litwie odsetek ten wynosi 80-90 proc., w Estonii i Mołdawii nie przekracza 70 proc. Na Łotwie, w Bośni i Hercegowinie rodzimej ludności jest tylko 50-60 proc. i mniej.

We współczesnych konfliktach zbrojnych oddziaływanie czynników narodowościowych, etnicznych i religijnych jest szczególnie silne i ma szczególny wpływ na rozmach, charakter i sposób prowadzenia działań zbrojnych.

Analizując konflikty zbrojne możemy stwierdzić, iż konflikty na tle etniczno-narodowościowym i religijnym łatwo podzielić na dwa rodzaje:

- jako dążenie mniejszości narodowych i wyznaniowych do zagwarantowania przez panujące w kraju władze przestrzegania praw politycznych i kulturowych;

- jako dążenie jednej lub kilku narodowości, zamieszkujących państwo wielonarodowe do odłączenia się od niego. Tego typu procesy destrukcyjne prowadzą do rozpadu państwowości, ponieważ istniejące stare struktury w państwie nie są w stanie powstrzymać lawinowego procesu dezintegracji. Była Jugosławia i były Związek Radziecki są tutaj akademickim przykładem.

Dążenie do niezależności stało się sloganem dla wielu mniejszości etnicznych, które aspirują do niepodległości i suwerenności. W latach 1991-1993 pojawiły się państwa, w których grupy mniejszości etnicznych proklamowały niepodległość w stosunku do rządów większości. Republika Dniestrzańska w Mołdawii, Abchazja i Południowa Osetia w Gruzji oraz Republika Nagorno-Karabach są przykładem upowszechniania się tej tendencji. Bezpośrednio z tym wiąże się oczywiście konieczność dokonania nowego podziału terytorialnego lub przynajmniej wyznaczenia granic obszarów autonomicznych.

Z początkiem lat 90. doszło do międzynarodowej ekspansji islamu, co objawiło się wzrostem napięć wewnętrznych, próbami zamachów stanu, walkami między narodowościami różnych wyznań i akcjami terrorystycznymi na terenie wielu państw. Fundamentalizm religijny, połączony z fanaty-

zmem i szowinizmem, były, a szczególnie teraz (i w przyszłości) będą przyczyną wielu konfliktów. Prognozę tę potwierdza rozwój sytuacji w całej Azji, Europie Południowej i na Bliskim Wschodzie oraz okresowe pojawianie się fali zamachów terrorystycznych we Francji czy Niemczech. Wraz z otwieraniem się Polski na „zachód” również i nasz kraj może stać się areną tego typu działalności destabilizującej sytuację wewnątrz państwa.

W Europie Wschodniej, ani po I, ani po II wojnie światowej nie wytyczono granic, uwzględniających w pełni zasadę przynależności etnicznej zamieszkującej ludności. Poczucie przynależności do narodu w którym przyszło im współżyć, ze względu na stosunkowo krótki okres istnienia wytyczonych granic, nie zdążyło się w pełni ukształtować. Z tych wszystkich powodów ten region Europy wg badań narażony jest na wybuch dalszych konfliktów na tle narodowościowym. W samym tylko b. ZSRR, wg Francois Heisbourga przedstawiciela Londyńskiego Instytutu Studiów Strategicznych, może jeszcze dojść do wybuchu dalszych 70 konfliktów, w tym 20 zbrojnych.

Chęć posiadania własnego terytorium, wyznaczonego przez powszechnie uznawane granice, jako hasło mniejszości etnicznych dążących do suwerenności - powoduje powstawanie konfliktów i walczenie o autonomię na bazie etnicznej, narodowościowej i religijnej. Rezultaty takich dążeń są wojny i akcje militarnych m.in. w byłej Jugosławii, Iranie, Izraelu, Strefie Gazy i bałkanizującym się Kaukazie. Później okazuje się, że państwa te są słabe pod każdym względem. Nie są w stanie zagwarantować sobie warunków do bezpiecznego bytu i rozwoju.

W ostatnich latach (potwierdza to opis faktograficzny wybranych współczesnych konfliktów zbrojnych i punktów konfliktotwórczych²⁸), w działaniach bojowych biorą udział, oprócz formacji wojskowych, grupy nieformalne dowodzone przez lokalnych watażków nie przestrzegających prawa i dopuszczający się zbrodni wojennych. Lokalni przywódcy nie podporządkowują się żadnej władzy zwierzchniej, nie przestrzegają zawieranych porozumień o wstrzymaniu walk (np.: konflikt pomiędzy protestantami i katolikami w Irlandii Północnej; konflikt etniczny z nacjonalistami baskijskimi

²⁸ S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 117.

w Hiszpanii). Często też, w miarę upływu czasu i organizowania się nowych władz państwowych, uzbrojone formacje nieformalne stają się zalążkami sił rządowych. Przykładem tego typu procesu: są działania toczące się w latach dziewięćdziesiątych pomiędzy Chorwatami, Serbami i Muzułmanami na obszarze Bośni i Hercegowiny. Charakter konfliktów w znacznej mierze zależy od różnorodnych uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, towarzyszących sytuacjom konfliktotwórczym. Dlatego coraz częściej mówi się o konfliktach zbrojnych o małej i średniej intensywności o podłożu etniczno-narodowościowym, religijnym lub kulturowym. Nie bez wpływu na intensywność działań zbrojnych pozostaje nasilający się fundamentalizm religijny, terroryzm i wzmagające się działania ugrupowań mafijnych.

Wojny lokalne i konflikty zbrojne miały i mają wpływ na rozwój sytuacji międzynarodowej. Mimo ograniczonego charakteru tych konfliktów, wpływają one w wyraźny sposób na stan ogólnego napięcia na świecie.

Konflikty lat 80. i 90. wychodziły bardzo szybko poza ramy stron biorących w nich udział; wpływały w istotny sposób na stosunki między czołowymi mocarstwami świata, a niezaangażowanymi bezpośrednio w działania wojenne.

W działalności przywódców mocarstw (USA i b. ZSRR) w odniesieniu do lokalnych konfliktów zbrojnych możemy wyodrębnić trzy stałe czynniki:

1. W dziedzinie politycznej - to dążenie do utrzymania swoich wpływów w danym rejonie świata i wywieranie wpływu na kształtowanie sytuacji oraz opinii międzynarodowej.
2. W dziedzinie wojskowej - to wykorzystanie terytorium wojujących państw jako poligonu doświadczalnego nowych środków walki, systemów dowodzenia, sprawdzania nowych sposobów prowadzenia działań bojowych, a jednocześnie możliwość zużycia amunicji po długoletnim składowaniu.
3. W dziedzinie ekonomicznej - to możliwość zaprezentowania swoich środków walki i ich ewentualnej sprzedaży.

Za niepokojące należy uznać fakt, że bierność, niemoc, bezradność i konflikt wewnętrzny świata zachodniego wobec trwających działań zbrojnych - prowadzą do wniosków „że skuteczne akcje militarne przynoszą opłacalne rezultaty polityczne”. Właśnie do tej zasady stosowały się wszystkie strony

konfliktu w Bośni i Hercegowinie. Również działania ONZ, OBWE i innych organizacji międzynarodowych okazują się mało skuteczne.

Analiza blisko 400 konfliktów zbrojnych wybuchających w latach 1946-1997 i przeprowadzone badania ilościowe pozwalają na wyciągnięciu w miarę wiarygodnych wniosków, choć bywa, że dla poszczególnych kontynentów są one nieraz rozbieżne. Łatwo jednak zauważyć występowanie pewnych prawidłowości:

1) dla świata:

a) od zakończenia II wojny światowej do 1990r. następuje systematyczny wzrost liczby toczących się konfliktów zbrojnych;

b) w 1991r. nastąpiło odwrócenie trendu celów wojen, dominują konflikty których celem jest przejęcie terytorium;

c) generalnie toczy się więcej konfliktów długotrwałych (R-3); w latach 1990-1997 liczba konfliktów krótkotrwałych (R-1) i długotrwałych była równa;

d) w latach 1990-1997 nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:

- etniczno-narodowościowych;
- rewindykacyjnych;
- sprawowania władzy;
- systemu;
- ekonomicznych;
- religijnych;
- odwetowych;
- secesjonistycznych;
- wyzwoleniczo-niepodległościowych;
- społecznych;
- politycznych.

2) dla Europy:

a) liczba konfliktów zbrojnych utrzymuje się na stałym poziomie, a jedynie w latach 1992-1994 nastąpił ich skokowy wzrost;

b) w latach 1990-1997 w Europie toczyły się tylko wojny których celem było przejęcie terytorium;

c) generalnie toczy się więcej konfliktów krótkotrwałych (R-1), niż długotrwałych (R-3), tylko w latach 1991-1993 pojawiły się w Europie konflikty średniotrwałe (R-2);

d) w latach 1990-1997 nastąpił wzrost konfliktogenności przyczyn:

- etniczno-narodowościowych;
- rewindykacyjnych;
- militarnych;
- religijnych;
- secesjonistycznych;
- wyzwolenczo-niepodległościowych;

e) na stałym poziomie występowały przyczyny aneksyjne;

f) zanikły przyczyny:

- antyreżimowe;
- sprawowania władzy;
- systemu;
- ekonomiczne;
- odwetowe;
- społeczne;
- polityczne.

Hierarchizacja przyczyn i wartość współczynnika konfliktogenności zmienia się na przestrzeni lat i uzależniona jest od sytuacji polityczno-militarnej w analizowanym regionie świata. W latach 1990-1997 na świecie największą wartość posiadały współczynniki konfliktogenności przyczyn:

- systemu;
- wyzwolenczo-niepodległościowych;
- politycznych;
- antyreżimowych;
- ekonomiczne;
- secesjonistyczne.

W tym samym okresie w Europie największą wartość posiadały współczynniki konfliktogenności przyczyn:

- wyzwolenczo-niepodległościowych;
- rewindykacyjnych;

- etniczno-narodowościowych;
- secesjonistyczne.

Przegląd konfliktów zbrojnych na świecie przekonuje nas, że subkontynent europejski nie jest miejscem ani spokojnym, ani bezpiecznym. Występują tu problemy natury etnicznej, narodowościowej, religijnej, politycznej, gospodarczej i kulturowej, które prowadziły, prowadzą i z całą pewnością jeszcze długo będą prowadzić do powstawania konfliktów zbrojnych, i to na różną skalę i o różnym charakterze - nie wykluczając wojen domowych lub międzypaństwowych (międzynarodowych). W każdym z tych konfliktów istnieje potencjalne zagrożenie naszego bezpieczeństwa.

2.7. Wnioski

Analiza rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie oraz analizowane przyczyny współczesnych konfliktów zbrojnych pozwalają stwierdzić, że w obecnej sytuacji międzynarodowej Polska nie może przygotowywać się li tylko do konfliktu o małej intensywności, lokalnego, w strefie przygranicznej. Takie podejście może okazać się w całości błędne w przypadku destabilizacji stosunków międzypaństwowych i międzynarodowych w Euroazji. Zgodnie z clausewitzowską tezą, zagrożenie militarne ze strony jakiegokolwiek z państw jest pochodną m.in. jego polityki, a cele polityki państw nie zawsze są wyraźnie określone, a ponadto nie są pozbawione niebezpieczeństwa gwałtownych zmian (np. przy gwałtownych zmianach ekip rządzących w geopolitycznym otoczeniu Polski). Wtedy wzrosnąć może ryzyko wybuchu konfliktu o dużej lub średniej intensywności, a Polska mogłaby okazać się państwem bezbronny.

Stąd tak ważne dla budowania systemu obronnego Polski jest ciągle monitorowanie i analizowanie rozwoju stosunków międzynarodowych. Wnioski z nich wynikające powinny posłużyć do prognozowania ewentualnego zagrożenia (potencjalnego lub realnego) naszego bezpieczeństwa oraz właściwości przyszłych konfliktów zbrojnych w Europie.

Wszelkie działania wojenne oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemiany polityczne i społeczne w krajach

w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednolicenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Nie można również powiedzieć, że odniesienie zwycięstwa przez którąkolwiek ze stron rozwiąże do końca sprzeczności, które do niej doprowadziły. Najczęściej stwarza jedynie możliwości uregulowania traktatowego lub w innej formie, wzajemnych pretensji. Również odniesienie porażki nie oznacza dla tego państwa ostatecznego rozstrzygnięcia sprzeczności. Porażka bowiem sprzyjać może kształtowaniu warunków, w których zaszłości historyczne mogą zostać spotęgowane przez chęć rewanżu, czy rodzące się poczucie krzywdy. Ostatnim etapem każdego konfliktu jest okres w którym strony w nim uczestniczące bądź ich reprezentanci przechodzą do poszukiwania możliwych wyjść z dotychczasowej sytuacji. Rozpoczyna się okres rozwiązywania konfliktu. W rozwiązywanie konfliktu często angażowany jest prestiż organizacji międzynarodowych, regionalnych, mocarstw posiadających interesy w rejonie toczącego się konfliktu, a także Organizacja Narodów Zjednoczonych. Na strony nie podporządkowujące się rezolucjom podjętym w celu zakończenia konfliktu, Rada Bezpieczeństwa ONZ nakłada sankcje ekonomiczne i polityczne.

3. KONSEKWENCJE ROZWOJU STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ASPEKCIE PROGNOSTYCZNYM

3.1. Ocena rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu RP

Zmiany sytuacji geopolitycznej przełomu lat 80. i 90., spowodowały, że Polska sąsiaduje od 1994r. z siedmioma państwami (NRF, Czechami, Słowacją, Ukrainą, Białorusią, Litwą i Rosją)²⁹. Tym samym kraj nasz znalazł się między najwyżej zorganizowanym systemem jaki tworzy Europa Zachodnia, a zdeintegrowanym byłym Związkiem Radzieckim. Demokratyzacja życia w europejskich państwach byłego Układu Warszawskiego i zdeklarowanie gotowości do włączenia się w zachodnioeuropejskie struktury gospodarcze, polityczne i militarne sprawiły, że Polska znalazła się na styku interesów zarówno najbliższych sąsiadów jak i mocarstw światowych, co jednoznacznie wskazuje, że może być narażona, a nawet stać się obiektem ich oddziaływania politycznego, ekonomicznego i militarnego³⁰.

Upadek ZSRR sprawił, że zniknęły ograniczenia i naciski uniemożliwiające przeprowadzenie reform społeczno-politycznych zgodnych z aspiracjami narodu³¹, oraz zaistniały warunki do zintensyfikowania procesu rozbrojeniowego (Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych - CFE, i prowadzenia własnej, suwerennej polityki zagranicznej. Podpisane międzynarodowe porozumienia (Karta Paryska, Traktat o Otwartych Przestworzach, Dokument Wiedeński 1994 - CSBM, CFE, Partnerstwo dla Pokoju) spowodowały, że zanikło również niebezpieczeństwo przeprowadzenia zaskakującej, zmasowanej akcji ofensywnej przez którekolwiek z państw sąsiadujących. Jednocześnie rozpad b. ZSRR, rozwiązanie Układu Warszawskiego oraz brak instytucjonalnych, trwałych więzi z euroatlantyckimi strukturami

²⁹ W 1990r. przestała istnieć Niemiecka Republika Demokratyczna, w 1991r. rozpad się Związek Radziecki, a w 1993r. podzieliła się Czechosłowacja.

³⁰ S. Koziej, F. Wołkiewicz, *Podstawowe założenia obronności RP*, AON, DSO MON, Warszawa 1994, s. 3.

³¹ J. Stępińska, W. Waszczykowski, *Międzynarodowe uwarunkowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, AON-MSZ, Warszawa 1994, s. 14.

politycznymi, ekonomicznymi i militarnymi sprawiły, że Polska znalazła się w „szarej strefie” bezpieczeństwa.

Podpisanie przez Polskę ze wszystkimi państwami graniczącymi „Traktatów o Dobrym Sąsiedztwie i Przyjaznej Współpracy”, a także z 20. państwami europejskimi oraz USA, Kanadą i Izraelem odrębnych umów o stosunkach wojskowych, doprowadziło do tego, że otoczenie polityczno-militarne Polski jest obecnie względnie bezpieczne. Nie jest to jednak stan, który nie może się zmienić. Przeobrażenia polityczno-militarne w Europie spowodowały zmniejszenie bezpośredniego zagrożenia militarnego, nie wyeliminowały jednak w pełni i na zawsze ich źródeł. Nie można bowiem prowadząc analizy nie uwzględniać obiektywnych, niezależnych od woli politycznej rządów poszczególnych państw, przesłanek hipotetycznego i potencjalnego zagrożenia militarnego.

Polska znalazła się w otoczeniu silnie uzbrojonych państw (Rosja, Ukraina, Niemcy), które nawet po zredukowaniu liczby żołnierzy i posiadanego sprzętu pancernego, artylerii i lotnictwa zgodnie z limitami Traktatu - CFE, posiadały będą potencjał militarny większy od potencjału Polski.

Z przeprowadzonych badań ilościowych przyczyn (G) współczesnych konfliktów zbrojnych wynika, że nie czynnik militarny jest najczęstszą przyczyną powstawania konfliktów zbrojnych. Ich źródła tkwią w sprzecznościach politycznych, ekonomicznych poszczególnych państw i związanych z nimi nierównościami w rozwoju cywilizacyjnym. W dążeniach wyzwolenczo-niepodległościowych, rewindykacyjnych, secesjonistycznych, w różnicach etniczno-narodowościowych i religijnych. Niekontrolowane zmiany w tych obszarach składające się na podłoże polityczne, ekonomiczne, społeczne i militarne w sprzyjających dla siebie warunkach rodzić mogą potencjalne i realne zagrożenia. Istnieje ryzyko wznowienia waśni historycznych, masowych migracji i tworzenia się międzynarodowej zorganizowanej przestępczości.

Analizując obecną sytuację polityczno-militarną w otoczeniu RP oraz tendencje jej rozwoju określane przez deklaracje rządów państw sąsiadujących możemy stwierdzić, że Europa zmierza do osłabienia i stopniowego eliminowania barier i granic między państwami (narodami). Konieczna jest

więc ewolucja istniejącego paktu NATO w kierunku euroatlantyckiego systemu wspólnego bezpieczeństwa. Należy jednak pamiętać, że bez względu na tempo zmian rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w Europie, nie ma możliwości pełnego wyeliminowania potencjalnych źródeł napięć i sprzeczności, mogących wywoływać kryzysy grożące przekształceniem się w konflikty zbrojne³².

Zagrożenia bezpieczeństwa Polski (nawet w bliższej perspektywie czasowej, np. na przełomie wieków) nie można wykluczyć. Może ono powstać na tle napięć i sprzeczności interesów w obszarze stosunków społeczno-politycznych, finansowo-gospodarczych, narodowościowo-etnicznych³³, religijno-kulturowych, ekologicznych i wojskowych³⁴. Przemawia za tym wieloaspektowy i wielopłaszczyznowy spłot uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, takich jak:

- postępująca anarchizacja życia społeczno-politycznego u wschodnich sąsiadów dysponujących arsenałem nuklearnym;

- niestabilna sytuacja w państwach b. ZSRR i trudny do przewidzenia jej rozwój (w sensie dominacji Rosji³⁵ oraz konsekwencji dążeń i aspiracji suwerennościowych państw powstałych i dążących do powstania po rozpadzie ZSRR, przezwycięzania trudności gospodarczych i sprzeczności społeczno-

³² Np: - mimo przynależności Turcji i Grecji do NATO, między tymi państwami trwa spór o wyspę Cypr;

- rząd turecki wykorzystując armię zwalcza opozycję kurdyjską we własnym kraju.

³³ Jednym z najpoważniejszych problemów może okazać się problem mniejszości niemieckiej w Polsce. Mimo, że sprawa ta została uregulowana Traktatem polsko-niemieckim z 17.06.1991r. mniejszość niemiecka w Polsce znajduje się pod wpływem wielu różnych sił politycznych RFN nie zawsze przychylnych Polsce. Od 1989r. trwa tendencja do systematycznego podwyższania liczby obywateli polskich deklarujących przynależność do narodu niemieckiego. W latach siedemdziesiątych rząd niemiecki operował liczbą stu kilkudziesięciu tysięcy, w ciągu kolejnych lat wskaźnik ten wzrastał i obecnie bońskie MSZ otrzymuje, że terytorium RP zamieszkuje ok. 1 mln. obywateli polskich pochodzenia niemieckiego. Sztucznemu zawyżaniu liczby mniejszości niemieckiej w Polsce sprzyja niemiecka polityka przyznawania drugiego obywatelstwa (ok. 250 tys. osób) i wydawania paszportów niemieckich.

³⁴ Np: Rosja do zagrożeń militarnych swojego bezpieczeństwa zalicza m.in. poszerzenie bloków wojskowych (NATO), godzących wg. Rosji, w interesy bezpieczeństwa militarnego Federacji Rosyjskiej.

³⁵ Wg analizy niemieckiej Fundacji Erberta - Rosja jest niereformowalna i nie ma większych szans na to, aby w okresie kilku najbliższych lat ograniczyła władzę autorytarną i zapoczątkowała reformy.

-politycznych, tendencji rozwoju potencjału militarnego i woli jego użycia do rozstrzygnięcia sporów);

- dążenia wielkomocarstwowe Rosji³⁶ oraz aspiracje innych państw posiadających broń jądrową;

- aspiracje mocarstwowe Niemiec, Ukrainy, Japonii lub Chin;

- negocjowanie ustaleń traktatowych (będących konsekwencją II wojny światowej) oraz eksponowanie zaszczości historycznych³⁷;

- rozszerzający się krąg państw dysponujących i mogących w przyszłości dysponować bronią jądrową, prognozowany wzrost potencjałów militarnych państw naszego otoczenia oraz dążenie do zmian ustaleń traktatowych CFE przez niektóre państwa oraz militaryzacja państw czy regionów³⁸;

- nasilające się nacjonalizmy³⁹, szowinizm⁴⁰ i fundamentalizm religijny oraz terroryzm organizacji anarchistycznych, religijnych i mafijnych;

- fakt, że Polska nie przestała być obszarem atrakcyjnym dla sąsiadów w tym znaczeniu, że mogą na nią skierować swoje agresywne zamiary ekonomiczne lub polityczno-wojskowe lub też odtworzenia „przynależnej strefy wpływów”⁴¹.

³⁶ Rosja w opublikowanej w listopadzie 1993r. doktrynie wojennej zastrzega sobie prawo do interwencji zbrojnej poza swoimi granicami w razie gdy uzna, że dany konflikt zbrojny, lub polityczny, zagraża jej interesom. Ponadto doktryna przewiduje możliwość wykonania przez Rosję uderzenia jądrowego na państwo uznane za agresora, nawet jeśli on nie posiada takiego uzbrojenia, ale jest związane traktatami sojuszniczymi z państwem lub grupą państw posiadających taką broń np. z NATO.

³⁷ Np.: Organizacje ziomkowskie w RFN nadal kwestionują granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej i domagają się utworzenia autonomii Śląska.

³⁸ Rosja spełniającą dominującą rolę w WNP, żąda wprowadzenia do układu CFE korzystnych dla siebie zmian ilościowych sprzętu i zasad jego rozmieszczenia w rejonie Kaukazu.

³⁹ Problemy te Polska stara się rozwiązywać zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego. Najczęściej wymienianymi problemami z mniejszościami narodowymi są sprawy mniejszości ukraińskiej i niemieckiej w Polsce. W stosunkach polsko-niemieckich zaniepokojenie może budzić stanowisko rządu niemieckiego, zgodnie z którym problem własności niemieckiej na polskich Ziemiach Zachodnich i Północnych jest „wciąż otwarty i zostanie podjęty w odpowiednim momencie”. Stanowisko to nie ma wprawdzie w chwili obecnej żadnych praktycznych konsekwencji, nie można jednak wykluczyć, że problem ten nie będzie elementem przetargowym na etapie finalizowania procedur włączających Polskę do UE.

⁴⁰ Np.: skandaliczne zachowanie kibiców niemieckich podczas meczu Polska-Niemcy w Zabrzu (4.09.1996 r.), po którym minister K. Kinkiel wystosował do rządu polskiego list przeproszący.

⁴¹ Jesienią 1993 r. Rada ds. Polityki Zagranicznej - organ przy prezydencie Rosji odpowiedzialny za wypracowanie strategicznych kierunków tej polityki - potwierdziła, że Polska i Europa Środkowa powinny być traktowane jako strefa specjalnych, historycznie uzasadnionych interesów Rosji.

Bezpośrednie zagrożenie militarne bezpieczeństwa Polski przez inne państwo, może być konsekwencją zastosowania siłowego rozwiązania sytuacji konfliktowej dla osiągnięcia swoich celów lub wymuszenia pożądanых zachowań. Mogą one zmierzać do:

- wymuszenia na naszych władzach (państwie) określonych działań lub ustępstw, z naruszeniem interesów (kosztem) Polski;
- świadomego doprowadzenia do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w Polsce (przez działania ekonomiczne, lub wspieranie opozycji przeciwnej zmianom demokratycznym);
- sprowokowanie wystąpienia zbrojnego naszego państwa w obronie jego racji stanu.

W wypadku zdecydowanej odmowy spełnienia wysuniętych żądań, roszczeń lub innych warunków, i wobec braku obustronnej woli uzyskania satysfakcjonującego porozumienia może dojść do kryzysu w stosunkach międzynarodowych, a nawet konfliktu zbrojnego.

Pośrednie zagrożenie bezpieczeństwa Polski może wystąpić wówczas, gdy stronami będą nasi sąsiedzi, a osiągnięcie celów jedna ze stron zamierza uzyskać na drodze rozstrzygnięć militarnych. Wówczas obszar Polski (nawet przejściowo) może stać się terenem działań wojennych - wbrew naszej woli. W ten sposób Polska może zostać wmanewrowana (uwikłana) w konflikt zbrojny innych państw, ponosząc określone tego konsekwencje.

Brak racjonalnych zachowań ze strony grup społecznych, szczególnie przedstawicieli elit politycznych, wobec przejawów zagrożenia bezpieczeństwa państwa może doprowadzić do interwencji lub inwazji zbrojnej lub konfliktu zbrojnego. Przy czym możliwe są tu różne stopnie eskalacji i form nacisku militarnego oraz drogi dochodzenia do postawionego celu.

Żadne z wyżej wymienionych zjawisk nie może być przez Polskę ignorowane jako potencjalne źródło bezpośredniego lub pośredniego zagrożenia konfliktem zbrojnym. Przemawiają za tym: położenie geopolityczne Polski oraz wewnętrzny i zewnętrzny rozwój zmieniającej się sytuacji społeczno-polityczno-militarnej.

Widzimy więc, że szeroko rozumiana problematyka bezpieczeństwa, powinna stawać się coraz bardziej przedmiotem zainteresowań teoretycznych

i badań empirycznych wielu dziedzin nauki. Zdolność przewidywania rozwoju stosunków polityczno-militarnych stanowić może warunek skutecznego przeciwdziałania i zapobiegania sytuacjom konfliktotwórczym. Należy zatem mieć świadomość, że wyobrażenie sobie rzeczy jeszcze nieistniejących, oraz umiejętność diagnozowania symptomów kierunków rozwoju trendów stosunków międzynarodowych, zmieniającej się roli i pozycji państw w świecie, oddziaływania elementów międzynarodowego systemu bezpieczeństwa zbiorowego, oraz kierunków rozwoju potencjału wojskowego państw ościennych i strategii jego wykorzystania w sytuacjach konfliktowych lub kryzysu politycznego, gospodarczego bądź społecznego jest podstawowym atrybutem dobrego zarządzania. Aby jednak panować nad rozwojem sytuacji polityczno-militarnej konieczne jest pełne i wiarygodne rozpoznanie sytuacji. Dotyczy to zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Rozpatrywanie zatem bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego i możliwości jego zagrożenia tylko w kategoriach militarnych nie wyczerpuje istoty problemu. Ma ono bowiem charakter interdyscyplinarny i wieloaspektowy. Należy je więc odnosić do wszystkich dziedzin funkcjonowania państwa. Szczególnie jeśli zważy się na fakt, iż wpływ (znaczenie) poszczególnych dziedzin stosunków międzynarodowych na powstawanie zagrożeń militarnych jest różny i zmienny na przestrzeni lat. Świadczą o tym dobitnie przebiegi dynamiki zmiany częstości występowania przyczyn powstawania konfliktów zbrojnych, oraz ich współczynników konfliktogenności.

Współczesne konflikty i akty przemocy zbrojnej pozwalają dostrzec pewne prawidłowości i czynniki, które w mniejszym lub większym stopniu przyczyniają się do ich intensyfikowania lub ograniczenia.

Do czynników negatywnych wzmagających napięcie i sprzyjających konfliktom zaliczyć możemy:

- a) brak jednoznacznie określonych struktur bezpieczeństwa międzynarodowego;
- b) słabość organizacji międzynarodowych, których działalność ma na celu utrzymywanie pokojowych stosunków międzynarodowych;
- c) brak skutecznych mechanizmów egzekwowania postanowień tych organizacji;

- k. d) brak jedności celów politycznych państw mogących wpływ za-
ończenie konfliktu;
e) dezintegrujące i destrukcyjne czynniki nacjonalizmu;
f) łączenie nacjonalizmu z religią;
g) podziały narodowościowe i religijne;
h) nieprzestrzeganie prawa wojennego;
i) sprzeczności:
- ideologiczne;
- ustrojowe;
- ekonomiczne;
- etniczne;
- kulturowe;
j) nierównomierne poziomy rozwoju:
- krajów;
- regionów;
- narodów;
- grup społecznych;
k) zbrojenia i handel bronią;
l) łatwość zaopatrywania się we wszelkiego rodzaju uzbrojenie;
ł) wspieranie opozycji i terroryzmu międzynarodowego;
m) bezkarnie łamanie praw i porozumień międzynarodowych;
n) niebezpieczeństwo skażenia środowiska naturalnego jednych
przez drugie.
- lik Do czynników pozytywnych przyczyniających się do zapobiegon-
tom zaliczyć możemy:
- pr. a) powszechną dezaprobatę społeczeństw demokratycznych ducia
zemocy w stosunkach międzynarodowych;
- og b) zmianę charakteru konfliktów zbrojnych - przechodzenia od do
raniczonych operacji wojskowych;
- stv c) zanikanie konfliktów z użyciem sił zbrojnych w rozwiniętań-
wach uprzemysłowionych;
- kur d) deklaracje zmiany struktur NATO z funkcji „wspólnej obrony”
iku „wspólnego bezpieczeństwa”;

- e) wprowadzenie w życie programu „Partnerstwo dla pokoju”;
- f) próby konsolidowania się państw, przeciwko agresorom naruszającym międzynarodowe prawa i porozumienia;
- g) próby przeciwdziałania konfliktom zbrojnym ze strony współdziałających ze sobą państw;
- h) przestrzeganie porozumień o redukcji broni konwencjonalnych w Europie i nierozprzestrzenianiu broni jądrowej;
- i) rozwój broni nieleśnych;
- j) ograniczenie nakładów na zbrojenia;
- k) ścisła kontrola handlu bronią;
- l) zwalczanie światowego terroryzmu;
- ł) dążenie państw wysoko rozwiniętych do stabilizacji światowego systemu ekonomicznego;
- m) prowadzenie wojskowych misji pokojowych:
 - „peace making”
 - „peace keeping”
 - „peace enforcement”
 - „peace operations other than war”.

Zarówno przedstawione teorie o przyczynach wojen jak i przykładowe czynniki intensyfikujące i ograniczające rozwój konfliktów zbrojnych potwierdzają złożoność oraz zmienność rozpatrywanego problemu.

Reasumując, ocena możliwego rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w latach dziewięćdziesiątych wskazuje, że Polska musi uwzględnić potencjalne zagrożenia trzema rodzajami konfliktów zbrojnych.

Po pierwsze, **lokalnym ograniczonym konfliktem zbrojnym** głównie na tle sprzeczności narodowościowych. Konflikt taki byłby próbą militarnego rozstrzygnięcia sporów metodą faktów dokonanych, głównie przez wykonanie wydzielonymi siłami, błyskawicznej, ograniczonej co do przestrzeni akcji zbrojnej. Konflikt taki może mieć na celu aneksję części naszego terytorium. Może przynieść on powodzenie stronie atakującej jeżeli charakteryzował się będzie wysoką intensywnością działań ze szczególnym uwzględnieniem i wykorzystaniem różnorodnych działań specjalnych. W przypadku bowiem wykonywania tylko działań rajdowych lądowych lub powietrzno-

ładowych przerodzi się on w długotrwały, wyniszczający konflikt, o zmiennej intensywności działań bojowych (dywersje, potyczki przygraniczne), przynoszący straty obu stronom konfliktu.

Do tej grupy zagrożeń zaliczyć trzeba również konflikty zbrojne wewnętrzne oraz między państwami trzecimi w pobliżu naszych granic, których skutki pośrednie mogą oddziaływać na terytorium Polski.

Po drugie, Polska jako członek ONZ, OBWE, a w przyszłości NATO lub innego euroatlantyckiego systemu bezpieczeństwa, może być **uczestnikiem konfliktu jako siła wymuszająca działaniami zbrojnymi przywrócenie pokoju i likwidująca konflikty zbrojne poza swoimi granicami, nie tylko w trakcie operacji pokojowych**. Skutkiem tego, kraj nasz może stać się obiektem działań terrorystycznych.

Po trzecie, **konfliktem zbrojnym na dużą skalę (wojną)**, w obronie istnienia Polski. Konflikt taki charakteryzowałby się dużą intensywnością działań, angażowałby cały naród i jego potencjał ekonomiczny, społeczny i militarny i toczyłby się na całym terytorium kraju.

Widzimy więc, że pomimo pozytywnych kierunków rozwoju sytuacji międzynarodowej nie możemy wykluczyć wystąpienia pośrednich lub bezpośrednich form zagrożeń naszego bezpieczeństwa, wynikających nie tylko z istniejących źródeł potencjalnych zagrożeń wybuchu konfliktów zbrojnych na terenie naszego kraju i oddziaływań skutków takowych zagrożeń, mogących wystąpić w otoczeniu Polski lub konfliktów o znaczeniu globalnym pojawiających się nawet dużym oddaleniu od granic naszego kraju.

3.2. Przyczyny i symptomy zagrożeń militarnych oraz miejsce konfliktu zbrojnego w stosunkach międzynarodowych

Ogólnie możemy powiedzieć, iż u podłoża współczesnych konfliktów zbrojnych leżą nakładające się na siebie cztery główne grupy czynników: polityczne, ekonomiczne, militarne i społeczne, lecz różny jest ich współczynnik korelacji między sobą i bezpośrednia moc oddziaływania na kształtowanie się stosunków międzynarodowych.

Pojęcie „stosunki międzynarodowe” możemy definiować:

- podmiotowo - wówczas stosunki te są określane przez wyliczanie ich uczestników, z zaznaczeniem, że ich działania „przekraczają granice państwowe”. Uczestnikami są państwa, narody, organizacje międzypaństwowe oraz niesuwerenni uczestnicy transnarodowi o charakterze politycznym, ideologicznym lub gospodarczym i działające świadomie, zorganizowane grupy społeczne, zdolne do wywierania wpływu na stosunki międzynarodowe;

- podmiotowo-przedmiotowo - uznając, że stosunki międzynarodowe to stosunki społeczne wykraczające poza obszar państwa, przy czym nie określa się bliżej ani podmiotów, ani przedmiotów relacji;

- przedmiotowo - określając stosunki międzynarodowe jako proces oddziaływań przekraczających granice państw, niezależnie od tego przez kogo podejmowanych, ponieważ każdy podmiot polityki mogący działać za granicą staje się ich uczestnikiem.

Uwzględniając te trzy aspekty J. Z. Pietraś definiuje stosunki międzynarodowe jako transgraniczne interakcje podmiotów polityki w środowisku poliarchicznym⁴².

W kreowaniu wzajemnych stosunków podmiotów międzynarodowych występują dwa rodzaje związków i relacji. Pozytywne (konstruktywne), które sprzyjają budowaniu wzajemnego zaufania, oraz negatywne (destabilizujące), które rodzą nieufność i podejrzliwość. Pojawianie się czynników destabilizujących, powoduje zaostrzenie się rozbieżności, a w konsekwencji powstawanie sprzeczności, które przyczyniają się do powstawania kryzysów, generują zagrożenia. Sprzeczności między państwami mogą obejmować wszystkie płaszczyzny stosunków międzynarodowych. Źródła sprzeczności mogą być nie tylko rezultatem obiektywnych i nieuchronnych procesów rozwoju społeczeństw, lecz również skutkiem subiektywnych działań podmiotów i uczestników⁴³ stosunków międzynarodowych (rządów państw, ugrupowań czy też międzynarodowych organizacji ekonomicznych i poli-

⁴² T. Łoś-Nowak, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, WUW, Wrocław 1992, s.12. (Poliarchizm należy tutaj rozumieć jako działanie (rządy) wielu podmiotów).

⁴³ Podmiot stosunków narodowych ma charakter sprawczy, uczestnik wykonawczy.

tycznych) i wewnętrznych w państwie. Nie rozwiązywanie pojawiających się sprzeczności na podłożu politycznym, ekonomicznym (gospodarczym), społecznym lub militarnym skutkować może zagrożeniami bezpieczeństwa międzynarodowego czy też poszczególnych podmiotów i uczestników stosunków międzynarodowych (rys. 3.1⁴⁴).

Uwzględniając złożoność stosunków międzynarodowych oraz wewnętrznych, zagrożenia występować mogą na tle napięć i sprzeczności interesów w obszarze stosunków społeczno-politycznych, finansowo-gospodarczych, narodowościowo-etnicznych, religijno-kulturowych, ekologicznych i wojskowych⁴⁵, stąd też należy je rozpatrywać wielopłaszczyznowo.

Zagrożenia militarne mogą powstawać na podłożu:

- ekonomicznym;
- politycznym;
- etnicznym;
- społecznym;
- psychologicznym;
- religijnym;
- ekologicznym;
- wojskowym.

Sytuacja w każdym z tych obszarów może tak się rozwijać, iż będzie ona na tyle konfliktotwórcza, by w skrajnym przypadku doprowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego lub wojny⁴⁶.

3.2.1. Ekonomiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych

Powszechnie uznany obecnie jest fakt, iż w strukturze nowo powstającego systemu międzynarodowego czynnik militarny przenosi się na plan dalszy, wzrasta zaś niepomierne ranga zagrożeń gospodarczych. Źródłem konfliktu może stawać się narastanie międzynarodowych czy regionalnych dysproporcji rozwojowych. *Zróżnicowania ekonomiczne świata, rażące*

⁴⁴ S. Dworecki, *Aspekty militarne stosunków międzynarodowych*, AON, Warszawa 1996, s. 20.

⁴⁵ S. Dworecki, *Charakterystyka zagrożeń militarnych*, Wojsko i Wych., nr 6/94, s. 78.

⁴⁶ Zob.: S. Dworecki, T. Kesoń, J. Stępak, *Modelowe...*, op. cit.



Rys. 3.1. Elementy stosunków międzynarodowych

nierówności, skrajna wręcz nędza zderzająca się z nadmiernym bogactwem niosą ze sobą wszelkiego rodzaju napięcia i konflikty⁴⁷. Wymownym przykładem są w skali globalnej dysproporcje w rozwoju gospodarczym między bogatą Północą, a biednym Południem⁴⁸. W skali regionalnej zaś w Europie pogłębiające się różnice między Europą Zachodnią i Wschodnią. W zależności od tego w której grupie rozwoju ekonomicznego (wysoko, średnio i słabo rozwinięte) znajduje się dane państwo posiada ono własne kryzysy, cele polityczne i ekonomiczne oraz elity władzy. Różnie też będą przebiegały ewentualne konflikty wybuchające między tymi państwami.

Rozszerzająca się w świecie strefa ubóstwa prowadzi do powstań biedaków⁴⁹. Uwzględniając, że dominującymi obszarami w tym względzie są Środkowy Wschód, Afryka Północna i Środkowa na których to obszarach coraz większe wpływy ma fundamentalizm islamski i panarabizm, połączenie tych tendencji może być źródłem konfliktów zbrojnych o ponadregionalnym zasięgu.

Groźniejsze w skutkach mogą być także bunty mieszkańców regionów bogatych, którzy mogą odmawiać finansowania regionów ubogich. Współistnienie obok siebie zróżnicowanych ekonomicznie regionów prowadzi do umacniania się regionalizmów i dążeń separatystycznych⁵⁰.

Do ekonomicznych przyczyn powstawania zagrożeń należą:

- recesja gospodarcza;
- restrykcje ekonomiczne;
- embargo handlowe;
- ograniczenia kredytowo-finansowe;
- zadłużenie państwa;

⁴⁷ A. King, B. Schnaider, *Pierwsza rewolucja globalna*, Raport Rady Klubu Rzymskiego, Warszawa 1992, s. 23.

⁴⁸ Według ocen Banku Światowego ponad miliard osób na świecie, głównie w krajach Południa żyje poniżej progu absolutnej nędzy przy dochodzie mniejszym niż 370 dolarów na głowę rocznie.

⁴⁹ Np.: bunt Indian w Chiapas w Meksyku jest tego ewidentnym przykładem.

⁵⁰ Np.: północna rolnicza część Brazylii boryka się z bardzo poważnymi problemami żywnościovymi, głodują miliony chłopów, podczas gdy na południu kraju znajduje się bogaty stan Rio Grande do Sol. Mieszkańcy tego stanu uważają jednak, że dopłacając do rozwoju Północy hamują własny rozwój, coraz bardziej sprzeciwiają się rządowi centralnym.

- status materialny obywateli;
- nadmierne zróżnicowanie rozwojowe regionów (świata i krajów);
- stan budżetu państwa;
- błędy w procesach prywatyzacji i reprivatyzacji;
- wykup ziemi i obiektów przemysłowych przez obcy kapitał;
- urynkowanie usług i świadczeń socjalnych.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekonomicznej:

- wzrost kosztów utrzymania;
- wzrost bezrobocia;
- spadek produkcji;
- terroryzm ekonomiczny;
- nieuzasadnione bogacenie się części społeczeństwa;
- wzrastająca pauperyzacja społeczeństwa;
- eskalacja form protestu społecznego;
- wzrost przestępczości gospodarczej;
- ograniczenie wymiany handlowej (eksportu i importu);
- utrata praw nabytych w dobrej wierze.

Zróżnicowany rozwój gospodarczy krajów powoduje, że stosunki międzynarodowe na wszystkich płaszczyznach charakteryzują się skomplikowanym systemem zależności i powiązań między regionami, społeczeństwami, religiami, ruchami politycznymi współpracującymi lub rywalizującymi ze sobą. Sieć powiązań gospodarczych sprawia, że stosunki ekonomiczne stają się poważnym instrumentem polityki wpływającym na współczesne pojęcie bezpieczeństwa. Środki oddziaływania ekonomicznego mogą stać się skutecznym narzędziem presji, faworyzowania lub wymuszeń. Stan gospodarki bowiem każdego państwa decyduje o zdolności przeciwstawienia się wszelkim formom zagrożenia bezpieczeństwa.

Aspekt ekonomiczny ma jeszcze jedno złożone znaczenie dla pojawienia się zagrożeń militarnych. Względna siła gospodarcza państwa nie rosną i nie maleją równolegle. Wszelkie zmiany krzywej względnej siły gospodarczej państwa wyprzedzają zmiany krzywej wpływów wojskowych i terytorialnych. W świecie odbywa się nieustające balansowanie rozwoju i osłabienia gospodarczego poszczególnych państw. Nierównomierność wzrostu

gospodarczego powoduje, że niektóre państwa stają się bogatsze i zazwyczaj silniejsze militarnie. Mogą więc dążyć do zmiany sytuacji zagranicznej i swojej roli w geopolitycznym systemie międzynarodowym. Państwa słabsze w tym samym okresie zmuszone zmieniającą się sytuacją zagraniczną i wyraźną chęcią dominacji i współzawodnictwa innych państw zmuszone są do wyboru między bardziej krótkotrwałym bezpośrednim bezpieczeństwem militarnym, a długotrwałym bezpieczeństwem gospodarczym. Nie ma sprawdzonej zasady, która ułatwia podjęcie decyzji jaki wybrać kierunek działania. Jeżeli zaniedbamy zapewnienie krajowi odpowiedniego poziomu możliwości obrony militarnej, to państwo i jego siły zbrojne mogą okazać się niezdolnymi do właściwego zareagowania na próbę wykorzystania tej sytuacji przez państwo rywalizujące. Jest raczej pewnym, że państwo otoczone przez wrogich sąsiadów uzna za lepsze zapewnienie sobie bezpieczeństwa militarnego. Jeżeli jednak wydatki na zbrojenia będą zbyt duże, lub podjęte wcześniej porozumienia na rzecz zobowiązań wojskowych przewyższą możliwości budżetowe, to gospodarka tego nie wytrzyma. Dodatkowo podjęcie decyzji o formach zapewnienia bezpieczeństwa utrudnia „prawo rosnących kosztów wojny”, a więc coraz bardziej skomplikowany i droższy sprzęt. Każde państwo musi borykać się z odwiecznymi dylematami wznoszenia się i opadania tempa produkcji, z procesem wynalazków technicznych, zmieniających możliwości prowadzenia wojen, ze zmianami zachodzącymi na scenie międzynarodowej, ze spiralą zbrojeń i kosztów broni, ze zmianami w układzie sił. Nie są to zjawiska poddające się kontroli pojedynczego podmiotu (państwa, czy człowieka). Dynamika zmian gospodarczych wywiera bowiem wpływ na struktury społeczne, sytuację polityczną, siłę militarną.

Niskie zaspokajanie ekonomicznych potrzeb części społeczeństwa w zależności od rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego danego regionu i jego mieszkańców jest funkcją słabości gospodarki, niskich zarobków lub konsekwencją niedostępności części dóbr materialnych dla większości ludzi z powodu ich wysokich cen lub braku pewnych towarów na rynku. Przedłużanie się takiego stanu rzeczy na obszarze danego kraju lub części jego terytorium prowadzi do generowania silnie negatywnych, często emocjonalnych ocen sytuacji życiowych i przekształcania stanów napięć związanych z sytuacją

ekonomiczną na napięcia o charakterze politycznym wewnątrz danego państwa lub skierowanych na otoczenie geopolityczne. Zagrożenia ekonomiczne mogą występować jako akcelerator napięć, które znajdują ostateczne rozwiązania w sferze militarnej⁵¹.

Niebezpieczną cechą sytuacji ekonomicznej państw jest wpływ zysków osiąganych z handlu bronią na łagodzenie deficytu w bilansie płatniczym i stymulację rozwoju niektórych działów gospodarczych szeregu krajów. Kraje eksportujące broń odnoszą znaczące korzyści ze sprzedaży broni. Handel bronią jest konkurencyjną dziedziną, a walka o rynki zbytu odbywa się we wszystkich regionach świata. Eliminowanie z tego rynku krajów słabiej rozwiniętych pogłębia jeszcze dysproporcje pomiędzy państwami. Element ten zaczął odgrywać istotną rolę w gospodarce pod koniec lat 70. w związku z tzw. kryzysem ekonomicznym. Również obecnie motywacje ekonomiczne są podstawowym czynnikiem w światowym handlu bronią, czego najlepszym przykładem jest wielka wyprzedaż postradzieckiego (i nie tylko) uzbrojenia. Napływ nowoczesnego uzbrojenia do mało stabilnych obszarów świata najczęściej narusza wewnętrzny (regionalny) układ sił i pobudza „mini wyścig zbrojeń”. Powoduje również utrudnienia w wypracowaniu politycznego rozwiązania występujących na danym terenie napięć i sprzeczności. Jednocześnie stosunkowo łatwy dostęp do większości rodzajów uzbrojenia w znacznym stopniu przyczynia się do powstawania konfliktów zbrojnych. Potwierdza się również prawidłowość, że sprzedane uzbrojenie kierowane jest często przeciw krajom, które zaopatrują w tę broń⁵². Kontrola więc rozwoju przemysłu zbrojeniowego podobnie jak broni masowego rażenia leży w interesie całej ludzkości.

3.2.2. Społeczne i psychologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych

Poziom rozwoju gospodarczego i sytuacja ekonomiczna państwa ma ścisły związek z ze sferą psychiczną człowieka, nastrojami społecznymi i poczuciem jego bezpieczeństwa. Stabilny ekonomicznie i politycznie kraj stwa-

⁵¹ M. Perczyński, *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, PISM Warszawa 1990, s. 95.

⁵² Np.: wojna na Falklandach i w Zatoce Perskiej.

rza warunki do współistnienia kulturowego zróżnicowanego etnicznie i wyznaniowo społeczeństwa pomimo problemów które z powodu historycznego dziedzictwa mogłyby stanowić zarzewie konfliktów zbrojnych.

Umiejętne łagodzenie sytuacji spornych w tych obszarach pozwala stworzyć warunki do bezkonfliktowego rozwoju wewnętrznego i pokojowego współistnienia w społeczności międzynarodowej. Rozwój negatywnych tendencji w każdym z tych obszarów może skutkować sytuacją konfliktową, która może doprowadzić do wykorzystania przemocy zbrojnej.

Do społecznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- podział etniczny i wyznaniowy;
- antagonizmy plemienne;
- stan bezrobocia;
- stan bezpieczeństwa osobistego obywateli;
- stan przestrzegania swobód obywatelskich;
- stan bezpieczeństwa socjalnego;
- pauperyzacja społeczeństwa;
- dostępność do oświaty, nauki, kultury i wypoczynku;
- różnice statusu materialnego.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze społecznej należą:

- wzrost nacjonalizmu i rewizjonizmu etnicznego;
- narastanie żądań rewindykacyjnych;
- wzrost niezadowolenia społecznego;
- spadek poszanowania prawa;
- obniżenie się poziomu wykształcenia społeczeństwa;
- ograniczanie dostępu do świadczeń socjalnych;
- uaktywnienie się grup przestępczych;
- nasilanie się szowinizmu religijnego;
- ograniczanie praw i swobód obywatelskich;
- ograniczanie dostępu do ochrony zdrowia.

Do psychologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- poczucie zagrożenia praw i swobód obywatelskich;
- patologiczne zachowania społeczeństwa;

- apatia społeczeństwa;
- aktywność środków propagandy.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze psychologicznej należą:

- wzrost poczucia zagrożenia praw i swobód;
- wzrost nietolerancji, agresji i zachowań obronnych;
- wzrost nieufności do organów władzy;
- wzrost poczucia zagrożenia osobistego i dóbr;
- wzrost zachowań patologicznych;
- wzrost zaufania do propagandy negatywnej;
- spadek zaufania do pokojowych misji ONZ.

W znacznej części konfliktów wśród ich przyczyn społeczno-psychologicznych znajdują się problemy etniczne, kulturowe, historyczno-narodowościowe i religijne⁵³. Od najdawniejszych czasów konflikty na tle religijnym były integralną częścią historii narodów i poszczególnych krajów. Religia ma bardzo duży wpływ na kształtowanie się cech mentalnych, zachowanie się jednostek, grup społecznych, a nie rzadko całych społeczeństw. Znając zachowania społeczeństw i grup społecznych związane z rozwojem danej religii na przestrzeni dziejów i z uwarunkowaniami bieżącymi można prognozować występowanie uprzedzeń i nieporozumień religijnych, które mogą prowadzić do wybuchu konfliktu zbrojnego. Zjawiskami potęgującymi te tendencje w państwie są: chaos wewnętrzny, kryzys gospodarczy, rozchwiany system wartości moralnych, brak szacunku dla prawa (przejawy bezprawia rządzących), wzrost przestępczości zorganizowanej, korupcja itp.

Wybuchające na tle wartości religijnych konflikty zbrojne są trudne do zahamowania i zakończenia na drodze dyplomatycznej ponieważ *polityka jest sztuką osiągania kompromisu między różnymi, często nawet przeciwnymi interesami, poprzez sprowadzenie interesów na płaszczyznę gry o sumie niezerowej, gdzie każda ze stron osiąga zysk*⁵⁴.

⁵³ Do konfliktów na tle religijnym można zaliczyć występujące na terenie Afryki konflikty plemienne. W tym jednak przypadku podłoże religijne spleta się z czynnikami walki o władzę lub dążeniem do przejęcia danego terytorium. Podobne aspekty historyczno-etniczno-religijne obserwowaliśmy w konflikcie w byłej Jugosławii.

⁵⁴ T. A. Kisielewski, *Nowy konflikt globalny*, PAN-ISP, Warszawa, 1993, s. 40.

W religijnym konflikcie zbrojnym natomiast, ze względu na przyjmowanie prawd i zasad wiary jako nie podlegających dyskusji dogmatów, osiągnięcie kompromisu na drodze ustępstw może okazać się niemożliwe, a nakłonienie zwądnionych stron do wzajemnej tolerancji kłopotliwe.

Konflikty zbrojne o podłożu czysto religijnym pomiędzy wyznawcami różnych religii w Europie mają obecnie charakter incydentalny. Ma to swoje uwarunkowania historyczne związane z rozwojem chrześcijaństwa na obszarze Europy. Jedynie w toczącym się w Irlandii Północnej konflikcie pomiędzy wyznawcami religii protestanckiej a katolickiej podtekst religijny przeplata się z uwarunkowaniami historyczno-ekonomicznymi, ale na terenie kraju nie ma ograniczeń co do praktykowania dowolnie wybranej religii.

W gwałtownie zmieniającym się świecie a szczególnie w nowo powstających, szukających własnej tożsamości państwach istnieje niebezpieczeństwo tworzenia się partii politycznych i rządów opierających się na podziałach: religijnych, etnicznych, plemiennych czy też narodowościowych. Zaistnienie takiej sytuacji prowadzi do pojawienia się antagonizmów z trudną do określenia płaszczyzną porozumienia czy dialogu. Powstanie rządów autorytarnych prowadzi do ograniczeń swobód demokratycznych obywateli, wolności politycznej i osobistej.

Zasadniczo religie o światowym zasięgu mają kontemplacyjny charakter, a ich skierowanie na człowieka i jego wnętrze oraz podstawowe dogmaty wiary potępiają zachowania agresywne.

Islam („poddanie się woli Boga”) natomiast, najmłodsza z wielkich uniwersalistycznych religii dla usprawiedliwienia walki i aktów przemocy wykorzystuje pojęcie „Świętej Wojny” z niewiernymi („dżihad”). Śmierć w takiej wojnie gwarantuje jego wyznawcy wieczną szczęśliwość. *Islam jest koncepcją człowieka i państwa. Koran zawiera pojęcie wolnej woli jednostki ludzkiej, jednak koraniczne pojęcie Boga, zakłada nie tylko Jego wszechobecność, ale również permanentną ingerencję w każdą czynność człowieka, co wyklucza rolę przypadku. Stąd poczucie wątpliwości niepokoju lub winy*

*jest obce świadomości wiernych, gdyż wszelkie zdarzenia mają źródła w przeznaczeniu*⁵⁵.

Państwa, w których islam jest religią narodową, systemem nakazowym łamią podstawowe prawa człowieka⁵⁶.

Islam więc jest jedną z najbardziej fundamentalistycznych religii. Fundamentalizm religijny - *jest to dążenie do podporządkowania regułom religijnym wszystkich dziedzin życia człowieka i społeczeństwa i obwarowanie ich prawem wykonalności egzekwowanym przez instytucje państwowe*.

Ambicją fundamentalistów islamskich jest „wyzwolenie” świata i wprowadzenie porządku opartego na prawie islamskim. Wykorzystując cele religijne fundamentaliści islamscy walczą o władzę w wielu rejonach świata. Jest to zjawisko nasilające się w ostatnich latach, mogące doprowadzić do wojny bogatej Północy, z biednym radykalizowanym, pod wodzą islamistów Południem.

Głoszenie haseł potępiających politykę bogatych demokratycznych krajów, utożsamianych z przyczyną problemów świata islamskiego, oraz opieranie się islamu na biedocie i ludziach pracy nie mających nadziei na lepsze jutro, powoduje że religia ta znajduje coraz szersze rzesze zwolenników, zwłaszcza w krajach w gospodarce których prowadzonej na wzór socjalistyczny nastąpiło załamanie gospodarcze⁵⁷.

Po upadku ZSRR gwałtownie wzrosły wpływy islamu w takich państwach jak: Turkmenia, Kazachstan, Tadżykistan, Uzbekistan i Azerbejdżan. Nowo powstałe państwa azjatyckie są biedne i zacofane pod względem ekonomicznym. Rozprzestrzenianie się islamu⁵⁸ trafia na podatny grunt, a wśród

⁵⁵ Tamże s. 34.

⁵⁶ W Arabii Saudyjskiej prawo zabrania tworzenia miejsc kultu innych religii niż muzułmańskie, zabronione jest również posiadanie w domach prywatnych jakichkolwiek przedmiotów kultu i odprawianie niemuzułmańskich praktyk religijnych.

⁵⁷ Przykładem takiego państwa jest Algieria, gdzie wewnętrznemu rozpadowi, słabości struktur państwa i chaosowi gospodarczemu, islam przeciwstawia zorganizowane struktury religijne.

⁵⁸ Niektóre państwa muzułmańskie jak Iran i Arabia Saudyjska, finansują ideologiczno-propagandowe akcje zagraniczne i podejmują próbę eksportu islamskiego fundamentalizmu do Azji Środkowej i na Zakaukaziu.

podłoża toczących się konfliktów zbrojnych, znajdujemy treści religijne (konflikt ormiańsko-azerski).

Powstanie nowych państw o orientacji muzułmańskiej prowadzić może do umocnienia się krajów islamskich i przynieść nowy układ sił w świecie muzułmańskim na niekorzyść tych krajów muzułmańskich w których wolność sumienia i wyznania oraz prawa człowieka są przestrzegane, a polityka wewnętrzna i zagraniczna zgodna z Kartą Narodów Zjednoczonych i dostosowana do norm powszechnego prawa międzynarodowego. Przenikanie i umacnianie się fundamentalizmu islamskiego w państwach których powstanie było konsekwencją rozpadu ZSRR stać się może realnym zagrożeniem dla Europy i świata, szczególnie w połączeniu z proliferacją broni jądrowej jako ubocznym skutkiem podziału byłego ZSRR. Państwo muzułmańskie o ideologii islamskiego fundamentalizmu posiadające broń masowej zagłady, w ewentualnym konflikcie globalnym mogłoby posunąć się do jej użycia, bez względu na międzynarodowe konsekwencje i koszty niszczącego uderzenia odwetowego.

Aspekt religijny powstawania zagrożeń mogących prowadzić do zaistnienia konfliktu zbrojnego związany jest z całą szeroką sferą problemów kulturowych, a w tym również narodowościowych. Uwzględniając cele jakie stawiają sobie ruchy narodowościowe oraz hierarchię tych celów, klasycznymi przykładami konfliktów w których postulaty kulturowo-językowe łączą się z silnym poczuciem odrębności narodowościowej są Baskonia i Katalonia w Hiszpanii, Bretania i Korsyka we Francji, Szkocja i Walia w Wielkiej Brytanii. W konfliktach tych postulaty kulturowo-językowe i samorządowe wysuwają się na plan pierwszy. Baskonia i Korsyka są przykładami gdzie podkreślanie odrębności językowej jest wręcz podstawą buntu. Zachowywanie ze względów ekonomicznych wspólnych struktur państwowych nie pozbawione jest jednak dążeń mniejszości narodowych do samodzielności w kształtowaniu i decydowaniu o rozwoju regionów w których zamieszkują. Tradycje kulturowe grup społecznych i narodowości zamieszkujących dany region często są ściśle powiązane z religią i nacjonalizmem. Kultura ujęta w szerokim socjologicznym aspekcie jako wzory i wartości, tradycje, tożsamość wspólnot etnicznych i narodowych, może być źródłem i czynnikiem

konfliktogennym nie tylko na obszarze zamieszkiwania danej grupy kulturowej, ale również poza granicami kraju którego bezpośrednio dotyczy⁵⁹.

Konflikty kulturowe występują ze szczególnym natężeniem na obszarach tzw. pogranicza kulturowego. Obszary te są zazwyczaj bardzo twórcze i płodne kulturowo, dostarczając postaci historycznych czy intelektualistów o wyraźnie ponadnarodowym wymiarze. Jednocześnie zjawisko to stanowi źródło konfliktów na tle roszczeń danej nacji do wyłącznych praw dziedzictwa kulturowego. Tak rozpatrywane „prawo własności” rozciąga się na całe mniejszości np. Polacy na Litwie to wg Litwinów spolonizowani Litwini.

Tam gdzie nie można mniejszości zawłaszczyć i podporządkować niszczą się ją fizycznie, zaczynając od dziedzictwa kulturowego⁶⁰. Takie poczucie tożsamości narodowej przeradza się w poczucie odrębności, które prowadzi do wrogości i wzajemnej agresji.

Rozwijanie i kultywowanie osiągnięć kulturowych poszczególnych narodowości powinno iść w kierunku kształtowania patriotyzmu regionalnego (w pozytywnym znaczeniu tego słowa), służącego rozwojowi kraju w którym żyją. Jeżeli jakieś państwo kieruje się w swojej polityce nacjonalizmem i fundamentalizmem, czy też dążeniami hegemonistycznymi, a zarazem ma aspiracje bycia pełnoprawnym członkiem społeczności międzynarodowej, to oddziaływanie demokratycznych organizacji międzynarodowych powinno skłaniać te państwa do reformowania swojej polityki wewnętrznej i zewnętrznej w kierunku zgodnym z powszechnym prawem międzynarodowym. Oddziaływanie to nie może mieć znamion braku tolerancji dla różnic i odmienności kulturowych i cywilizacyjnych, a wręcz odwrotnie, powinno ukazywać korzyści płynące z szeroko rozumianej tolerancji i współistnienia

⁵⁹ Np.: problem *Szatańskich Wersełów* Salmana Rashdiego, na którego fundamentaliści islamscy wydali wyrok śmierci). Konflikt pomiędzy uczuciami religijnymi, a prawem jednostki do wyrażania własnych poglądów (wg. Deklaracji Praw Człowieka), został przeniesiony z terytorium Iranu na terytorium całego świata. W zamachach terrorystycznych giną ludzie przyczyniający się do rozpowszechnienia tej książki (wydawcy, kolporterzy, sprzedawcy).

⁶⁰ Scenariusz taki stosowano m. in. w socjalistycznej Rumunii, burząc i niszcząc infrastrukturę wsi mniejszości węgierskiej w ramach planu systematyzacji i przesiedleń. Działania takie realizowane są często w ramach reakcji na przewidywane zagrożenie własnych wartości (często zresztą urojone np. Holocaust, profanowanie cmentarzy, miejsc pamięci czy świątyń), bądź jako akcje odwetowe (np. przesiedlenie Tatarów Krymskich przez Stalina w czasie II wojny światowej).

odrębności narodowych. Nie może być również prowadzone kosztem uczuć narodowych czy też religijnych, ponieważ skutki takiego oddziaływania prawdopodobnie byłyby odwrotne do zakładanych. Postępowanie takie ma szczególne znaczenie dla współistnienia demokratycznych kultur zachodnich i mającej coraz większy wpływ na kraje afrykańskie i azjatyckie kultury muzułmańskiej. *Żaden bowiem z filarów demokracji - wolne wybory, ochrona praw mniejszości oraz przestrzeganie praw człowieka jako jednostki - nie wydaje się godzić w konstytutywne wartości jakiejkolwiek narodowej kultury pozaeuropejskiej; zagrożone mogą być jedynie fundamentalistyczne postawy*⁶¹.

3.2.3. Ekologiczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych

Rosnąca współzależność między państwami powoduje, że uwarunkowania ekonomiczne i ekologiczne stają się płaszczyznami możliwych sprzeczności, kryzysów i konfliktów międzynarodowych. Konieczność współistnienia i współdziałania w tych dziedzinach wynika ze świadomości, że wewnętrzna struktura bezpieczeństwa międzynarodowego uzależniona jest od czynników ekonomicznych.

Do ekologicznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- degradacja środowiska naturalnego;
- próby z bronią nuklearną;
- katastrofy transportów ze środkami toksycznymi;
- wwóz do kraju odpadów poprodukcyjnych;
- awarie elektrowni atomowych;
- zanieczyszczenia przemysłowe środowiska;
- stan utylizacji odpadów środków radioaktywnych;
-

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze ekologicznej należą:

- wzrost skażenia środowiska naturalnego;
- degeneracja ludzi;
- wzrost umieralności noworodków;
- wzrost zachorowań ludzi w wieku poprodukcyjnym;

⁶¹ T. A. Kisielewski, op. cit., s. 41.

- brak przemysłowych metod utylizacji odpadów;
- wzrost wskaźnika zachorowań proekologicznych;
- wzrost liczby wypadków ze środkami toksycznymi;
- wzrost zapotrzebowań na inwestycje ekologiczne;

-....

W wyniku postępu technicznego i rozwoju ekonomicznego państw doszło do zachwiania równowagi w otaczającej nas przyrodzie. W dzisiejszym świecie nie ma już regionu, kraju, kontynentu, gdzie problemy ekologicznego skażenia środowiska naturalnego nie występują. Do niedawna zakładano, że natura będzie zawsze pochłaniać i neutralizować w powietrzu, glebie, rzekach i oceanach odpadowe produkty ludzkiej działalności. Założenie to jak widać w całej rozciągłości było błędne. Z badań środowiska naturalnego wynika, że ludzkość przekroczyła graniczną wartość, poza którą wpływ ludzi na środowisko grozi jej zniszczeniem. Rozwój świadomości ekologicznej narodów w ostatnich latach, jej znaczenie i wpływ na życie jest tak duży że ukształtowała się nowa płaszczyzna powstawania konfliktów. Ze względu na wagę problemów związanych ze środowiskiem naturalnym, gospodarką światową i polityką, wyodrębniono zespół czynników ekologicznych jako ewentualne źródło konfliktów zbrojnych. Ponieważ zanieczyszczenie środowiska w znacznej mierze nie daje się utrzymać w granicach politycznych państw problemy środowiskowe stały się problemami międzynarodowymi, a wręcz globalnymi. Globalność oznacza cechę odnoszącą się do całego globu, do całej ludzkości⁶². Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego będzie więc ważną częścią współczesnego bezpieczeństwa na przełomie XX i XXI wieku.

Przyjęcie zasady, „kto truje ten płaci”, ostrzega państwa że muszą wziąć na siebie nową społeczną odpowiedzialność, zarówno wewnątrz kraju jak i w aspekcie międzynarodowym. Nie podporządkowanie się tym zasadom prowadzić może do izolacji zarówno ekonomicznej jak i politycznej, a tym samym pogłębiać różnice w rozwoju poszczególnych obszarów, co z kolei może prowadzić do wybuchu konfliktów zbrojnych na tle społecznym.

⁶² L. W. Zacher, *Globalne problemy współczesności*, UMCS, Lublin 1992, s. 8.

Jak ważne są to problemy wykazały prowadzone badania zarówno pod egidą ONZ, jak i przez poszczególne kraje. W wyniku badań ustalono, że rozwój techniki, postęp ekonomiczny, intensywny rozwój rolnictwa degradują środowisko naturalne. Praktycznie nie ma dziś w Europie kraju o niezniszczonym nieodwracalnie środowisku naturalnym. Kwaśne deszcze, zmniejszenie się powierzchni lasów, zatrucie wody i jej chroniczny niedobór, stopowienie obszarów uprawnych to problemy nie tylko wewnętrzne w państwach. Zjawiska te już wyraźnie przekroczyły granice państw, a nawet kontynentów (np. wpływ Europy na zanieczyszczenie płn. Afryki lub Arktyki). Wymagają więc zupełnie innego, nowego podejścia.

Problemy te są szczególnie widoczne w krajach rozwijających się i w Trzecim Świecie, gdzie ekosystemy jeszcze do niedawna pozwalały utrzymywać względną równowagę biologiczną.

Trudno jest znaleźć płaszczyznę porozumienia ekologicznego pomiędzy bogatą rozwiniętą Północą a rozwijającym się Południem. Interesy poszczególnych państw czy regionów nie są bowiem identyczne. Na przykład: kraje rozwinięte w imię ochrony środowiska pozbywają się tzw. „brudnych przemysłów” (górnictwo, chemiczny, stalowy), kraje biedne rozwijają te przemysły dążąc do rozwoju własnego i świata. Zagrożenia ekologiczne wynikają tutaj tylko pośrednio z uprzemysłowienia regionu, a bezpośrednio z nędzy. Kraje biedne godzą się na rozwój tych gałęzi przemysłu nie tyle dla czystego rozwoju ile dla fizycznego przetrwania. Podobne znamiona ma sprzedaż toksycznych odpadów (sprowadzanych również do Polski). Obie strony transakcji osiągają korzyści; sprzedający ekologiczne kupujący finansowe. W rzeczywistości jednak zmienia się tylko na niekorzyść kupującego „granicz ekologicznego śmietnika”⁶³. Gospodarka rabunkowa prowadzona przez międzynarodowe koncerny i własne przedsięwzięcia doprowadziła do degradacji wielu regionów świata, m.in. lasów tropikalnych, nazywanych „płucami świata”.

Wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej, w krajach rozwijających się pojawiają się roszczenia w stosunku do państw rozwiniętych o podział

⁶³ L. W. Zacher, *Globalne problemy...*, op. cit., s. 136. s. 8.

wypracowanego zysku (jedna z płaszczyzn konfliktu Północ-Południe), w celu zapobieżenia dalszej degradacji i odtworzenia środowiska naturalnego⁶⁴.

L. W. Zacher analizując Raport Komisji Palmego na przykład, ostrzega że kryzys ekologiczny i jego skutki może stać się zagrożeniem dla kolektywnego bezpieczeństwa. *Niebezpieczeństwo może powstać także w efekcie zakłóceń środowiskowych. Rośnie przekonanie, że pewne rodzaje rozwoju podminowują naturalne systemy i zagrażają rozszerzeniem się społecznego zalamania. Wzajemne oddziaływanie nędzy i ekologicznej destrukcji powoduje spiralę działań, które mogą wywołać migracje ekologicznych uchodźców, rozprzestrzeniania się pustyń i stref wylesienia oraz konfliktów na tle dostępu do wody i jej zasobów*⁶⁵. Prognostycy przewidują, że zwiększający się niedobór zasobów naturalnych (odnawialnych i nieodnawialnych) oraz degradacja środowiska naturalnego, w połączeniu z nierównomiernym ich rozmieszczeniem i z ograniczeniem dostępu do nich, może prowadzić do sytuacji kryzysowych między państwami rywalizującymi w tej sprawie, a w skrajnych przypadkach nawet do konfliktów zbrojnych. Analizując ekologiczną płaszczyznę powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych dochodzimy do wniosku że w zasadzie jest ona nierozzerwalnie związana z aspektami ekonomicznymi i politycznymi powstawania konfliktów.

Do możliwych przesłanek powstawania konfliktów wynikających z działalności antyekologicznej zaliczyć możemy:

- 1) katastrofy i awarie których miejsc nie można przewidzieć;
- 2) gospodarkę rabunkową nieprzestrzegającą reguł ekologii;
- 3) stosowanie nieekologicznych źródeł energii i technologii;
- 4) sferę działalności militarnej (stosowanie broni chemicznych i biologicznych, niszczenie środowiska na poligonach atomowych w Nevadzie, Kazachstanie, na atolu Mururoa, składowanie broni ABC i odpadów radioaktywnych);

⁶⁴ Wyrazem tego była konferencja w Rio de Janerio, gdzie państwa rozwinięte podjęły pewne zobowiązania na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

⁶⁵ *Palme Commission's Final Statement, A World at Peace-Common Security in the Twenty First Century, New Perspectives*, nr 6/1989.

5) umyślną lub nieumyślną antyekologiczną działalność człowieka:

a) zatrucie substancjami przemysłowymi rzek granicznych lub płynących przez sąsiadujące kraje;

b) budowę obiektów w strefach przygranicznych lub o oddziaływaniu transgranicznym i transkontynentalnym;

c) brak dbałości o zasoby przyrody;

d) koncepcje stosowania tzw. broni ekologicznych (wywoływanie trzęsień ziemi i anomalii pogodowych);

e) brak dbałości o odnawialne zasoby przyrody.

6) niekontrolowane migracje ekologiczne (np. ocieplenie klimatu może spowodować podniesienie się poziomu mórz i oceanów o $1,4 \div 2,2$ m, podczas gdy szacunkowe wyliczenia wykazują, że podniesienie poziomu o jeden metr spowoduje około 50 mln. uchodźców ekologicznych⁶⁶);

7) zjawisko kumulowania się skutków poszczególnych negatywnych oddziaływań, często objawiające się w sposób nieprzewidywalny lub nieoczekiwany;

8) niszczenie w czasie konfliktów zbrojnych zasobów rolniczych, obszarów leśnych, akwenów wodnych, instalacji komunalnych i przemysłowych⁶⁷.

Osobnym problemem w tej płaszczyźnie jest konieczność znalezienia ekologicznie czystych, a zarazem bezpiecznych źródeł energii. Na całym bowiem świecie istnieje groźba awarii reaktorów atomowych, lub katastrof fabryk chemicznych będących wynikiem przestarzałych technologii, czy zamachów terrorystycznych.

Formy i przyczyny agresji ekologicznej są bardzo różnorodne i mają zróżnicowany oddźwięk polityczny i ekonomiczny, dlatego też stopień konfliktowości interesów (wartości) jest tutaj duży, a bezpieczeństwo ekologiczne będące komponentem bezpieczeństwa międzynarodowego wymaga interdyscyplinarnego podejścia.

⁶⁶ L. W. Zacher, *Globalne problemy...*, op. cit., s. 144.

⁶⁷ Np. stosowanie przez Amerykanów w Wietnamie defoliantów, czy podpalenie szybów naftowych przez Irakijczyków w Kuwejcie i pompowanie ropy naftowej do Zatoki Perskiej podczas interwencji państw sprzymierzonych przeciwko irackiej aneksji Kuwejtu.

3.2.4. Polityczne przyczyny powstawania zagrożeń militarnych

Sprawy ekonomiczne, problemy ekologiczne, społeczne i kulturowe nie odbywają się bez otoczenia politycznego. Negatywny rozwój sytuacji w tych obszarach może skutkować konsekwencjami w sferze politycznej.

Polityka jako sztuka rządzenia, uwarunkowana określonymi celami i interesami, mająca za zadanie zdobycie lub utrzymanie władzy może być źródłem powstawania lub wykorzystania sytuacji konfliktowych. Układ odniesień wojskowo-politycznych w jakich znajduje się dane państwo oddziałuje na jego politykę obronną. Bez względu jednak na zawierane sojusze, położenie geograficzne czy też warunki ekonomiczne, kraje znaczną wagę przywiązują do zbrojnej obrony swoich interesów i przystosowania własnych armii do nowych realiów wojskowo-politycznych.

Do politycznych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- rozchwianie sceny politycznej;
- złe prawo oraz jego niestabilność;
- szantaż polityczny;
- dyskredytowanie władzy;
- transformacja ustrojowa;
- izolacja polityczna;
- terroryzm polityczny.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze politycznej należą:

- anarchia urzędników i spadek zaufania do organów władzy;
- spadek zaufania do organizacji międzynarodowych;
- brak społecznej akceptacji do transformacji ustrojowej;
- brak społecznego przyzwolenia do prywatyzacji;
- negatywna aktywizacja opozycji politycznej;
- wzrost nietolerancji etnicznej i wyznaniowej;
- narastanie dążeń rewindykacyjnych;
- wzrost nietolerancji politycznej;
- kryzysy rządowe i parlamentarne;
- wyalienowanie się elit politycznych;
- wzrost migracji politycznej;

- wzrost dążeń secesyjnych;
- wzrost zewnętrznej presji politycznej.

Upadek dwubiegunowego podziału świata i powstanie nowych państw, stwarza przesłanki do rozwijania się sytuacji konfliktogennych związanych ze współistnieniem państw w nowym otoczeniu geopolitycznym. Bardzo często siła militarna staje się dominującym narzędziem polityki państw.

Analizując sytuację międzynarodową możemy wyróżnić grupy zjawisk które mogą spowodować zagrożenie militarne:

- po pierwsze: sprzeczności między dążeniami krajów wchodzących w skład b. Układu Warszawskiego i Rosji w kwestiach przynależności tych państw do zachodnich organizacji bezpieczeństwa, przynależności do NATO lub innych nowych struktur bezpieczeństwa w których Rosja nie będzie odgrywała decydującej roli. Państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR (byłymi republikami radzieckimi) w kwestiach stacjonowania wojsk rosyjskich, przemysłu zbrojeniowego, podziału uzbrojenia, (kwestie sporne pomiędzy Rosją a Ukrainą) czy też otwierania się tych krajów na Zachód;

- po drugie: próby odbudowywania „strefy wpływów” przez mocarstwową Rosję; rosnąca fala aktywności muzułmanów na świecie, a w szczególności rozszerzanie się ideologii fundamentalizmu islamskiego w byłych azjatyckich republikach radzieckich, oraz jej wpływ na politykę tych państw.

W ciągu ostatnich pięciu lat na terenie b. ZSRR odnotowano 24 konflikty zbrojne i aż 74 incydenty z wykorzystaniem sił zbrojnych lub organizacji paramilitarnych⁶⁸.

Dla nowo formujących się państwowości system polityczny jakim jest demokracja, jest bardzo trudny do wprowadzenia, zwłaszcza w początkowym okresie, gdy prawna ochrona mniejszości, a nawet samo prawo i struktury władzy jeszcze nie są ustabilizowane zarówno fizycznie jak i ustawowo [konstytucyjnie]. Upadek dotychczasowych totalitarnych systemów sprawowania władzy spowodował, że część grup etnicznych czy społeczności straciła poczucie bezpieczeństwa, gdyż przestały funkcjonować dotychczasowe

⁶⁸ B. Zając, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno wojskowych*, Myśl Wojskowa, nr 2[571] 1994r, s. 155.

normy obyczajowe i prawne z jednoczesnym wprowadzeniem zasad konkurencyjności wszelkich dziedzin życia z gospodarczą na czele.

Następuje dezintegracja życia społecznego, politycznego i zawodowego. Jednym z symptomów tak kształtującej się sytuacji jest wzrost popularności ugrupowań prawicowego ekstremizmu⁶⁹.

Istotną rolę w dziedzinie polityki mają do spełnienia demokracje już ukształtowane np. z terenu Europy Zachodniej. Systemy te powinny wspomóc młode państwa demokratyczne w bardzo trudnym i uciążliwym transformowaniu swoich systemów politycznych. Pomoc w tej dziedzinie pozwoli zapobiec upadkom młodych demokracji i nawrotu do totalitarnych form rządzenia oraz ewentualnego podziału świata na przeciwstawne strefy wpływów tzw. „nowej Jałty”. Jednocześnie można zauważyć w Europie pewien renesans monarchii jako czynnika jednoczącego kraj i wszystkich jego obywateli⁷⁰.

W kształtowaniu polityki wpływ na sytuacje kryzysowe ma właściwe wykorzystanie mediów. Zwłaszcza obecnie, gdy na skutek postępu technicznego świat skurczył się do rozmiarów tzw. globalnej wioski. Poprawne i obiektywne, a nie manipulacyjne pokazywanie faktów historycznych i bieżących, sprzyjać powinno stabilizacji i wyciszeniu zaistniałych sprzeczności.

Stosunki polityczne w Europie ulegają dynamicznemu rozwojowi. Zmiana polityki byłego ZSRR a następnie jego rozpad przyniosły zarówno efekty jak i nowe wyzwania w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa międzynarodowego. Efektem tej polityki jest m.in., redukcja konwencjonalnych sił zbrojnych w Europie oraz wycofanie wojsk radzieckich z państw Europy Wschodniej. Zastosowanie w praktyce zasad nowego myślenia politycznego doprowadziło do nadania doktrynom wojskowym ściśle obronnego charakteru. Przekreślanie tzw. doktryny Breżniewa, a zarazem uznanie prawa wszystkich państw do swobodnego wyboru systemu społeczno-politycznego nie stało się automatycznie rezygnacją z mocarstwowych dążeń Rosji jako suk-

⁶⁹ Np.: we Francji, Włoszech renesans ugrupowań politycznych głoszących ideologię faszystowską i nacjonalizmu - partia Żylinowskiego w Rosji.

⁷⁰ W Hiszpanii po wprowadzeniu tego systemu rządów nastąpiła stabilizacja łącznie ze zmniejszaniem się napięć w Baskonii i Katalonii. Również monarchia belgijska jest ogniwem łączącym i czynnikiem arbitralnym pomiędzy Walonami, a Flamandami.

cesorki b. ZSRR⁷¹. Proces osiągnięcia suwerenności przez państwa byłego Układu Warszawskiego oraz kraje bałtyckie postrzegany jest przez niektórych polityków i wojskowych w Rosji jako ograniczenie rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej i możliwości wojenno-politycznego manewrowania⁷².

W związku z powyższym jest rzeczą nader istotną, aby budowanie nowego systemu bezpieczeństwa w Europie odpowiadało potrzebom praktycznej rzeczywistości, a wspólnym mianownikiem takich dążeń było niedopuszczenie do sytuacji, w której antagonistyczne sprzeczności prowadziły do wybuchu konfliktu zbrojnego. Bezpieczeństwo Europy nie jest i nie może być izolowane od problemów bezpieczeństwa globalnego. Poszukiwania skutecznego systemu bezpieczeństwa w skali globalnej i regionalnej zmierza do zastąpienia koncepcji opartej na wzajemnym odstraszeniu - zaangażowaniem, na rzecz wspólnego przetrwania, którego wyrazem jest we współczesnych warunkach koncepcja „Wspólnego bezpieczeństwa”⁷³.

Podstawowe znaczenie dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w Europie i w świecie ma respektowanie granic i prawo narodów do samostanowienia. Akt końcowy KBWE (Helsinki z 1 sierpnia 1975 r.) wyklucza możliwość zmiany granic przez czynniki zewnętrzne i potwierdza prawo do dysponowania przez państwo własnym terytorium. *Uznanie bowiem zasady nienaruszalności granic jest probierzem tego, czy polityka rzeczywiście służy pokojowi*⁷⁴.

3.2.5. Wojskowe przyczyny powstawania zagrożeń militarnych

Wszystkie omawiane do tej pory aspekty zagrożeń (ekonomiczne, ekologiczne, społeczno-psychologiczne, polityczne) i mają wpływ na występowanie militarnych i militarno-terrorystycznych zagrożeń powstawania konfliktów zbrojnych.

⁷¹ A. D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM Warszawa 1990, s. 197.

⁷² W. W. Czuban, *Rosja w systemie współczesnych stosunków polityczno-wojskowych*, *Wojennaja Myśl* nr 4/93, Moskwa 1993 r.

⁷³ A. D. Rotfeld, op. cit., s. 30.

⁷⁴ Tamże s. 52.

Do wojskowych przyczyn powstawania zagrożeń militarnych należą:

- stan produkcji zbrojeniowej;
- wielkość potencjału obronnego państwa;
- charakter doktryny wojennej;
- dyslokacja jednostek wojskowych;
- struktura organizacyjna sił zbrojnych;
- stan budżetu ministerstwa obrony;
- charakter szkolenia wojsk;
- wydatki zbrojeniowe sąsiadów;
- wyposażenie techniczne wojsk.

Do symptomów powstawania zagrożeń w sferze wojskowej należą:

- podwyższanie stanów gotowości bojowej wojsk;
- nasilanie uzbrojenia wojsk w nowoczesną technikę;
- wzrost wydatków na zbrojenie wojsk;
- nasienie ćwiczeń z wojskami;
- nasilająca się intensywność propagandy;
- nasilenie się działalności szpiegowskiej;
- demonstracja siły militarnej;
- zmiana dyslokacji wojsk do strefy przygranicznej;
- zwiększanie gromadzonych zasobów zasileniowych;
- ewolucja doktryny wojennej;
- manewry wojsk w strefie przygranicznej;
- wzmożona penetracja w strefie przygranicznej;
- jawne wyrażanie woli użycia SZ w sporach międzynarodowych;
- szantaż militarny.

Obawy przed wojną nuklearną między mocarstwami wraz z zakończeniem zimnej wojny zmalały, ale możliwość użycia broni chemicznych, biologicznych i jądrowych w konfliktach lokalnych jest w dalszym ciągu nie zażegnana. Szczegółnej uwagi wymagają więc deklaracje zamiarów nie tylko obecnych potęg nuklearnych, ale także krajów posiadających ukrytą zdolność

wyprodukowania broni jądrowej⁷⁵. Konieczność więc przestrzegania traktatu o nierozprzestrzenianiu tej broni oraz kontrola przez Międzynarodową Agencję Atomistyki instalacji nuklearnych w krajach, które dążą do posiadania takiej broni staje się jednym z priorytetowych zadań polityki.

Ilość sił zbrojnych, ich pułap, szczególnie na kontynencie europejskim zostały ściśle określone w czasie spotkania na szczycie przywódców państw w Paryżu (16 krajów NATO i 6 z Układu Warszawskiego) w listopadzie 1990 roku i przyjęte pod nazwą „Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie” (CFE-1). Z ilościowych i ilościowo-jakościowych porównań sił zbrojnych (naszych i naszych sąsiadów) wynika, że zarówno obecnie jak i w przyszłości (10-15) lat pod względem militarnym ustępować będziemy zarówno Rosji, Niemcom jak i Ukrainie, nie mówiąc już o połączonych siłach zbrojnych Wspólnoty Niepodległych Państw. Jednocześnie w miarę realizacji postanowień CFE-1 przewaga sąsiadów zarówno w stanie osobowym jak i w utęchniczeniu zwiększy się na niekorzyść Polski.

Stosunkowo realnym zagrożeniem militarnym dla Europy Środkowej (w tym Polski) i Północnej (Skandynawia i państwa bałtyckie) jest militaryzacja Obwodu Kalingradzkiego. Pomimo dążenia władz Rosji do minimalizowania tego problemu na arenie międzynarodowej w Obwodzie nastąpiło poważne wzmocnienie potencjału militarnego, przez rozmieszczanie na jego terenie wojsk wycofywanych z państw byłego Układu Warszawskiego, oraz rozbudowę infrastruktury wojskowej. Wysoka koncentracja wojsk rosyjskich - stan liczebny szacuje się na nie mniej niż 200 000 żołnierzy - nie może nie budzić obaw państw basenu Morza Bałtyckiego. Dyslokacja tak dużej liczby wojsk czyni z regionu Królewca „ekstremalnie odseparowaną kolonię mili-

⁷⁵ Na tym tle właśnie dochodzi do poważnego zaostrzenia sytuacji polityczno-militarnej między państwami koreańskimi. Niekontrolowany rozwój północnokoreańskiego programu atomowego może się stać potencjalnym zagrożeniem bezpieczeństwa nie tylko tego azjatyckiego regionu świata. Ewentualne koreańskie powodzenie w realizacji swojego programu stanowić może poważny bodziec dla kontynuowania prac nad produkcją broni masowego rażenia przez Libię i Irak. Prace nad bronią masowego rażenia w tych krajach zostały częściowo powstrzymane w wyniku akcji wojskowych państw trzecich:

- 7.06.1981 - Izrael zbombardował centrum badań jądrowych w Iraku (reaktor w Osirak);

- 14-15.04.1986 - naloty lotnictwa USA na obiekty wojskowe w Libii.

tarną". Utrzymanie lub dalsze zwiększanie stanu liczebnego sił zbrojnych w tej części Europy zakłada pokojową współpracę z państwami bałtyckimi i krajami Europy Środkowej.

Proces zmian politycznych w b. ZSRR powoduje szereg zagrożeń militarnych które mogą zmaterializować się w najbliższym czasie. Powiązanie aspektów politycznych ze strategiczno-militarnymi w problematyce powstawania konfliktów jest nierozłączne. Ściśle powiązane z tłem narodowościowym jest zagrożenie militarne wynikające z istnienia, szczególnie w b. ZSRR, dużych liczebnie sił zbrojnych, które będąc w trudnej sytuacji bytowej wynikającej z ograniczeń budżetowych przeznaczonych na ich utrzymanie ulegają wpływom skrajnych nacjonalistów i mogą być użyte do działań zbrojnych. Ewidentnym przykładem jest XIV Armia, która czynnie uczestniczyła w walkach w Naddniestrzu, przy czym żadne ośrodki władzy nie przyznawały się do wydania poleceń użycia regularnych oddziałów. Podobne przypadki występowały na terenie b. Jugosławii, gdzie część oddziałów serbskich prowadziła walki na terenach gdzie stanowili większość etniczną wbrew „oficjalnym” rozkazom⁷⁶, a podpisywane rozejmy nie były przestrzegane.

Rozpad ZSRR i Układu Warszawskiego oraz transformacja ustrojowa w Europie Wschodniej spowodowały konieczność dokonania zasadniczej zmiany założeń polityki obronnej (i doktryn wojennych) nowo powstających suwerennych państw. Również po stronie Zachodniej następuje daleko idąca transformacja. Kraje jak Niemcy, Francja, Stany Zjednoczone dążą do wypracowania nowej formy NATO. Założenia polityczno-wojskowe funkcjonowania paktu zmierzają do przejścia od „Wspólnej Obrony” (Collective Defence) do „Wspólnego Bezpieczeństwa” (Collective Security). Zmiana ta umożliwiła Polsce i innym krajom „Nowej Europy” ubieganie się o pełne członkostwo w zreformowanym Pakcie Północnoatlantyckim. Członkostwo w pakcie ma zapewnić Polsce wyjście z tzw. szarej strefy bezpieczeństwa, która powstała po rozwiązaniu Układu Warszawskiego i ułatwić nam zapewnienie sobie i utrwalenie w regionie bezpieczeństwa militarnego.

⁷⁶ B. Zieliński, *Krwawe Puzzle*, Wprost Nr 7, z dn 13.02.94r.

Zmieniają się również koncepcje prowadzenia wojen głoszone przez państwa o ambicjach mocarstwowych, a trudne do zastosowania ze względu na potencjał ekonomiczny przez kraje małe i średnie. Modyfikowana od końca lat siedemdziesiątych koncepcja „wielkich wojen narodowych” zmierza w kierunku koncepcji „bitwy lądowo-powietrznej” i „aktywnej obrony”, szczególnie uporczywej w rejonach przygranicznych. Należy podkreślić szczególnie wysoki w tej koncepcji stopień determinacji i twardości obrony granic, zmierzający do uświadomienia potencjalnemu przeciwnikowi już w pierwszym etapie agresji, że cena polityczna i ekonomiczna wtargnięcia na terytorium atakowanego państwa jest zbyt wysoka, a dalsze prowadzenie wojny nie rokuje osiągnięcia spodziewanych zysków. Nie nadążenie za tymi zmianami przez siły zbrojne państw znajdujących się w tzw. „szarej strefie” bezpieczeństwa międzynarodowego stanowić może ich główne zagrożenie militarne.

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń militarno-nacjonalistycznych jest terroryzm. Ataki ze strony nihilistycznych i nacjonalistycznych ruchów terrorystycznych stają się coraz częstszym zjawiskiem. Hasła odrodzenia rodzimej kultury, walki ze wszystkim co obce, stają się ujęciem dla pocucia krzywdy, rozpacz i beznadziei.

Pojęcie terroryzmu podobnie jak wiele pojęć z dziedziny bezpieczeństwa państwa nie posiada jednej uznawanej przez wszystkich definicji. Według Andrzeja Bernarda jednego z polskich badaczy tego problemu pojęciu terroryzmu można „przyporządkować każdą akcję zbrojną bądź każdy akt agresywnego buntu i sprzeciwu. Każdą zdecydowaną prowadzoną przy użyciu siły walkę polityczną, walkę z władzą lub o władzę”. Zjawiska terroryzmu nie należy utożsamiać z zabójstwami politycznymi, które są tylko jednym z elementów taktyki terroryzmu, a nie jego celem. Cel bowiem decyduje o uznaniu działań za terroryzm, a przeprowadzanie poszczególnych operacji ma zastraszyć daną grupę społeczną, społeczeństwo czy też przedstawicieli rządu i spowodować określony skutek społeczno-polityczny. Bezpośrednia, konkretna ofiara zamachu nie jest celem terrorystów, ale skutek jaki ten czyn wyrwie na działanie i postawy szerszego podmiotu przeciwko któremu był on wymierzony. Zasadę takiego postępowania możemy przedstawić jako

współistnienie trzech elementów (terrorysta, ofiara cel) i zachodzących między nimi relacjami. Polscy badacze problemu (Andrzej Bernard, Albert Pawłowski...) uważają, że terror dotyczy **przemocy państwowej (silnych wobec słabych)**, a terroryzm dotyczy **przemocy antypaństwowej (słabszych wobec silniejszych)**. Terroryści tylko w konfliktach etniczno-narodowościowo-religijnych mogą zyskać akceptację szerszego grona ludzi utożsamiających się z wyznaczonymi przez nich celami⁷⁷.

Jednym z najbardziej sprzyjających powstawaniu zagrożeń militarnych jest terroryzm polityczny rozumiany jako postać walki politycznej prowadzonej przez określone siły, mającej na celu zdobycie lub utrzymanie władzy.

Uwzględniając systematykę przyjętą w podziale zjawiska terroryzmu politycznego przez Schmidta i de Graafa możemy wyróżnić:

- terroryzm powstańczy - jako główny rodzaj terroryzmu politycznego w którym występują trzy jego odmiany: terroryzm społeczno-rewolucyjny, terroryzm separatystyczny i terroryzm niepodległościowy;

- terroryzm represyjny - rozumiany jako akty gwałtu tajnych organizacji, w celu wymuszenia określonych zachowań⁷⁸;

- terroryzm reżimowy - rozumiany jako represje władzy wobec opozycji.

Podział ten jakkolwiek nie wyczerpujący znamion problemu pozwala zwrócić uwagę na szczególne właściwości terroryzmu jako jednego z najbardziej konfliktogennych czynników społeczno-politycznych, przyczyniającego się do wybuchu konfliktów zbrojnych. Przykładem może być tutaj bliskowschodni terroryzm antyimperialistyczny którego narodzin należy doszukiwać się w terroryzmie palestyńskim i palestyńskiej intifadzie.

Omawiając wpływ zjawiska terroryzmu i związanej z nim przemocy na powstawanie zagrożeń militarnych nie można pominąć nowego tworu jakim są „grupy szturmowe” organizacji o zabarwieniu nacjonalistycznym, neofaszystowskim, czy też młodzieżowych grup np: skinhedów. Są to bojówki

⁷⁷ Znaczące poparcie dla swoich działań wśród społeczności lokalnych posiadają Irlandczycy z IRA, Baskowie z ETA, Sikhowie z grup terrorystycznych w Pendżabie, fundamentaliści z Muzułmańskiego Frontu Ocalenia (FIS) w Algierii).

⁷⁸ Np.: terroryzm Szwadronów Śmierci, czy też organizacji rasistowskich typu Ku-Klux - Klan.

zazwyczaj o orientacji prawicowo-radykalnej z dużą domieszką nacjonalizmu. Motywację ich działań tworzył rasizm, etnocentryzm, wrogość do obco-krajowców, heterofobia⁷⁹.

Z przedstawionych przyczyn powstawania zagrożeń i konfliktów zbrojnych wynika, że niekorzystny rozwój sytuacji na płaszczyźnie pozamilitarnej prowadzi zazwyczaj do powstawania realnego zagrożenia militarnego, a nawet konfliktu zbrojnego. Będzie to miało miejsce, wówczas, gdy jedna ze stron zdecyduje się realizować swój „konfliktowy” cel na drodze przemocy zbrojnej. Przedstawiony wariant podziału przyczyn powstawania zagrożeń militarnych i ich ewentualnych symptomów z pewnością nie jest ostateczny i wyczerpujący wynika on jednak z przeprowadzonej analizy przyczyn (G) powstawania współczesnych konfliktów zbrojnych i rozwoju sytuacji polityczno-militarnej, stosunków wewnętrznych i międzynarodowych w okresie przechodzenia od sprzeczności interesów do konfliktu zbrojnego.

Sprzeczności interesów i celów i dążeń mogą pojawiać się w wielu dziedzinach stosunków wewnętrznych i międzynarodowych. Zdolność interpretowania symptomów pojawiających się zagrożeń oraz podjęcie stosownych działań zapobiegawczych (negocjacje, rokowania, misje dyplomatyczne, misje specjalne,...) może być skutecznym narzędziem przeciwdziałania im. Brak reakcji, nie podjęcie działań eliminujących przyczyny zagrożeń zarówno w sferze pozamilitarnej jak i militarnej może doprowadzić do wystąpienia realnego zagrożenia militarnego.

Zagrożenia militarne ze względu na parametr czasu wystąpienia możemy podzielić na⁸⁰:

- hipotetyczne;
- potencjalne;
- realne.

Zagrożenia militarne mogą przybierać różne formy. Najczęściej wymieniane w literaturze przedmiotu badań formy zagrożeń to:

⁷⁹ Przykładem są zajścia w Niemczech, gdzie rozruchy były reakcją na trudności gospodarcze po zjednoczeniu kraju.

⁸⁰ S. Dworecki, *Od konfliktu...*, op. cit., s. 69.

- przewrót wojskowy;
- szantaż militarny;
- akcje zbrojne (zapobiegawcze lub odwetowe);
- prowokacja militarna;
- ograniczone użycie środków przemocy zbrojnej;
- blokada militarna;
- zbrojne starcia graniczne;
- incydenty graniczne;
- napaść zbrojna grup nieformalnych;
- militarny konflikt w strefie przygranicznej;
- konflikt lokalny na terenie państwa sąsiedniego;
- konflikt między państwami bezpośredniego otoczenia.

Wystąpienie każdej z tych form zagrożeń świadczy o tym, że strony nie potrafiły, drogą dyplomatyczną lub negocjacji politycznych, doprowadzić do pokojowego zawarcia ugody (porozumienia). Stan taki może wywołać określone skutki, aż do konfliktu zbrojnego włącznie.

O miejscu i roli konfliktów zbrojnych w stosunkach międzynarodowych może świadczyć fakt, że w ciągu 3600 lat cywilizacji ludzkiej naliczono ponad 14 800 konfliktów zbrojnych (z tego ponad 375 tylko w ostatnim półwieczu), które pochłonęły ponad 3,6 mld istnień ludzkich i spowodowały olbrzymie straty materialne⁸¹.

Karta NZ w art. 2 ust. 4 zobowiązuje członków do powstrzymywania się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregoś państwa (o czym była mowa wcześniej). Jednocześnie w Deklaracji zasad prawa międzynarodowego uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne w 1970 r. wyjaśniono, że działanie wbrew zasadzie zabraniającej użycia siły stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego, a wojna agresywna jest

⁸¹ Por. E. Halizak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe - geneza, struktura, funkcjonowanie*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 135.

zbrodnią przeciwko pokojowi⁸². Uznając ścisły związek między pokojem i bezpieczeństwem w Europie i w świecie państwa uczestniczące w KBWE przyjęły dokument „Deklarację zasad rządzących stosunkami między państwami uczestniczącymi” w której zobowiązały się do przestrzegania 10 zasad⁸³:

1) Suwerenna równość, poszanowanie praw nieodłącznych od suwerenności;

2) Powstrzymywanie się od groźby użycia siły lub użycia siły;

3) Nienaruszalność granic;

4) Integralność terytorialna państw;

5) Pokojowe załatwianie sporów;

6) Nieingerencja w sprawy wewnętrzne;

7) Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności łącznie z wolnością myśli, sumienia, religii i przekonań;

8) Równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia;

9) Współpraca między państwami;

10) Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego.

Rozszerzenie Deklaracji ONZ przez Zasady KBWE ma spełniać funkcje prewencyjne i zapobiegać powstawaniu konfliktów w związku z kwestionowaniem granic oraz respektować prawa człowieka. W świetle powyższego, biorąc jeszcze pod uwagę, że prawie wszystkie państwa świata należą do

⁸² Deklaracja prawa międzynarodowego podjęta na XXV sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ obejmuje 7 zasad: 1) Państwa powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa albo w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami ONZ; 2) Państwa będą rozstrzygać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób aby nie dopuścić do zagrożenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz sprawiedliwości; 3) Państwa nie będą uciekały się do ingerencji w sprawy należące do kompetencji wewnętrznej któregośkolwiek państwa, zgodnie z Kartą NZ; 4) Obowiązek współpracy między państwami, zgodnie z Kartą NZ; 5) Zasada równouprawnienia i samostanowienia narodów; 6) Zasada suwerennej równości państw; 7) Państwa będą wykonywać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez siebie, zgodnie z Kartą NZ.

⁸³ Zasady te są dostosowaniem norm prawnych i politycznych do warunków europejskich i opierają się na Deklaracji prawa międzynarodowego przyjętej na XXV sesji ZG ONZ.

ONZ, znamienne jest, że tylko od 1946r. toczyło się ponad 375 konfliktów zbrojnych, z których żaden nie był formalnie wypowiedzianą wojną⁸⁴.

Europa (poza wojną domową w Grecji i Irlandii, walkami na Cyprze i działaniami Basków dążących do autonomii) mogła do 1991r. (wybuch wojny w byłej Jugosławii) cieszyć się pokojem⁸⁵. W tym czasie w Ameryce Środkowej i Południowej w walkę zaangażowane były: Kolumbia, Salwador, Gwatemala, Nikaragua i Peru; w Afryce działania wojenne obejmowały: Angolę, Czad, Etiopię, Liberię, Marok, Saharę Zachodnią, Mozambik, Somalię, Rwandę, RPA, Sudan i Ugandę; w Azji Południowej⁸⁶ konflikty zbrojne toczyły się m.in. na terytoriach: Chin, Afganistanu, Bangladeszu, Indii, Pakistanu, Myanmaru i Sri Lanki; na Dalekim Wschodzie strefą walk objęte były: Wietnam, Korea, Kambodża, Indonezja, Laos i Filipiny; na Bliskim Wschodzie zaś w konflikt uwikłane były: Irak, Iran, Izrael, Liban i Turcja.

Pomimo, że konflikty te nie groziły bezpośrednio wybuchem wojny światowej, sprzyjały jednak wyścigowi zbrojeń, wywołując w niektórych przypadkach groźbę użycia broni masowego rażenia. Nade wszystko są to wojny okrutne, mordercze i niszczące dla uczestniczących w nich narodów. Wystarczy przypomnieć, że w wojnie koreańskiej (1950-1953) zginęło około 1,9 mln osób, w Wietnamie zginęło prawdopodobnie około 4 mln ludzi, a w Afganistanie ponad 1 mln, podobnie jak w wojnie Indii z Pakistanem (1947 r.); Iran stracił w wojnie z Irakiem blisko 0,9 mln ludzi. Należy przy tym zaznaczyć, że nastąpił znaczny przyrost ofiar wśród ludności cywilnej. O ile w wojnie koreańskiej stanowili oni 60 % ogólnej liczby zabitych, to w wojnie wietnamskiej liczba ta wzrosła do 70%. Z kolei w Nigerii podczas wojny domowej (1967-1970) zmarło śmiercią głodową 2 mln ludzi (w prowincji Biafra), w wojnie plemiennej w Rwandzie wymordowano ok. 1 mln. członków plemion Tutsi i Hutu.

⁸⁴ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne na świecie*, AON, Warszawa 1995.

⁸⁵ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie*, Wyd. WLiOP, Warszawa 1996.

⁸⁶ S. Dworecki, T. Kęsoń, *Konflikty zbrojne w Azji*, ATKA, Warszawa 1996.

Tak więc konflikty zbrojne są najtragiczniejszą formą realizacji interesów w stosunkach międzynarodowych. Obserwując to co się dzieje w Czeczenii i co miało miejsce w byłej Jugosławii należy dążyć do budowania podstaw do pokojowego rozstrzygania spornych problemów w stosunkach międzynarodowych.

Wzrost liczby konfliktów toczących się w świecie nie pozostaje bez pośredniego lub bezpośredniego wpływu na nasze bezpieczeństwo.

W świetle powyższego można stwierdzić, iż współcześnie najważniejszym i najdonioślejszym zadaniem stojącym przed nami, przed całą ludzkością, jest zapewnienie sobie bezpiecznego bytu i rozwoju, suwerennego traktowania państwa w stosunkach międzynarodowych, zagwarantowania nienaruszalności granic i integralności terytorialnej. Warunkiem koniecznym do tego jest zapobieganie wszelkiego rodzaju zagrożeniom⁸⁷, w tym i zagrożeniom militarnym, które mogą doprowadzić do kryzysu wewnętrznego, między państwowego lub międzynarodowego, a nawet do konfliktu zbrojnego.

3.3. Fazy rozwoju stosunków międzynarodowych

Przeprowadzona analiza współczesnych konfliktów zbrojnych, sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski oraz charakter ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa, prowadzi do wniosku, że to lokalne konflikty zbrojne o małej lub średniej intensywności, a nie wojny będą prawdopodobnie podstawową formą realizacji celów politycznych i ekonomicznych w postępowaniu państw, narodów czy grup etnicznych w geopolitycznym otoczeniu Polski. Jednocześnie uwzględniając czynnik prawdopodobieństwa urzeczywistnienia się któregoś z zagrożeń oraz możliwości przeciwdziałania, dochodzimy do przekonania, że w Europie w tym również w Polsce, w ciągu najbliższych lat raczej nie ma możliwości wybuchu wojny o dużej intensywności, zbliżonej charakterem do dotychczasowych wojen między państwami, koalicjami czy blokami wojskowymi. Zważywszy jednak

⁸⁷ Zob.: S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 10-32.

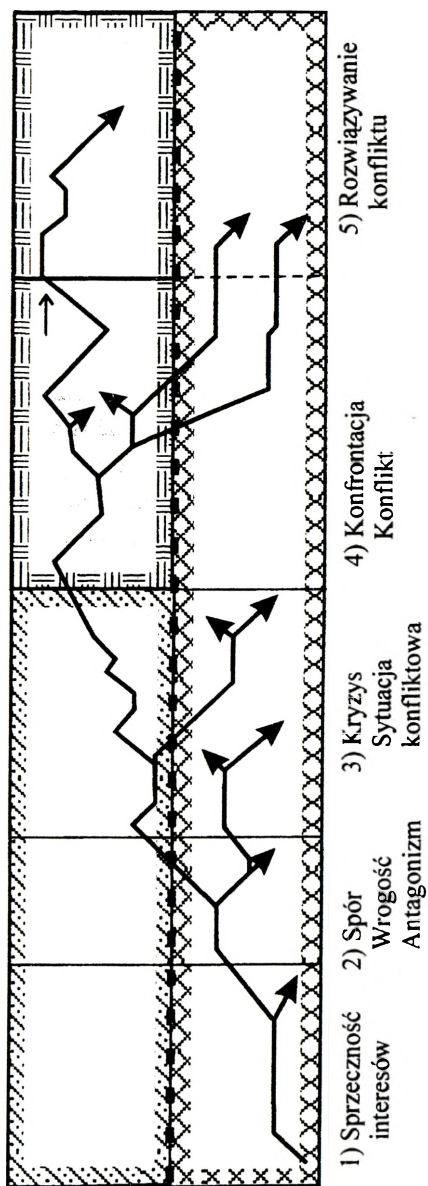
na skalę, charakter oraz szanse urzeczywistnienia się zagrożeń, należy zrobić wszystko abyśmy byli w stanie się im przeciwstawić.

Przemiany polityczne w Europie i w świecie, w zasadzie nieodwracalne w swoim zasadniczym kierunku oraz dążenie państw byłego bloku wschodniego do integracji z państwami Unii Europejskiej i wejścia do NATO, gwarantują brak możliwości powrotu Polski do strefy wpływów mocarstwowej Rosji i odtworzenie dwubiegunowego podziału świata. Sytuacja taka stawia więc przed siłami zbrojnymi nowe zadania. Warunkiem „sine qua non” jest rozpoznawanie, określenie przyczyn i podłoża powstawania zagrożeń militarnych i konfliktów zbrojnych, oraz wypracowanie skutecznych strategii działania, w celu ich eliminowania. Toczące się obecnie na świecie konflikty zbrojne nie posiadają tylko jednej bezpośredniej przyczyny. Współlistnienie wielu nakładających się na siebie czynników konfliktotwórczych doprowadziło do odrzucenia przez walczące strony pokojowego sposobu rozwiązywania problemów i wejście na drogę rozwiązań siłowych.

Zbieżne interesy i cele państw wspomagają się wzajemnie i tworzą podstawy i warunki partnerskich stosunków. Rozbieżne interesy i cele państw rodzą sprzeczności, napięcia i konflikty. Jednym z celów jest zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego i integralności terytorialnej kraju oraz neutralizowanie sprzeczności, aby nie przekształciły się one w konflikt. W przypadku gdy w działalności stron dominują cele ekspansjonistyczne (wzajemnie wykluczające się) i krzyżujące się następuje ich nawarstwianie się i przechodzenie przez kolejne fazy zmienności.

Typowe fazy rozwoju stosunków międzynarodowych prowadzących do konfliktu zbrojnego przedstawia rysunek 3.2.

W stanie wyjściowym przeciwieństwa i różnice między stronami z reguły znajdują się we względnej równowadze stąd też generowane przez nie napięcia nie wpływają w zasadniczy sposób na rozwój sytuacji. Nieskuteczne przeciwdziałanie, lub całkowity jego brak powodują pod wpływem bodźców zewnętrznych lub wewnętrznych zaostrzanie się sprzeczności, co w konsekwencji prowadzi do zademonstrowania ich w dowolnej postaci drugiej stronie, i do powstania sporu. Spór oznacza brak zgodności poglądów na temat faktycznych interesów i sposobów ich realizacji. Na tym etapie zaostrzania



Granica stanu
zagrożenia

Próg wojny

Obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych

Obszar negocjacji

Obszar rozwiązań siłowych

ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА» МОСКВА

się sprzeczności strony, wzmagają wszelkie formy wrogiej propagandy, naciski polityczne, prowadzą mobilizację opinii publicznej (również w państwach trzecich zaangażowanych w spór) na rzecz poparcia działań własnych. Może również dojść do prób poszukiwania poparcia na arenie międzynarodowej (próby umiędzynarodowienia sporu). W tej fazie sporu funkcjonują jeszcze bezpośrednie kanały porozumiewania się stron między sobą i w każdej chwili poprzez ustępstwa bądź też wypracowany kompromis można rozładować napiętą sytuację.

Podstawowym narzędziem stosowanym do kreowania wzajemnych relacji są negocjacje, rokowania polityczne i dyplomatyczne misje specjalne. W przypadku powodzenia wypracowanego rozwiązania, strony poprzez dalsze dwu lub wielostronne rokowania, mogą całkowicie zlikwidować istniejące sprzeczności między nimi. Nie wypracowanie kompromisu prowadzi do powstania antagonizmu przechodzącego w stan kryzysu stosunków międzynarodowych (między stronami). Antagonizm charakteryzuje się obecnością przedłużającego się zespołu napięć uznawanych przez podmioty za trwałe i niemożliwe do zredukowania. Stosunki stron mają co najwyżej symboliczny, szczątkowy charakter. Na tym etapie rozwoju stosunków strony w zdecydowany sposób zmierzają do osiągnięcia postulowanych celów. Wraz z obniżaniem się możliwości regulacji i kontroli rozszerza się skala napięć między stronami (protesty, zaprzeczenia, odrzucanie wyjaśnień). Dochodzi do formułowania wzajemnych zarzutów, oskarżeń, żądań i gróźb. Sytuacja przechodzi w stan kryzysu. W stanie kryzysu dochodzi do całkowitej destabilizacji stosunków. Skutkuje to ich zawieszeniem lub zerwaniem, a tym samym na skutek zakłóceń przestają funkcjonować mechanizmy kontroli napięć. Strony znajdujące się w stanie kryzysu wykorzystują sukcesywnie bądź łącznie wszelkie możliwe do zastosowania, a znajdujące się w ich dyspozycji środki nacisku: polityczne, ekonomiczne, ideologiczne, militarne. Wzmaga się wroga propaganda, strony mogą prowadzić wojnę psychologiczną, bojkot ekonomiczny, stosować politykę protekcjonizmu, embarga bądź izolacji gospodarczej. W tej fazie kryzysu istnieje możliwość posługiwania się również naciskami typu militarno-strategicznego. Nie dochodzi jednak jeszcze do bezpośredniego użycia siły. Wywieranie różnych form nacisku na stronę

przeciwną dla osiągnięcia bezkompromisowych celów własnych najczęściej zapoczątkowuje lub wzmaga również kryzys międzynarodowy. Na każdym etapie jednak istnieje możliwość wycofania żądań lub ich złagodzenia i powstrzymania się przed ostateczną konfrontacją na drodze mediacji bezpośredniej lub przez korzystanie z usług mediacyjnych strony trzeciej. Mediator jednak musi być akceptowalny przez obie zwaśnione strony. Mediacje mogą zakończyć okres kryzysu rozwiązując sprzeczności, sprowadzając je do punktu wyjścia bądź zamrażając je. Oznaką najwyższego stanu napięcia jest przerwanie wzajemnego komunikowania się, postawienie całości bądź części sił w stan gotowości bojowej, demonstracja siły, ogłoszenie mobilizacji, ograniczone użycie siły (blokady, incydenty graniczne, bombardowania). Kryzys przekształca się w stan otwartej konfrontacji i konfliktu zbrojnego. Za granicę tej fazy przyjmuje się moment w którym przynajmniej jedna ze stron zdecydowała się na użycie siły militarnej⁸⁸ dla zrealizowania swoich celów. Determinacja użycia siły przez jedną ze stron bądź przez społeczność międzynarodową może doprowadzić zantagonizowane strony do ustępstw, nie tylko z obawy przed poniesieniem ewentualnej porażki. Strony konfliktu (bądź jedna ze stron) mogą być zainteresowane nie dopuszczeniem do działań zbrojnych ze względów ekonomicznych, politycznych, ideologicznych czy nawet militarnych i kryzys może przejść w fazę rokowań, które znajdują rozwiązanie możliwe do zaakceptowania przez obie strony. W okresie tym można zaobserwować znaczącą rolę misji wojskowych, które posiadają specyficzny status. Wynika on z ich szczególnego znaczenia politycznego. Na mocy porozumień międzynarodowych wysłane są misje wojskowe, które posiadają różne zadania, w zależności od tego jaka panuje sytuacja wewnętrzna w przyjmującym je państwie. Może to być nadzór nad przestrzeganiem realizacji określonych umów międzynarodowych, mogą mieć charakter inspekcyjny lub obserwacyjny, doradczy lub instruktażowy, ale mogą też być

⁸⁸ Na pojęcie siły militarnej składa się wiele elementów. Główny czynnik stanowią siły zbrojne. Ponadto siłę militarną określają pośrednio: poziom gospodarki, w tym rozwój dziedzin ważnych dla przemysłu obronnego, rezerwy ludzkie i surowcowe, poziom zarządzania krajem jego rozwój technologiczny itp.

to pokojowe operacje wojskowe typu: *peace making, peace keeping, peace enforcement, peace operations other than war*.

Możliwy przebieg procesów w stosunkach międzynarodowych przedstawia rysunek 3.3.

W przypadku nie podjęcia rokowań determinacja użycia siły prowadzi do rzeczywistych działań zbrojnych, a tym samym możliwości zmiany biegu wydarzeń stają się, w miarę ich rozwoju, ograniczone, ponieważ w tej fazie rozwoju sytuacji maleje rola czynnika politycznego, a wzrasta znaczenie czynnika militarnego. Nie oznacza to jednak, że czynnik militarny decyduje o ostatecznym rozwiązaniu konfliktu oraz, że strony posiadające przewagę militarną na swoją korzyść rozstrzygają toczone konflikty. Wraz z przedłużaniem się bowiem trwania działań zbrojnych i wzrostem kosztów ponoszonych przez społeczeństwo narasta znaczenie opozycji do prowadzenia działań i potęgują się negatywne nastroje społeczeństwa, które sprzeciwia się dalszemu ponoszeniu ofiar. Oddziaływanie to potęguje się jeszcze gdy gospodarka kraju toczącego działania zbrojne nie jest w stanie w warunkach nie przestawienia jej na tory wojenne zabezpieczać pełnych potrzeb mieszkańców. Przykładem wpływu oddziaływań politycznych, społecznych i gospodarczych na teoretycznie silniejszą stronę są interwencje amerykańska w Wietnamie (1965-1973) i rosyjska w Afganistanie (1979-1989).

Przykłady wielu wojen okresu 1946-1995 pokazują jednak, że po pewnym czasie pierwotne przyczyny, które doprowadziły do działań wojennych, schodzą na plan dalszy. Z chwilą bowiem wybuchu konfliktu zbrojnego oprócz sprzeczności zasadniczych do głosu dochodzą bardzo często kwestie etniczne, religijne, rasowe, ekonomiczne, historyczne itp.

Wszelkie działania wojenne oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemianom politycznym i społecznym w krajach w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednolicenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Nie można również powiedzieć, że odniesienie zwycięstwa przez którąkolwiek ze stron rozwiąże do końca sprzeczności, które do niej doprowadziły. Najczęściej stwarza jedynie możliwości uregulowania traktatowego lub w innej formie, wzajemnych pretensji. Również odniesienie porażki nie oznacza dla tego państwa ostatecznego rozstrzygnięcia sprzeczności. Porażka bowiem sprzyjać może kształtowaniu warunków, w których zaszłości historyczne mogą zostać spotęgowane przez chęć rewanżu, czy rodzące się poczucie krzywdy.

Ostatnim etapem każdego konfliktu jest okres w którym strony w nim uczestniczące bądź ich reprezentanci przechodzą do poszukiwania możliwych wyjść z dotychczasowej sytuacji. Rozpoczyna się okres rozwiązywania konfliktu. W rozwiązywanie konfliktu często angażowany jest prestiż organizacji międzynarodowych, regionalnych, mocarstw posiadających interesy w rejonie toczącego się konfliktu, a także Organizacja Narodów Zjednoczonych. Na strony nie podporządkowujące się rezolucjom podjętym w celu zakończenia konfliktu, Rada Bezpieczeństwa ONZ nakłada sankcje ekonomiczne i polityczne.

Fundamentalne zmiany w układzie sił politycznych Europy sprawiły, że Polska realizuje swoje przemiany w sytuacji lokalnej niestabilności (głównie w Europie Wschodniej i Południowo-Środkowej), przy jednocześnie relatywnie wysokim poczuciu bezpieczeństwa, tzn. braku zagrożenia suwerenności i groźby konfrontacji zbrojnej z sąsiadami, jak również braku zagrożenia konfrontacją globalną. Można to uogólnić do stwierdzenia, iż Polska znalazła się pomiędzy stabilnym i dysponującym w miarę skutecznym systemem bezpieczeństwa Zachodem a niestabilnym Wschodem. Znaleźliśmy się w nowym, nieznanym przedtem środowisku międzynarodowym. Europejska przestrzeń bezpieczeństwa wymaga nowych rozwiązań. Nie można bowiem w wytworzonej sytuacji wykluczyć również negatywnego rozwoju wypadków. Przykładem niech będzie wojna domowa w Jugosławii.

Swoista sytuacja jest również u naszych wschodnich sąsiadów, która odzwierciedla konfliktogenną spuściznę postkomunistyczną. Przejawia się ona też w innych regionach b. ZSRR, a także w samej Rosji. Dlatego, z punktu widzenia naszego bezpieczeństwa i budowania własnego skutecznego syste-

mu obronnego, istotna jest wiarygodna analiza rozwoju stosunków międzynarodowych w naszym otoczeniu oraz regionalne jego prognozowanie. Przedmiotem analizy powinny być: rozwój międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa zbiorowego, potencjałów sąsiadów, sytuacji w państwach naszego otoczenia oraz współczesne konflikty zbrojne, a w szczególności związki przyczynowo-skutkowe ich powstawania i sposoby ich rozwiązywania.

Należy mieć na uwadze, że stosunki wewnętrzne i międzynarodowe są procesami dynamicznymi i pewne źródła sprzeczności będą zanikać, a w ich miejsce pojawią się nowe. Z tego wynika potrzeba racjonalnego działania i podejmowania rozważnych decyzji. Należy poszukiwać skutecznych działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających na drodze dyplomatycznej (politycznej), ekonomicznej i militarnej, aby przeciwdziałać wszelkim formom realizacji celów na drodze użycia przemocy zbrojnej. Działania te w znaczący sposób mogą wpłynąć na zachowanie się stron, między którymi pojawiające się sprzeczności prowadzą do groźby wybuchu konfliktu zbrojnego. Zdecydowanie organizacji międzynarodowych czy państw utrzymujących oficjalne stosunki z którąś ze stron konfliktu, oraz odczuwalne dla nich sankcje w sferach: dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej mogą spowodować, że spór uda się rozwiązać zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego.

Poprzez podejmowanie dialogu, prowadzenie negocjacji i poszukiwanie kompromisowych rozwiązań w sytuacjach konfliktowych i kryzysach można w porę zapobiec negatywnym ich skutkom, eskalacji wrogości i wybuchowi konfliktów zbrojnych. Cechą charakterystyczną zbioru działań zachęcających i zniechęcających, zmuszających i wymuszających jest to, że istnieje możliwość oddziaływania nimi na każdym etapie rozwoju sytuacji społeczno-militarnej. Możemy zatem wyróżnić trzy zmieniające się obszary rozwiązywania pojawiających się sprzeczności i zagrożeń:

- obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych;
- obszar negocjacji;
- obszar rozwiązań siłowych.

Obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych, to obszar w którym pojawiające się sprzeczności i zagrożenia rozwiązywane są przez istniejące w okresie pokoju instytucje państwowe i międzynarodowe.

Obszar negocjacji, to obszar w którym nie rozwiązane w obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych sprzeczności, przechodzą od sporu (wrogości, antagonizmu) do kryzysu (sytuacji konfliktowej), a dla ich rozwiązania powołuje się doraźne komisje, medacyjne misje specjalne i wojskowe (*peace making, peace keeping*).

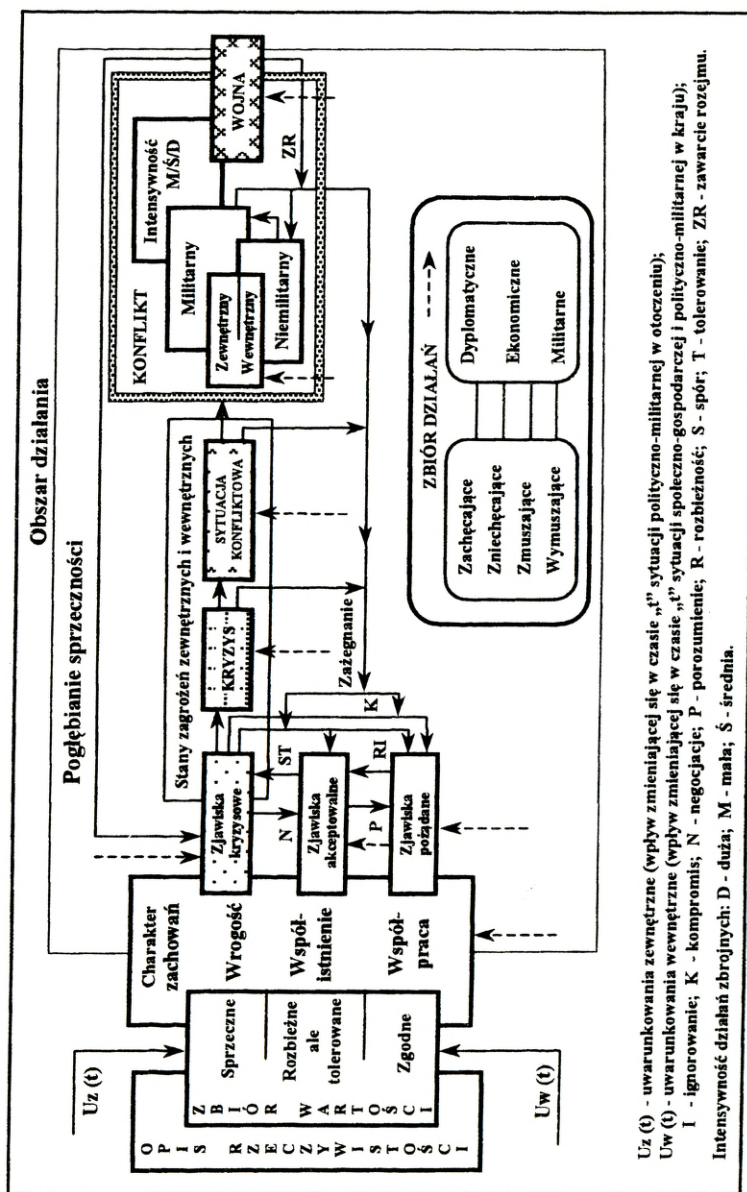
Obszar rozwiązań siłowych, to obszar w którym spór wszedł w fazę konfliktu, a strony do zrealizowania własnych celów używają przemocy zbrojnej. Organizacje międzynarodowe powoływane do rozwiązywania konfliktów oprócz narzędzi obszaru negocjacji mogą używać międzynarodowych sił zbrojnych w ramach operacji „*peace enforcement*” i „*peace operations other than war*”.

Przy czym obszar rozwiązań zinstytucjonalizowanych maleje na rzecz obszaru rozwiązań siłowych wraz z narastaniem zagrożenia militarnego. Zmniejszanie się obszaru rozwiązań zinstytucjonalizowanych równoważone jest przez obszar negocjacji, który stara się ograniczać rozszerzanie się obszaru rozwiązań siłowych.

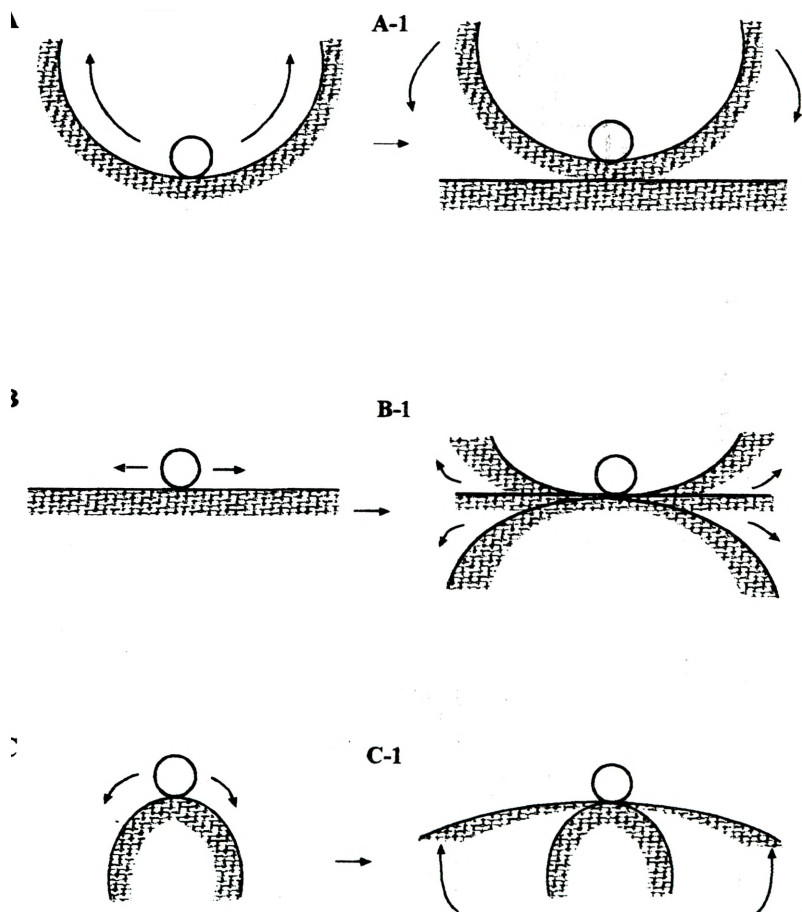
Uwzględniając przedstawione fazy rozwoju stosunków międzynarodowych, przyczyny i symptomy pojawiania się i narastania zagrożenia militarnego oraz związki przyczynowo-skutkowe współczesnych konfliktów zbrojnych, możemy przedstawić ogólny schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej od zjawiska kryzysowego do wojny (rys. 3.4).

Narastanie stanu zagrożenia militarnego w stosunkach między stronami porównać można do trzech stanów równowagi ciała stałego. Interpretację fizyczną przedstawia rys. 3.5.

Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi stałej (A), jeżeli wszystkie pojawiające się sprzeczności likwidowane są w obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych. Jednocześnie po osiągnięciu porozumienia strony neutralizują źródło powstałej sprzeczności.



Rys. 3.4. Od zjawiska kryzysowego do wojny - schemat rozwoju sytuacji polityczno-militarnej - wariant



(B) może przejść w stan równowagi stałej (A), wykorzystując obszar negocjacji.

Rys. 3.5. Fizyczna interpretacja stanu narastania zagrożenia

Stan równowagi stałej utożsamiany może być ze **stanem pokojowego współistnienia**. Jeżeli źródło sprzeczności nie zostanie zneutralizowane, może ono powodować pojawianie się nowych sprzeczności (narastanie stanu zagrożenia) i stan stosunków z równowagi stałej (A) przechodzi poprzez stan sporu (A-1) w stan równowagi obojętnej (B).

Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi obojętnej (B) jeżeli pojawiające się sprzeczności rozwiązywane są w obszarze negocjacji i obszarze rozwiązań zinstytucjonalizowanych. Strony nie rezygnują ze swoich celów, ale jednocześnie wyrzekają się użycia siły do rozwiązania sytuacji. Jeżeli sprzeczności zostają rozwiązywane, a źródła sprzeczności usunięte stan stosunków ze stanu równowagi obojętnej

Stan równowagi obojętnej (B) utożsamiany może być ze **stanem status quo**.

Jeżeli działania podjęte w obszarach zinstytucjonalizowanym i negocjacji nie rozwiązały sytuacji konfliktowej lub pojawiły się kolejne formy narastania zagrożenia militarnego to układ ze stanu równowagi obojętnej (B) przechodzi (rys. B-1) wraz z narastaniem zagrożenia w stan równowagi chwiejnej (C).

Stan równowagi chwiejnej (C) może być utożsamiany ze **stanem kryzysu**, poprzedzającym użycie sił zbrojnych przez zantagonizowane strony – w przypadku braku porozumienia.

Stan stosunków między stronami znajduje się w stanie równowagi chwiejnej (C), jeżeli każda pojawiająca się sprzeczność rozwiązywana jest w obszarze rozwiązań siłowych.

Stan równowagi chwiejnej (C) może z czasem przejść w stan równowagi obojętnej (B) lub stałej (A). Czynnikiem decydującym o przejściu ze stanu (C) do stanu (B) lub (A) nie musi decydować czynnik militarny.

Coraz częściej przedłużające się konflikty, z przyczyn politycznych, ekonomicznych lub społecznych kończą się ustąpieniem jednej ze stron, pomimo niezrealizowania swoich celów (np. wycofanie się wojsk amerykańskich z Wietnamu, wojsk radzieckich z Afganistanu, a ostatnio wojsk rosyjskich z Czeczenii).

3.4. Wnioski

Bezpieczeństwo państwa w zasadniczym stopniu determinowane jest przez funkcjonowanie stosunków międzynarodowych w czterech podstawowych sferach: politycznej, gospodarczej, militarnej i społecznej. Wszelkie zmiany zarówno rewolucyjne jak i długofalowe powodują, że polityka państwa podporządkowana jest określonej, zmieniającej się sytuacji, w której stworzyć ono musi możliwie najkorzystniejsze przesłanki bezpieczeństwa. Chociaż wyczerpujące przedstawienie złożonego podłoża zagrożeń jest przedsięwzięciem niezwykle trudnym, to jednak podstawie przeprowadzonych badań i analizy literatury przedmiotu można wskazać te, które mają zdecydowanie konfliktogeny charakter bez względu na to, w jakich warunkach i jakim czasie się pojawiają.

Do uniwersalnych i ponadczasowych konfliktogenych czynników uaktywniania się zagrożeń militarnych należą:

- zbrojenia i wyścig zbrojeń;
- subiektywne formułowanie celów polityki wewnętrznej i zagranicznej;
- tolerowanie lub popieranie wszelkich form nacjonalizmów;
- nierównoprawne traktowanie grup społecznych i etnicznych;
- nierówności w sferze gospodarczej, ekonomicznej, finansowej państw i narodów;
- nierozwiązane problemy terytorialne;
- nierozwiązane problemy międzynarodowe, w tym m.in.: surowcowo-energetyczne i ekologiczne;
- pojawianie się problemów wywołanych zmianą układu sił politycznych np: rozpad systemów totalitarnych);
- wspieranie ruchów i organizacji fundamentalistycznych i terrorystycznych;
- niewłaściwa ocena stanu stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa państwa;
- brak skutecznego, trwałego i akceptowanego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego;

- brak skutecznych mechanizmów egzekwowania postanowień OBWE (KBWE) i ONZ.

W świetle powyższego należy pamiętać, że wstąpienie do NATO jest warunkiem koniecznym, ale nie wystarczającym, bezpieczeństwa Polski. Konieczne jest podjęcie działań na rzecz tworzenia, odpowiednio do prognozowanych potrzeb, narodowego systemu bezpieczeństwa. Można tylko ubolewać nad tym, iż rząd i parlament nie mają czasu na podjęcie rzeczowej i konstruktywnej debaty na temat polityki i potencjału obronnego państwa.

4. POGLĄD NA KONCEPCJĘ OBRONĄ POLSKI

4.1. Uwagi ogólne

Przedstawione wcześniej wyniki prac studyjnych wraz z poglądami na temat współczesnych konfliktów zbrojnych i prognozą rozwoju stosunków międzynarodowych umożliwiają sformułowanie głównych założeń koncepcji obrony Polski. Dają one bowiem podstawę do określenia:

- sytuacji, w wyniku których Polska może znaleźć się w stanie wojny oraz prawdopodobieństwa ich zaistnienia;
- 4-5 możliwych modeli agresji;
- możliwych reakcji otoczenia Polski (udzielenia odpowiedzi na pytanie: czy i na ile można będzie liczyć na wsparcie z zewnątrz?).

Na tej podstawie można z kolei sformułować ogólne wnioski co do:

- czasu, jakim państwo nasze rozporządzać będzie na podjęcie działań obronnych;
- stopnia swobody działania;
- nieodzownych dla przeciwstawienia się agresji sił i środków;
- możliwych do osiągnięcia celów;
- optymalnych metod - strategii obrony (strategii działania).

4.2. Hipotetyczne zagrożenia Polski

Hipotetyczne sytuacje w wyniku zaistnienia których Polska może się znaleźć w stanie wojny wynikają z następujących przesłanek:

- agresji zbrojnej ze strony obcego państwa, realizującego tą drogą swoje cele;
- konieczności wywiązania się ze zobowiązań sojuszniczych;
- wciągnięcia w konflikt zbrojny z chwilą, gdy państwo nasze znajdzie się w obszarze politycznej destabilizacji, objętym działaniami wojennymi bądź konfliktami sytuującymi się poniżej progu wojny ("wpętlanie w konflikt").

Prawdopodobieństwo zaistnienia którejs z wyżej wymienionych przesłanek jest trudne do określenia. Można je rozważać jedynie w przedziale od

najbardziej możliwego do najmniej możliwego. Stąd i czas na podjęcie odpowiednich działań w obliczu zagrożenia wybuchem wojny będzie zróżnicowany.

Określenie czasu potrzebnego na podjęcie działań (i związanego z nim czynnika zaskoczenia) może się odbyć poprzez rozpatrzenie relacji: czas - możliwe model agresji.

Należy przyjąć, że możliwość osiągnięcia przez agresora zaskoczenia strategicznego, dzisiaj i w przyszłości, jest niewielka. W obecnych realiach międzynarodowych (politycznych i technicznych) przygotowanie i wykonanie ataku militarnego na państwo średniej wielkości w Europie nie może odbyć się z zaskoczenia.

Rozpatrując różne warianty koncepcji obronnych w kategorii czasu, trzeba ponadto wziąć pod uwagę czas potrzebny na budowę i doskonalenie systemu obronnego państwa od czasu koniecznego na uruchomienie tego systemu w przypadku pojawienia się i narastania zagrożenia. Bardzo ważny jest ten pierwszy element, jest to czas ciągły, który musi być racjonalnie wykorzystany na kreowanie rzeczywistości, czas na budowę i doskonalenie systemu obronnego. Należy dążyć do zbudowania takiego systemu obronnego (w tym jego potencjału bojowego), aby spełniał wymogi skutecznego zniechęcania do ewentualnej agresji. Jednocześnie należy wykorzystać ten czas na wytwarzanie korzystnej atmosfery w środowisku międzynarodowym (pozyskiwanie sojuszników). Dobre wykorzystanie tego czasu przyczyni się do znaczącego skrócenia czasu potrzebnego na uruchomienie systemu obronnego.

4.3. Możliwe warianty agresji

W oparciu o analizę charakteru i właściwości współczesnych konfliktów zbrojnych, można przyjąć następujące kryteria ich podziału:

1) wg intensywności:

- konflikty zbrojne małej i średniej intensywności;
- konflikty zbrojne dużej intensywności;

2) wg rozmachu:

- lokalne konflikty zbrojne;
- konflikty obejmujące całość (większość) terytorium państwa;

3) wg sposobu agresji:

- inwazja (w postaci operacji zaczepnych);
- interwencja zbrojna;
- incydent;

4) wg stopnia przewagi agresora:

- przy znacznej (wielokrotnej) przewadze;
- przy niewielkiej przewadze.

Na tej podstawie można przyjąć cztery zasadnicze warianty (modele) agresji zbrojnej:

- **Wariant 1 (W1)** - inwazja w postaci strategicznych operacji zaczepnych wykonanych z pełnym rozmachem na całe terytorium (przez znacznie silniejszego przeciwnika);

- **Wariant 2 (W2)** - inwazja w postaci operacji zaczepnych z ograniczonym rozmachem na część terytorium (przez przeciwnika mającego znaczną przewagę lub przeciwnika dysponującego przewagą nieznaczną)

- **Wariant 3 (W3)** - interwencja zbrojna w postaci wkroczenia obcych wojsk na terytorium państwa, w przypadku destabilizacji jego wewnętrznej sytuacji, mogącej zagrozić interesom otoczenia

- **Wariant 4 (W4)** - uczestnictwo w konflikcie zbrojnym małej (i średniej) intensywności.

Każdy z ww. wariantów można opisać (scharakteryzować) uwzględniając:

1. Okoliczności (uwarunkowania);
2. Cele (polityczne, gospodarcze, militarne);
3. Użyte siły;
4. Rozmach przestrzenny (skala działań);
5. Istotne właściwości strategii działań przeciwnika;
6. Prawdopodobieństwo zaistnienia wariantu agresji.

Dla przykładu można przedstawić (sporządzić) opis **Wariantu 1** agresji⁸⁹:

1. Tę formę agresji może zastosować państwo bądź grupa państw dysponujące znaczną przewagą potencjału (nie tylko militarnego). Przejście do działań bojowych będzie poprzedzone okresem przygotowań politycznych, militarnych i innych. W sferze politycznej należy oczekiwać głównie dążeń do izolacji ofiary, pozbawienia jej ewentualnego wsparcia ze strony innych państw, a także działań zmierzających do destabilizacji wewnętrznej kraju. Niezależnie od trudnych do ukrycia przygotowań militarnych przeciwnik będzie dążył do uzyskania efektu zaskoczenia.

2. Możliwym („maksymalnym”) celem politycznym przy zastosowaniu tej formy agresji może być polityczne, a co za tym idzie ekonomiczne (czy inne), zwasalizowanie naszego państwa, wciągnięcie go (siłą) w swoją strefę wpływów. Celem militarnym może być - rozbicie bądź unieszkodliwienie sił zbrojnych Polski, opanowanie i kontrola całości jej terytorium.

3. Przeciwnik zastosuje wszystkie konieczne dla uzyskania zdecydowanej przewagi siły i środki. Użycie broni jądrowej natomiast będzie mało prawdopodobne. Należy liczyć się ze zdecydowaną przewagą przeciwnika zarówno w ilości użytych sił jak i w jakości uzbrojenia, (z zastosowaniem nowych środków walki).

4. Działaniami bojowymi (wojennymi) objęte zostanie w zasadzie całe terytorium państwa.

5. Tej formie agresji należy przypisać wszystkie znane i opisane cechy „klasycznych” operacji zaczepnych.

Przeciwnik będzie dążył do maksymalnie szybkiego osiągnięcia swoich celów (militarnych), przez wyzyskanie wyjściowej przewagi w powietrzu, na lądzie i morzu.

Inwazja może przebiegać w kilku (z reguły w pięciu) fazach.

Pierwsza faza - uderzenie (z zaskoczenia) na siły zbrojne i obiekty oznaczające przystąpienie do powietrznej operacji zaczepnej. Głównymi celami w tej fazie mogą być: sparaliżowanie systemów kierowania państwem

⁸⁹ B. Balcerowicz (i inni), *Przygotowanie i prowadzenie wojny obronnej przez Polskę po 2000 roku*. Praca naukowo-badawcza pod kryptonimem „KAPPA”, AON, Warszawa 1997.

i dowodzenia wojskami, obezwładnianie systemu obrony powietrznej, uniemożliwianie manewru wojsk, zniszczenie wybranych obiektów, uchwycenie ważnych obiektów i rubieży, wywalczenie bezwzględnej przewagi w powietrzu.

Druga faza - wtargnięcie w głąb terytorium, co oznacza przejście do lądowej i morskiej operacji zaczepnych. Celami w tej fazie mogą być: rozbięcie zgrupowań obronnych, izolowanie odwodów, szybkie opanowanie ważnych rejonów i obiektów.

Trzecia faza - obejmuje odpieranie przeciwuderzeń i przeciwnatarć obrońcy.

Czwarta faza - to zajęcie terytorium. Celem będzie opanowanie wszystkich niezbędnych dla utrzymania kontroli nad funkcjonowaniem państwa punktów, obszarów i obiektów, a także zniszczenie (neutralizacja) nie rozbitych dotąd wojsk obrońcy.

Piąta faza - (zwana okupacją) - obejmuje utrzymanie zajętego terytorium.

Czas trwania strategicznej operacji zaczepnej przy zakładanym rozmachu przestrzennym może wynosić 2-3 tygodnie, pod warunkiem uzyskania przez agresora powodzenia. (odnosi się to do pierwszych trzech - czterech faz agresji).

4.4. Możliwe reakcje otoczenia międzynarodowego i ich znaczenie dla koncepcji obronnej Polski

Analiza rozwoju stosunków politycznych, gospodarczych i militarnych, głównie w bliższym otoczeniu, wskazuje na znaczącą pozycję Polski w środowisku międzynarodowym. Warto wspomnieć choćby o powszechnym uznaniu dla naszych przemian ustrojowych, rozwoju gospodarczego, wprowadzanych reform. Efektem tego jest przyjęcie Polski do NATO oraz zaawansowany proces integracji z Unią Europejską.

W tych okolicznościach, rozpatrując możliwe scenariusze rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski, należy mieć na uwadze, że:

1. W przypadku zaistnienia realnego zagrożenia bezpieczeństwa, Polska, będąc członkiem NATO, nie pozostanie w osamotnieniu, bez istotnego wsparcia z zewnątrz.

Wsparcie to może przybrać postać:

- bezpośredniego zaangażowania sojuszników w walkę zbrojną;
- zasilania środkami walki i egzystencji;
- działań politycznych.

2. Koncepcje obronne należy wiązać z możliwym wsparciem z zewnątrz, co jednak nie upoważnia nas do traktowania tego wsparcia (sojuszniczego, międzynarodowego) jako podstawy pełnego zagwarantowania bezpieczeństwa, a tym samym nie zwalnia nas z podejmowania działań na rzecz budowy narodowego systemu obronnego.

3. W koncepcji systemu obronnego (w tym planowania obronnego) należy uwzględniać (przede wszystkim) własny wysiłek, a w następnej kolejności brać pod uwagę (jako warianty) wsparcie sojuszników, bądź instytucji międzynarodowych.

4.5. Istotne cechy koncepcji obronnych Polski

Wszystkie możliwe koncepcje obronne Polski powinien łączyć niezmiennie jeden i ten sam cel, niezależnie od ich treści. Wynika on z istoty funkcjonowania suwerennego państwa, a sformułowany jest (póki co) w dokumentach: „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa” i „Polityka bezpieczeństwa i strategia obrony Rzeczypospolitej Polskiej”. Ich filozofia zawiera się w zdaniu: *...Polska jest zdecydowana bronić swojej suwerenności i integralności terytorialnej oraz przeciwstawić się każdej agresji...*

Celem strategicznym obrony RP jest zatem **zachowanie suwerenności, niepodległości i integralności terytorialnej państwa**.

W dążeniu do osiągnięcia tak sformułowanego celu strategicznego, koncepcje obronne muszą uwzględniać (wynikające z niego) cele pośrednie oraz odnoszące się do określonych sytuacji (wariantów agresji) cele szczegółowe.

Treści celów związane są z istotą obrony, którą jest przetrwanie. Cele pośrednie i szczegółowe wynikają z natury dialektyki walczących stron, co oznacza, że np. wobec niemożności odniesienia klasycznego zwycięstwa, realnym i godnym celem może być osiągnięcie poziomu wskazującego na nieopłacalność ewentualnej agresji.

Przedstawiony powyżej zarys koncepcji można ująć w postaci określonych formuł realizacyjnych, dotyczących:

1. Możliwego czasu na podjęcie działań zapobiegawczych w sytuacji realnego zagrożenia (w poszczególnych wariantach agresji);
2. Swobody działania;
3. Niezbędnych sił i środków;
4. Celu obrony;
5. Istotnych cech możliwej strategii obrony.

Dla przykładu przedstawmy zarys koncepcji obronnej na wypadek ewentualnej agresji wg **wariantu 1**:

1. Można zakładać, że czas na podjęcie działań w okresie zagrożenia agresją będzie stosunkowo długi (nawet kilku miesięcy). Mimo to nieodzowne jest nieustanne prowadzenie rozpoznania sytuacji militarnej w otoczeniu RP, pozyskiwanie sojuszników oraz utrzymywanie w wysokiej sprawności system obronny państwa. Istotnym celem politycznym będzie umiędzynarodowienie konfliktu

2. Z chwilą dokonania agresji swoboda działania, a szczególnie możliwość strategicznego rozwinięcia wojsk oraz wykonywanie manewru nimi będą skrajnie ograniczone.

3. Nieodzowne będzie zaangażowanie do obrony wszystkich możliwych sił i środków (w tym całości sił zbrojnych).

4. Celem obrony będzie niedopuszczenie do pełnego zrealizowania zamiarów agresora; uczynienie agresji nieopłacalną. Celem może też być zapewnienie warunków do działań wojskom sojuszniczym.

Militarnymi celami pośrednimi będą:

1. Czynne przeciwstawienie się agresji we wszystkich jej fazach (operacjach regularnych i działaniach nieregularnych);
2. Uwikłanie przeciwnika w przewlekłe walki i utrudnianie mu wykonywania jakichkolwiek manewrów;
3. Zapewnienie ciągłego funkcjonowania organów państwa (w tym na obszarach okupowanych).

Wobec tego typu agresji za optymalną przyjąć należy strategię obrony powszechnej, obejmującej przygotowane oraz skoordynowane działania mili-

tarne i pozamilitarne, realizowane wszelkimi możliwymi siłami i środkami, przy zastosowaniu sposobów umożliwiających wykorzystanie przewagi, jaką stwarza obrona własnego terytorium.

4.6. Wnioski

W rozdziale tym próbowaliśmy wskazać na to, że z punktu widzenia kreowania polityki obronnej państwa ważne jest analizowanie charakteru i właściwości współczesnych konfliktów zbrojnych oraz wynikających z nich spostrzeżeń. Koncepcja obronna Polski powinna pozostawać w ścisłym związku z uwarunkowaniami zewnętrznymi i prognozowaną ich „strukturą”, tzn. uwzględniać prognozowany rozwój stosunków polityczno-militarnych, skalę i charakter potencjalnych zagrożeń militarnych oraz charakter i właściwości przyszłych ewentualnych konfliktów zbrojnych.

Wszystkie warianty ewentualnej agresji i odpowiadające im koncepcje (modele) obrony Polski musi łączyć jeden ogólny cel - zapewnienie niepodległości, suwerenności i nienaruszalności terytorium kraju. Ponieważ nie ma możliwości przygotowania takiego własnego potencjału militarnego, który zagwarantowałby odparcie każdego agresora, dlatego należy dążyć do zapewnienia sobie bezpieczeństwa poprzez budowanie sprawnego i skutecznego systemu obrony narodowej oraz poszukiwanie wiarygodnych sojuszników. Tak jedna i jak i druga droga jest kosztowna. Świadomość tego muszą mieć wszyscy, decydenci i społeczeństwo.

PODSUMOWANIE

Coraz częściej przedłużające się konflikty, z przyczyn politycznych, ekonomicznych lub społecznych kończą się ustąpieniem jednej ze stron, pomimo niezrealizowania swoich celów (np. wycofanie się wojsk amerykańskich z Wietnamu, wojsk radzieckich z Afganistanu, a ostatnio wojsk rosyjskich z Czeczenii).

Ogólnie można powiedzieć, że powstawanie zagrożeń, w tym militarnych, ma ścisły związek z relacjami występującymi między interesami (celami, dążeniami, aspiracjami, racją stanu) stron (podmiotów lub określonej ich grupy) stosunków międzynarodowych. Jeżeli są one zbieżne (zgodne, koherentne), wówczas państwa wspomagają się wzajemnie tworząc podstawy i warunki do współdziałania oraz partnerskiego rozwoju stosunków. Różność interesów, ale nie będąca w jawnej sprzeczności⁹⁰ (negatywnej współzależności), umożliwia niezależną samorealizację podmiotów w zakresie polityki wewnętrznej i zewnętrznej, utrzymywanie się stosunków międzynarodowych na niezmiennym poziomie. Realizacja rozbieżnych interesów, które nadto pozostają w negatywnej współzależności (kolidują między sobą), prowadzi do zagrożenia „pozycji” jednej ze stron lub grupy podmiotów (z reguły słabszej). Prowadzi to do nieprzyjaznych zachowań a nawet wrogich działań, rodzą się napięcia, powstają sytuacje konfliktogenne. W przypadku, gdy w działalności stron dominują cele ekspansjonistyczne (wzajemnie wykluczające się) i krzyżujące się następuje ich nawarstwianie i przechodzenie przez kolejne fazy zmienności.

Podstawowym narzędziem stosowanym do kreowania wzajemnych relacji są negocjacje, rokowania polityczne i dyplomatyczne misje specjalne. W przypadku powodzenia wypracowanego rozwiązania, strony poprzez dalsze dwu lub wielostronne rokowania, mogą całkowicie zlikwidować istniejące sprzeczności między nimi. Niewypracowanie kompromisu prowadzi do

⁹⁰ **Sprzeczność interesów** - tu, rozbieżność między celami, dążeniami, aspiracjami czy racjami stanu podmiotów międzynarodowych, które to (interesy) pozostają w negatywnej współzależności. Oznacza to, że realizowanie interesów jednej ze stron odbywa się kosztem (koliduje z interesami) drugiej strony. Często mówi się też, że występuje (ma miejsce) konflikt interesów.

powstania antagonizmu przechodzącego w stan kryzysu stosunków międzynarodowych (między stronami).

Antagonizm charakteryzuje się obecnością przedłużającego się zespołu napięć uznawanych przez podmioty za trwałe i niemożliwe do zredukowania. Stosunki stron mają co najwyżej symboliczny, szczątkowy charakter. Na tym etapie rozwoju stosunków strony w zdecydowany sposób zmierzają do osiągnięcia postulowanych celów. Wraz z obniżaniem się możliwości regulacji i kontroli rozszerza się skala napięć między stronami (protesty, zaprzeczenia, odrzucanie wyjaśnień). Dochodzi do formułowania wzajemnych zarzutów, oskarżeń, żądań i gróźb. Sytuacja przechodzi w stan kryzysu.

W stanie kryzysu dochodzi do całkowitej destabilizacji stosunków. Skutkuje to ich zawieszeniem lub zerwaniem, a tym samym na skutek zakłóceń przestają funkcjonować mechanizmy kontroli napięć. Strony znajdujące się w stanie kryzysu wykorzystują sukcesywnie, bądź łącznie, wszelkie możliwe do zastosowania, a znajdujące się w ich dyspozycji środki nacisku: polityczne, ekonomiczne, ideologiczne, militarne. Wzmaga się wroga propaganda, strony mogą prowadzić wojnę psychologiczną, bojkot ekonomiczny, stosować politykę protekcjonizmu, embarga bądź izolacji gospodarczej. W tej fazie kryzysu istnieje możliwość posługiwania się również naciskami typu militarno-strategicznego. Nie dochodzi jednak jeszcze do bezpośredniego użycia siły. Wywieranie różnych form nacisku na stronę przeciwną dla osiągnięcia bezkompromisowych celów własnych najczęściej zapoczątkowuje lub wzmaga również kryzys międzynarodowy. Na każdym etapie jednak istnieje możliwość wycofania żądań lub ich złagodzenia i powstrzymania się przed ostateczną konfrontacją na drodze negocjacji bezpośredniej lub przez korzystanie z usług mediacyjnych strony trzeciej. Mediator jednak musi być akceptowalny przez obie zwaśnione strony.

Mediacje mogą zakończyć okres kryzysu rozwiązując sprzeczności, sprowadzając je do punktu wyjścia bądź zamrażając je. Oznaką najwyższego stanu napięcia jest przerwanie wzajemnego komunikowania się, postawienie całości bądź części sił w stan gotowości bojowej, demonstracja siły, ogłoszenie mobilizacji, ograniczone użycie siły (blokady, incydenty graniczne, bom-

bardowania). Kryzys przekształca się w stan otwartej konfrontacji i konfliktu zbrojnego⁹¹.

Za granicę tej fazy przyjmuje się moment, w którym przynajmniej jedna ze stron zdecydowała się na użycie siły militarnej⁹² dla zrealizowania swoich celów. Determinacja użycia siły przez jedną ze stron bądź przez społeczność międzynarodową może doprowadzić zantagonizowane strony do ustępstw, nie tylko z obawy przed poniesieniem ewentualnej porażki. Strony konfliktu (bądź jedna ze stron) mogą być zainteresowane nie dopuszczeniem do działań zbrojnych ze względów ekonomicznych, politycznych, ideologicznych czy nawet militarnych i kryzys może przejść w fazę rokowań, które znajdują rozwiązanie możliwe do zaakceptowania przez obie strony.

W okresie tym można zaobserwować znaczącą rolę misji wojskowych, które posiadają specyficzny status. Wynika on z ich szczególnego znaczenia politycznego. Na mocy porozumień międzynarodowych wysłane są misje wojskowe, które posiadają różne zadania, w zależności od tego jaka panuje sytuacja wewnętrzna w przyjmującym je państwie. Może to być nadzór nad przestrzeganiem realizacji określonych umów międzynarodowych, mogą mieć charakter inspekcyjny lub obserwacyjny, doradczy lub instruktażowy, ale mogą też być to pokojowe operacje wojskowe typu: *peace making, peace keeping, peace enforcement, peace operations other than war*.

W przypadku niepodjęcia rokowań determinacja użycia siły prowadzi do rzeczywistych działań zbrojnych, a tym samym możliwości zmiany biegu wydarzeń stają się, w miarę ich rozwoju, ograniczone, ponieważ w tej fazie rozwoju sytuacji maleje rola czynnika politycznego, a wzrasta znaczenie czynnika militarnego. Nie oznacza to jednak, że czynnik militarny decyduje o ostatecznym rozwiązaniu konfliktu oraz, że strony posiadające przewagę

⁹¹ Konflikt zbrojny - to forma walki (działań militarnych) między przynajmniej dwoma podmiotami stosunków międzynarodowych (grupami, organizacjami, państwami), podjęta z zamiarem osiągnięcia (wymuszenia) na drodze przemocy fizycznej (militarnej) określonego celu (zachowań, ustępstw, pożądanych decyzji, podjęcia lub zaniechania działań) godząc w interes strony przeciwnej.

⁹² Na pojęcie siły militarnej składa się wiele elementów. Główny czynnik stanowią siły zbrojne. Ponadto siłę militarną określają pośrednio: poziom gospodarki, w tym rozwój dziedzin ważnych dla przemysłu obronnego, rezerwy ludzkie i surowcowe, poziom zarządzania krajem jego rozwój technologiczny itp.

militarną na swoją korzyść rozstrzygają toczone konflikty. Wraz z przedłużaniem się bowiem trwania działań zbrojnych i wzrostem kosztów ponoszonych przez społeczeństwo narasta znaczenie opozycji do prowadzenia działań i potęgują się negatywne nastroje społeczeństwa, które sprzeciwia się dalszemu ponoszeniu ofiar. Oddziaływanie to potęguje się jeszcze gdy gospodarka kraju toczącego działania zbrojne nie jest w stanie w warunkach nie przestawienia jej na tory wojenne zabezpieczać pełnych potrzeb mieszkańców. Przykładem wpływu oddziaływań politycznych, społecznych i gospodarczych na teoretycznie silniejszą stronę są interwencje amerykańska w Wietnamie (1965-1973) i rosyjska w Afganistanie (1979-1989).

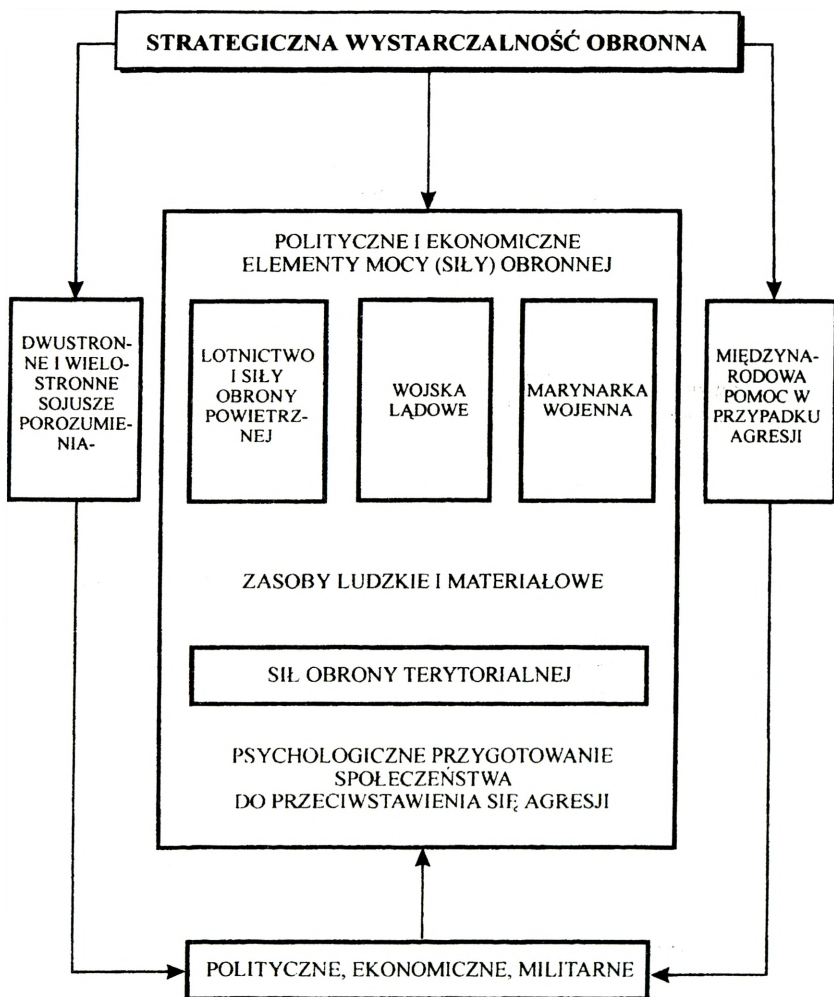
Przykłady wielu wojen okresu 1946-1995 pokazują jednak, że po pewnym czasie pierwotne przyczyny, które doprowadziły do działań wojennych, schodzą na plan dalszy. Z chwilą bowiem wybuchu konfliktu zbrojnego oprócz sprzeczności zasadniczych do głosu dochodzą bardzo często kwestie etniczne, religijne, rasowe, ekonomiczne, historyczne.

Wszelkim działaniom wojennym oprócz niszczących skutków ekonomicznych i biologicznych towarzyszą przemiany polityczne i społeczne w krajach w nich uczestniczących. Następuje pewne ujednolicenie negatywnych postaw politycznych społeczeństwa wobec przeciwnika, przy równoczesnym pojawieniu się u części społeczeństwa i politycznych przeciwników elit rządzących wyraźnych postaw antywojennych.

Zatem, jednym z podstawowych celów polityki państwa jest poszukiwanie i tworzenie warunków współdziałania podmiotów stosunków międzynarodowych na płaszczyźnie zgodnych lub przynajmniej niesprzecznych interesów oraz dążenie do łagodzenia i neutralizowania sprzeczności, aby nie przekształciły się one w konflikt wewnętrzny, międzypaństwowy lub międzynarodowy i na tej bazie budowanie własnego bezpieczeństwa. Tylko wówczas można mówić o zaistnieniu warunków do zagwarantowania bezpieczeństwa narodowego i integralności terytorialnej kraju oraz partnerskiego traktowania na arenie międzynarodowej.

Analiza współczesnych konfliktów zbrojnych, sytuacji polityczno-militarnej w otoczeniu Polski oraz charakter ewentualnych zagrożeń militarnych bezpieczeństwa państwa, prowadzi do wniosku, że to lokalne konflikty

zbrojne o małej lub średniej intensywności, a nie wojny będą prawdopodobnie podstawową formą realizacji celów politycznych i ekonomicznych w postępowaniu państw, narodów czy grup etnicznych w geopolitycznym otoczeniu Polski. Jednocześnie uwzględniając czynnik prawdopodobieństwa urzeczywistnienia się któregoś z zagrożeń oraz możliwości przeciwdziałania, dochodzimy do przekonania, że w Europie w tym również w Polsce, w ciągu najbliższych lat raczej nie ma możliwości wybuchu wojny o dużej intensywności, zbliżonej charakterem do dotychczasowych wojen między państwami, koalicjami czy blokami wojskowymi. Zważywszy jednak na skalę, charakteru oraz szans urzeczywistnienia się zagrożeń, należy zrobić wszystko abyśmy byli w stanie się im przeciwstawić. Stąd właśnie podejmowane działania polityków i wojskowych na rzecz integracji Polski z zachodnimi strukturami gospodarczymi i wojskowymi (UE i NATO). Należy jednak mieć świadomość naszej rzeczywistej wartości i tego, jak jesteśmy widziani (oceniani) przez potencjalnych partnerów. W świetle tego powinniśmy mieć również świadomość, że jest to decyzja bardziej polityczna niż wpływająca z realnej naszej pozycji w świecie. Dlatego powinny być podjęte (w trybie pilnym) działania na rzecz realnego wzmocnienia naszej zdolności obronnej (np. w ramach strategicznego programu rządowego) oraz opracowania strategii i doktryny obronnej państwa, uwzględniających prognozowany rozwój stosunków międzynarodowych (rys.).



Elementy dostatecznej wystarczalności obronnej w skali strategicznej

BIBLIOGRAFIA

1. Balcerowicz B., *Strategia obronna państwa średniej wielkości*, Zeszyty naukowe AON, nr 4(17) 1994.
2. Balcerowicz B. (i inni), *Przygotowanie i prowadzenie wojny obronnej przez Polskę po 2000 roku*. Praca naukowo-badawcza pk. „KAPPA”, AON, Warszawa 1997.
3. Bańbor J., Berny J., Kuziel D., *Konflikty na Kaukazie*, MON, Warszawa 1997.
4. Berny J., *Wpływ charakteru i właściwości konfliktów zbrojnych lat dziewięćdziesiątych na kształtowanie wymagań taktyczno-technicznych środków walki wojsk lądowych*, AON, Warszawa 1998.
5. *Bezpieczeństwo i współpraca państw bałtyckich*, Studia i Materiały PISM nr 40, Warszawa 1992.
6. *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie*, Wyd. A.Marszałek, Toruń 1994.
7. *Bezpieczeństwo narodowe Polski. Geopolityczne i geostrategiczne uwarunkowania*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 1995.
8. *Biuletyn Kaliningradzki Nr 1, 3, 4*, Zespół Informacji Prasowej Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa 1994.
9. Bocheński A. M., *Między Niemcami a Rosją*, Wyd. Nałęcz, Warszawa 1994.
10. Burant, *Problematyka wschodnia. Studium porównawcze stosunków Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą*, PISM, Warszawa 1993.
11. Czaputowicz J., *Model bezpieczeństwa XXI wieku*, PISM, Warszawa 1995.
12. Departament Bezpieczeństwa Międzynarodowego, *Biuletyn nr 19*, Warszawa 1996.
13. Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994.
14. Dworecki S., Stępak J., *Analiza wybranych zagrożeń bezpieczeństwa militarnego Polski*, AON, Warszawa 1993.

15. Dworecki S., *Analiza zagrożeń stabilności państwa*, Zeszyty Naukowe AON, nr 1 (14), Warszawa 1994.
16. Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWiK, Warszawa 1996.
17. Dworecki S., Kęsoń T., *Konflikty zbrojne w Europie i na Bliskim Wschodzie. Analiza i Komentarze*, Wyd. DBM MON, Warszawa 1996.
18. Dworecki S., Kęsoń T., *Konflikty zbrojne w Azji. Analiza i Komentarze*, Wyd. ATKA, Warszawa 1996.
19. Dworecki S., Kęsoń T., Kulisz M., *Konflikty zbrojne w Afryce i Ameryce. Analiza i Komentarze*, Wyd. ATKA, Warszawa 1996.
20. *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1993.
21. *Globalna wymiana informacji wojskowej Federacji Rosyjskiej*, Moskwa 1997.
22. Halizak E., Kuźniar R., *Stosunki międzynarodowe, Geneza, struktura, funkcjonowanie*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1994.
23. Halizak E., Kuźniar R., *Stosunki międzynarodowe*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1996.
24. *Informacja o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej - Wymiana informacji wg Traktatu CFE*, Moskwa, 1990, 1992 -1997.
25. *Informacja o Siłach Zbrojnych Federacji Rosyjskiej - wg Dokumentu Wiedeńskiego*, Moskwa, 1990, 1992 -1997.
26. *Globalna wymiana informacji wojskowej Federacji Rosyjskiej*, Moskwa 1997.
27. Kaczmarek W., *Potencjał militarny wojsk rosyjskich w Obwodzie Kaliningradzkim. Źródło potencjalnych zagrożeń bezpieczeństwa Polski*, Praca studyjna, AON, Warszawa 1997.
28. Kęsoń T., *Współczesne konflikty zbrojne w aspekcie prognozowania zagrożeń militarnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Rozprawa doktorska, AON, Warszawa 1996.
29. Koralewski R., *Inicjatywy Litwy, Łotwy i Estonii na rzecz bezpieczeństwa w regionie*, Praca studyjna, AON, Warszawa 1997.
30. Kowalski W., *Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie (1939-1945)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1966.

31. Koziej S., Wołkowski F., *Podstawowe założenia obronności RP*, AON, DSO MON, Warszawa 1994.
32. Koziej S., *Zmiany w strategii obronnej w rezultacie rozszerzenia NATO* - wystąpienie na międzynarodowym seminarium „Integracja 96”, Warszawa 1996.
33. Łastkowski K., *Racja stanu a system obronny państwa*, [w:] *Historia, polityka, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1994.
34. Łoś-Nowak T., *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wyd. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 1992.
35. Manteuffel T., *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 1975.
36. Mróz M., *Traktat CFE w zmieniającej się Europie 1990-1995*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 1995.
37. Nawrotek J., *Polsko-słowackie stosunki międzypaństwowe. Szanse i zagrożenia*, Praca studyjna, AON, Warszawa 1997.
38. Nowak J. M., *Traktat CFE w systemie pojałtańskim*, Sprawy Międzynarodowe, Warszawa 1994.
39. Pajewski J., *Historia powszechna 1871-1918*, Warszawa 1978.
40. Polska Zbrojna z 18.05.1997r.
41. *Polska i Ukraina w nowej Europie*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1993;
42. Prystrom J., *Problemy bezpieczeństwa państwa w polityce zagranicznej Polski*, PISM, Warszawa 1993.
43. Przegląd Środkowoeuropejski, 1996-1998.
44. Przegląd Tygodniowy z 16.04. 1997.
45. *Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR*, pod red. E. Zielińskiego, Instytut Nauk Politycznych UW, Warszawa 1993.
46. *Raport o stanie bezpieczeństwa państwa*, PISM, Warszawa 1995.
47. Ratajczak W., *Regionalne środki budowy zaufania i bezpieczeństwa oraz kontroli zbrojeń w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, Praca studyjna, AON, Warszawa 1997.
48. Rzeczpospolita nr 82 z 8.04.1997.

49. Rynkiewicz A., *Rola, miejsce i znaczenie zjednoczonych Niemiec w zmieniającej się sytuacji polityczno-ekonomicznej w Europie i świecie oraz perspektywy na przyszłość*, Praca studyjna, AON, Warszawa 1997.
50. Sharp, *Conventional arms control in Europe*, SIPRI Yearbook 1991, Sztokholm 1991.
51. Skrzyp J., *Geostrategiczne położenie Polski*, AON, Warszawa 1995.
52. Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Europy Środkowej*, AON, Warszawa 1994.
53. Sprawy Międzynarodowe, 1996-1998.
54. Stępińska J., Waszczykowski W., *Międzynarodowe uwarunkowania bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, MSZ, Warszawa 1994.
55. Stosunki Międzynarodowe, 1996-1998.
56. *The Baltic States. Search for Security*, Latvian Institute of International Affairs, Ryga 1996.
57. *Traktat w Sprawie Konwencjonalnych Sił Zbrojnych w Europie*, Warszawa 1992.
58. Zieliński J., *Siły zbrojne sąsiadów Polski*, Warszawa 1993.

